

Kádár Tamás

Harcban a koronáért. I. Károly (Róbert) király uralkodásának első évei 1305 végéig

Első Anjou-házbeli királyunk, I. Károly (Róbert) hosszú, több mint négy évtizedes uralkodásának (1301/1307–1342) kétségkívül leghomályosabb és – ebből adódóan – legnehezebben feltárható időszaka az 1301-ben történt első koronázását követő négy-öt esztendő volt. Történeti kutatásunk az utóbbi időben már több alkalommal is behatóbban foglalkozott ezen, a III. András király elhunyt, egyben az Árpád-ház fiági kihalása utáni fél évtized izgalmas eseményeivel, jó néhány kérdés azonban – mindenképp vonatkozó forrásanyagunk nagyfokú szűkössége okán – megválaszolatlanul maradt, vagy nem kapott kellő figyelmet.¹

Sajátos módon ez leginkább épp az egészen 1307 közepéig elhúzódó trónharcokból végül győztesen kikeveredett Károly személyes sorsára és történetére igaz, ami érthető is, lévén, országglása hajnalán – egy-egy szerencsés, nagyon ritka kivételtől eltekintve – tartózkodási helyeit sem ismerjük.² Később, uralkodása konszolidált és csaknem teljes körű, valamint lényegében tartós belső békét hozó időszakában keletkezett kiadványaiból is rendkívül kevés információmorzsát hüvelykezhünk ki az 1301–1305 közötti évekre vonatkozóan, ellentétben ugyanis a tartományurak ellen vívott szüntűgy kemény és sokáig kilátástalannak tűnő küz-

1 Kristó Gyula: I. Károly király főúri elitje (1301–1309). = *Századok*, 1999. 133. évf. 1. sz. 41–62. (továbbiakban Kristó, 1999.) A király hosszú országglásának legújabb, sajnálatos módon eddig egyetlen –, a vizsgált időszak vonatkozásában (is) rendkívül szűkszavú – monografikus feldolgozása: Csukovits Enikő: *Az Anjouk Magyarországon. I. Károly és uralkodása (1301–1342)*. Bp., 2012. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) (továbbiakban Csukovits, 2012.) Az általunk tárgyalt első évekkkel kapcsolatosan: 58–65.

2 I. Károly az általunk bemutatott időszakra vonatkozó itineráriumát ld. Sebestyén Béla: *A magyar királyok tartózkodási helyei*. Sajtó alá rendezte: Sebestyén Erzsébet. Bp., é. n. [1938.] 32. E helyet meg kell jegyezzük, a széles közvélemény, de gyakran a történészszakma egyes képviselői által is az Árpád-ház kihalásának időpontjaként emlegetett 1301. év valójában csupán a dinasztia fiágának kihalását jelöli, ellenben az uralkodóház utolsó – nő – tagja, III. András király egyetlen gyermeke, Erzsébet hercegnő csak 37 évvel később, 1338. máj. 6-án hunyt el. Ld. Pór Antal: Habsburgi Ágnes magyar királyné és Erzsébet hercegasszony, az Árpád-ház utolsó sarja. = *Katholikus Szemle*, 1888. 2. évf. 2–3 sz. 214–243, 463–499. (továbbiakban Pór, 1888/a.), itt: 491.

delmével, királysága kezdeti szakaszáról ekkor is alig egy-két rövidke félmondatban emlékezett meg okleveleiben.³

1301. január 14-én a régi nevén pestújhegyi vagy – ahogy már akkoriban is szinte kizárólag emlegették, s miként ma ismerjük – budai várban fájdalmasan fiatalon, harmincas éveinek derekán, törvényes fiú örökös nélkül elhunyt III. András király (ur.: 1290–1301).⁴ A kormányzás aktuális, napi teendőinek vitelét rövid időre özvegye, (Habsburg) Ágnes királyné, valamint a halálos ágyánál jelen lévő befolyásos főemberei és tanácsadói; Rátót nembeli Domonkos tárnokmester, Borsa nemzetségbeli Lóránd volt vajda, királynéi tárnokmester, Hont-Pázmány nembeli Tamás nyitrai és barsi, valamint Komáromi Pál győri és komáromi ispánok vették át. Ágnes királyné már másnap, 15-én rendelkezett az óbudai királyi palota, férje egyik kedvelt rezidenciája átadásáról, ami világossá tette, nem kíván huzamosabb ideig Magyarországon maradni.⁵

András halálhíre közel egy időben juthatott el szövetsége, egyszersmind apósa, I. Albert német király (ur.: 1298–1308) bécsi udvarába, valamint – legfeljebb néhány nappal később – a nápolyi trónkövetelőhöz, Zágrábba, a nagyatyja, II. Károly (ur.: 1285–1309) és helyi hívei

3 1323. aug. 30.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Levéltár. (továbbiakban MNL OL DL) 99 897. (kiadatlan oklevél); 1326. febr. 7.: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Diplomatikai Fényképgyűjtemény. (továbbiakban MNL OL DF) 265 464., magyar nyelvű kiadása: *Károly Róbert emlékezete*. A szöveganyagot vál., szerk., a bevezetőt és a jegyzeteket írta Kristó Gyula – Makk Ferenc. Bp., 1988. (Bibliotheca Historica.) (továbbiakban KRE) 146.; 1332. nov. 8.: *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis*. V/1.–IX/7. Studio et opera Georgii Fejér. Budaë, 1829–1842. (továbbiakban CDH) Itt: VIII/3. 593.

4 *Chronicon pictum*. In: *Catalogus fontium historiae Hungaricae aevo ducum et regum ex stirpe Arpad descenduntium ab anno Christi DCCC usque ad annum MCCCI*. I–III. Collegit Albinus Franciscus Gombos. Bp., 1937–1938. (továbbiakban CFH) I. 659.; Lenkey Zoltán – Zsoldos Attila: *Szent István és III. András*. Bp., 2003. (Párhuzamos életrajzok a magyar történelem századaiból.) 221. Az 1301 körüli Budára: Györffy György: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza*. I–IV. Bp., 1963–1998. (továbbiakban ÁMTF) Itt: IV. 620–622.

5 Ágnes királyné oklevele: MNL OL DF 201 668., kiadása: *Budapest történetének okleveles emlékei*. (Monumenta diplomatica civitatis Budapest.) I. Csánykó [sic!] Dezső gyűjtését kiegészítette és sajtó alá rendezte Gárdonyi Albert. Bp., 1936. (továbbiakban BTOE I.) 351., regesztája: *Anjou-kori Oklevéltár*. (Documenta res Hungaricas tempore regum Andegavensium illustrantia.) I–XXXI. Szerk. Kristó Gyula (I–VI., VII., XIX.), Blazovich László (VII–VIII., X., XXI.), Géczy Lajos (VII., IX–X., XXI.), Almási Tibor (XI–XIV.), Köfalvi Tamás (XIV.), Tóth Ildikó (XV.), Makk Ferenc (XIX.), Piti Ferenc (XX., XXIII–XXIV., XXVI–XXIX.), Sebők Ferenc (XXV., XXXI). Bp. – Szeged, 1990–2013. (továbbiakban AO) Itt: I. 7. sz.

meggondolatlansága miatt mindeddig reménytelen helyzetben, tartós veszteglésre kárhozottatott riválisához, az alig 12 esztendő Károly Róberthez.⁶ Mindkét helyen azonnali cselekvésre határozták el magukat, a jelek szerint azonban a tettek tekintetében a német uralkodó, aki nem melleleg 11 évvel korábban, IV. László (ur.: 1272–1290) hasonlóan komoly belpolitikai válsághelyzetet előidéző, váratlan halálakor atyja, I. Rudolf király (ur.: 1273–1291) támogatásával maga is bejelentette igényét a magyar trónra, s követelését Andrással szemben egészen 1291. nyári békekötésükig fenntartotta, némileg megelőzte nápolyi unokaöccsét. Utasítására fia, I. Rudolf osztrák és stájer herceg (ur.: 1298–1307) hűbéresei segítségével gyorsan nagyobb létszámú sereget állított fel, s azt Hermann von Landenberg marsall vezetése alatt haladéktalanul Magyarországra küldte.⁷ Károly óriási szerencséjére ezúttal azonban nem az volt a szándéka, hogy saját részére vagy valamelyik fia számára megszerzi a magyar koronát, megelégedett – a III. András által néhány évvel korábban névleg leányának, Ágnes királynénak adományozott – Pozsony vármegye és vár, az ország északnyugati kapujának birtokbavételével.⁸ Serege akadálytalanul átlépte a határt, rövid úton elfoglalta a pozsonyi várat és feltehetően a megye többi erősségét is, majd, miután a helyzetet a maguk javára ismét csak előnyösen kihasználó, gátlástalan Kőszegi testvéreknek, korábbi elszánt főellenségeinek egy csoportosítása – a gyakorta Ivánként is emlegetett – János volt nádor személyes parancsnoksága alatt csatlakozott hozzá, annak ösztönzésére bevette a szentmártonhegyi bencés kolostort

6 Michae Madii Historia. In: *Sriptores rerum Hungaricarum*. III. Curia et studio Ioannis Georgii Schwandneri. Vindobonae, 1748. 638.; Csukovits, 2012. 62. Károly herceg Dalmáciába érkezésére és zágrábi tartózkodására: Pór Antal: A történeti jelenetek korhű rekonstruálásáról. Károly Róbert megérkezése Spalatóban, 1300. augusztus. = *Századok*, 1893. 27. évf. 10. sz. 862–874., itt: 862–863.; Óváry Lipót: *A magyar Anjouk eredete*. (Értekezések a történelmi tudományok köréből. XVI/1.) Bp., 1893. 41–42.

7 Anonymi Chronicon Austriacum. In: CFH I. 517.; Johannis abbatis Victoriensis Chronicon Carinthiae. In: CFH II. 1354.; Pór, 1888/a. 232.

8 Ottokars Österreichische Reimchronik. In: CFH III. 1890., b. hasáb; Anonymi coenobitae Zwetlensis Chronicon. In: CFH I. 262.; Albert, illetve a Habsburgok magyarországi trónigényére 1290–91-ben: Fraknoi Vilmos: *A magyar királyválasztások története*. Bp., 1921. (továbbiakban Fraknoi, 1921.) 20.; Lhotsky, Alphons: *Geschichte Österreichs seit der Mitte des 13. Jahrhunderts (1281–1358)*. [Geschichte Österreichs. II/1.] Wien, 1967. (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Österreichs 1.) (továbbiakban Lhotsky, 1967.) 84.; III. András második neje javára, 1297. nov. 2-án kelt, hitbérként is értelmezhető adományára: Zsoldos Attila: *Az Árpádok és asszonyaik. A királynéi intézmény az Árpádok korában*. Bp., 2005. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 36.) 153–156.

is. Csapatái ezt követően, végrehajtandó másik feladatukat, Budára vonultak és Ágnes királynét, valamint annak értékeit és egyéb ingóságait magukkal víve, valószínűleg legkésőbb a tavasz első hetei folyamán, Bécs irányában háborítatlanul elhagyták az országot.⁹

Mindeközben, hogy átvegyék a főhatalmat, illetve mielőbb megkoronázzák a herceget, Károly hívei is megindultak és útban voltak az ország központjai, Székesfehérvár és Buda felé, az Észak-Dunántúlon folyó osztrák hadjárat és kisebb összecsapások híre azonban minden bizonnyal némiképp lassabb, megfontoltabb haladásra készítette őket. Alig egynehány százan, legfeljebb talán ezren lehettek ugyanis a siheder trónkövetelő zászlói alatt; Bicskei Gergely választott esztergomi érsek, legtekintélyesebb világi párthíve, Csák nembeli Pós fia Ugrin bán, egy-két alacsonyabb rangú egyházi méltóság kísérete, valamint kevés, elsősorban horvátországi és szlavóniai előkelő, köztük valószínűleg a Šubićok fegyvereseinek csaknem maroknyi csapata alkotta seregét, sikeres, illetve tartós trónfoglaláshoz tehát mondhatni szánalmasan csekély, majdhogynem elhanyagolható katonai erővel rendelkeztek.¹⁰ Ezen jóformán észrevehetetlen kontingens biztosította Károly útját Zágrábtól

9 Johannis abbatibus Victoriensis Chronicon Carinthiae. In: CFH II. 1354.; Révész Ferencz: Németujvári Iván. Élet- és jellemrajz. = *Erdélyi Múzeum*, 1891. 8. évf. 1., 2. sz. 49–71., 133–158., 222–246. (továbbiakban Révész, 1891.), itt: 235–236. Kristó Gy. két helyen is megjelent feltételezése szerint Ágnes királyné – a királyi kincstár más értékei mellett – a koronát is magával vitte Bécsbe 1301 elején. Ld. KRE 13.; Kristó Gyula: I. Károly (Károly Róbert). In: *Magyarország egyes házi királyai (1301–1526)*. [Szeged,] 2003. 26. Véleményével nem érthetünk egyet, tekintve forrásaink még csak közvetve sem utalnak erre, másfelől pedig III. András főemberei nagy valószínűség szerint minden eszközzel megakadályozták volna a Szent Korona külföldre vitelét, valamint ha az ennek ellenére mégis Bécsbe, I. Albert német király, illetve a Habsburgok kezébe került volna, felettébb kétséges, hogy azok, lévén 1290-ben maguk is határozottan igényt formáltak a magyar trónra, azt a Přemysl-házbeli jelöltnek, Vencelnak átadták volna.

10 Horváth Mihály: *Magyarország történelme*. II. Pest, 1871. (továbbiakban Horváth, 1871.) 146. A serdülőkorú trónkövetelő meglehetősen kis létszámú nápolyi sereg élén érkezett Dalmáciába 1300 augusztusában; máj. közepén legalábbis nagyapja, II. Károly úgy látta, mindössze két gálya és egy szállítóhajó elegendő lesz csapatai és személyes kísérete, valamint felszerelésük befogadására, illetve a tengeren való átkelésre, és az is elég árulkodó adat, hogy csupán 150 lovat terveztek magukkal hozni. Ld. *Magyar diplomáciai emlékek az Anjou-korból*. I. Szerk. Wenzel Gusztáv, Bp., 1874. (Magyar történelmi emlékek. Negyedik Osztály. Diplomáciai emlékek I.) (továbbiakban MDEA I.) 148–149., 150. Vö. Csukovits Enikő: Az Anjou-kori intézményi újítások nápolyi párhuzamai. In: *Honoris causa. Tanulmányok Engel Pál tiszteletére*. Szerk. Neumann Tibor – Rác György, Bp. – Piliscsaba, 2009. (Társadalom- és művelődéstörténeti tanulmányok 40. Analecta mediaevalia III.) 29., 41.: 42. jegyz. Károly kíséretének etnikai összetételére, egyes tagjaira ld. uo.

Székesfehérvár alá, azonban, lévén a város lakói idejekorán egyszerűen bezárták előttük a kapukat, majd, mivelhogy alighanem Buda falai alatt is hasonlóképp hoppon maradt, tovább egészen Esztergomig, ahol Gergely érsek hamarjában s –, mint a legtöbb történeti feldolgozás minden bizonnyal helytállóan fogalmaz –, „puccsszerűen” királlyá koronázta a herceget.¹¹ A koronázás egyéb, kifogásolt körülményeinek – jogszerűségének, alkotmányos voltának – alaposabb megvizsgálása előtt próbáljunk meg választ adni azon korántsem másodlagos kérdésre is, vajon mikor került sor a királlyá avatási szertartásra.

Középkorkutatásunk teljesen egyetért abban, hogy Károly első koronázása kevéssel III. András halálát követően, 1301 tavaszán, május 13. – Niccolò Boccasini bíboros szentszéki legátus Magyarországra küldése – előtt történt, a konkrét időpont, valamint a helyszín kérdésével azonban csak Zsoldos Attila foglalkozott nemrég egy külön tanulmány keretében.¹² Kiváló medievistánk vonatkozó hazai és külhoni forrásaink közlései alapján, illetve számos szempont megfontolásával azon következtetésre jutott, hogy a herceget Gergely választott érsek feltehetően április első napjaiban, esetleg –, már sokkal kevesebb valószínűség szerint – pünkösöd napján, május 21-én koronázta meg. Zsoldos véleményével – elsősorban az április eleji dátumot illetően – a magunk részéről nem tudunk egyetérteni, gondolatmenete több igen fontos elemét is bizonytalannak, avagy megkérdőjelezhetőnek látjuk, ugyanakkor vannak olyan – nézetünk szerint legalábbis szerfelett lényegesnek látszó – forrásadatok

11 A koronázás puccsszerű voltára: Hóman Bálint: *A rendiség kialakulásának kora*. In: Hóman Bálint – Szekfü Gyula: *Magyar történet*. II. Bp., 1936². (továbbiakban Hóman, 1936.) 43.; Kristó Gyula: *Az Anjou-kor háborúi*. Bp., 1988. (továbbiakban Kristó, 1988/a.) 11.; ÁMTF IV. 621. A székesfehérvári fiaskóra: Zsoldos Attila: Anjou Károly első koronázása. In: *Auxilium historiae. Tanulmányok a hetvenesztendős Bertényi Iván tiszteletére*. Szerk. Körmendi Tamás – Thoroczkay Gábor, Bp., 2009. 405–413. (továbbiakban Zsoldos, 2009.), itt jelesül: 408–409. Buda Károllyal szembeni pártállására: Spekner Enikő: *Hogyan lett Buda a középkori Magyarország fővárosa? A budai királyi székhely története a 12. század végétől a 14. század közepéig*. Bp., 2015. (Monumenta historica Budapestinensia XVII.) (továbbiakban Spekner, 2015.) 84.

12 Knauz, Ferdinandus: Magister Gregorius de genere Katpán. Electus. (továbbiakban Knauz, 1876.) In: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. II. Collegit et edidit Ferdinandus Knauz. Strigonii, 1876. (továbbiakban MES II.) 443–445.; Miskolczy István: *Magyarország az Anjouk korában*. Bp., 1923. (Szent István könyvek 9.) 10.; *Magyarország történeti kronológiája*. I. Főszerk. Benda Kálmán. A vonatkozó rész (1197–1309) Solymosi László munkája. Bp., 1986.³ 188.; KRE 12.; Zsoldos, 2009. 405–406. Az egyéb vonatkozó irodalom: uo. 406.: 5. jegyz.

is, amelyeknek a jeles kutató sajnálatos módon nem szentelt figyelmet.¹³ Elbeszélő forrásaink, így a 14. századi magyar krónikakompozíció és a kortárs cseh kútfők tudósításai nyomán mindössze az világos és jelenthető ki, hogy Károlyt riválisa, Vencel-László augusztus 27-i koronázása előtt kenték fel, az így – III. András január 14-i elhunytától – adódó körülbelül hét hónapnyi időintervallumot az e forrástípushoz tartozó munkák adatai alapján azonban nem tudjuk jobban leszűkíteni. Okleveles anyagunkban ellenben szerencsére számos további értékes adatot találunk. Ezek sorában az egyik legfontosabb a szepesi Szent Márton-társaskáptalan 1301. július 1-jén kelt kiadványa, amelyre épp Zsoldos figyelt fel és hivatkozott tanulmányában, egyúttal meggyőző érvekkel bizonyítva annak – korábban kétségbe vont – hitelességét.¹⁴ Az említett oklevélben a káptalani testület tanúsította, hogy előtte Rikolf fia Kokas mester a Károly király adományaként elnyert birtokaiból egy lakott erdőterületet farkasfalvi Frank nevű rokonának adott, ami alapján – tekintettel a koronázás helyszíne, Esztergom, illetve Szepeshely (ma: Spišska Kapitula, Szl.) közötti jelentékeny távolságra –, vitathatatlanul megállapítható, a király koronázása június közepe után nem történhetett.

A kérdésben Károly – sajnos, mint utaltunk rá – alig tucatszámú ezen időszakból származó oklevele és néhány ugyanekkorra szintén Magyarországon készült egyéb okirat nyújt további érdemleges segítséget. A legegyszerűbben a király „*annus regni*”-datálásainak áttekintésével határozhatnánk meg koronázásának nagyjából időpontját, s akár egész pontosan napját is, amennyiben bizonyosan el tudnánk dönteni, hogy országglása első időszakában, 1311 előtt diplomáit a hagyományos, a 13. század folyamán mindvégig követett uralkodási évszámítási rend, avagy

13 Zsoldos az ápr. eleji dátumhoz elvezető végkövetkeztetésének egyik legfontosabb momentuma, hogy Mihály zágrábi püspök – saját kiadványa szerint – ápr. 29-én szlavóniai székvárosában tartózkodott. A kutató feltételezi, a püspök jelen volt Károly esztergomi koronázásán és azt követően, a hónap második felében tért haza Zágrábba, ezt azonban semmi sem bizonyítja. Zsoldos gondolatsorának másik alapvető eleme, miszerint a cseh orientációjú ellenpárt feje, János kalocsai érsek – aki, mint arról szintén saját kiadású oklevele tanúskodik –, az előző napon, 28-án Budán volt, azért ment a Duna menti királyi székhelyre, hogy ott részt vegyen a Károly puccsszerű megkoronázásának hírére összehívott tanácskozáson, ugyancsak vitatható. Az érsek budai tartózkodásának éppúgy lehetett az a célja, hogy megakadályozza Károly – Székesfehérvár alatt már kudarcot vallott – híveit a város megszerzésében. Ld. Zsoldos, 2009. 412–413. Vö. Spekner, 2015. 84.

14 MNL OL DL 31 061., kiadása: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Slovaciae*. I. Ad edendum preaparavit Vincent Sedlák. Bratislavae, 1980. (továbbiakban RDES I.) 36., regesztája: AO I. 59. sz.; Zsoldos, 2009. 411.

a legkésőbb ekkor bevezetett és ettől fogva elhunytáig, három évtizeden át következetesen alkalmazott, új „*annus regni*”-számítás szerint keltezték.¹⁵ Az előbbi számítási rendszer az uralkodók epochális napja alapján határozta meg az „*annus regni*”-t, a koronázás évfordulója volt az újabb uralkodási év kezdete.¹⁶ A másik, Magyarországon korábban ismeretlen vagy legalábbis a kancelláriai gyakorlatban teljesen mellőzött metódus ugyanakkor a naptári év első napját, esetünkben tehát január 1-jét tekintette az újabb uralkodási év kezdetének. E rendszer tehát akár egy-két napot is egy teljes uralkodási évnak „könyvelt el”, amennyiben az adott királyt csak december legutolsó napjaiban koronázták meg.

Károly Róbertnek legnagyobb sajnálatunkra mindösszesen négy olyan okleveléről van tudomásunk, amely datálásában az évszám (az „*annus domini*”) és az „*annus regni*” eltér, azaz – elvileg – kifejezetten nagy valószínűsége, hogy a Magyarországon hagyományos, régóta szokásban lévő módon, epochális nap szerint keltezték. A szóban forgó kiadványok 1308. szeptember 7-én, 1309. január 30-án, 1310. május 3-án és ugyanazon év augusztus 28-án készültek, azonban ezek közül kettő – az 1308. évi és az utolsó – datálása mindkét számítási rend szerint is hibás.¹⁷ Az 1308. szeptemberi – eredeti példányban fennmaradt, János székesfehérvári prépost, alkancellár által készített – diploma ugyanis Károly uralkodásának hetedik esztendejét jelöli meg kiadása időpontjának, ami azért bizonyosan helytelen, mert a királyt, mint emlékezhetünk, jóval Vencel 1301. augusztus végi koronázása előtt kenték fel. 1310. augusztus 28-án

15 Fia és utóda, I. Lajos király kancelláriáján a *privilegialisok* keltezésekor szintén ugyane gyakorlatot követték, ld. például: 1343. márc. 26.: MNL OL DF 266 744., kiadása: *Zala vármegye története. Oklevéltár*. I. Szerk. Nagy Imre – Véghely Dezső – Nagy Gyula, Bp., 1886. 409.; 1343. ápr. 27.: MNL OL DL 322., kiadása: *Monumenta ecclesiae Strigoniensis*. III. Collegit et edidit Ludovicus Crescens Dedek. Strigonii, 1924. 492–494.; 1347. febr. 2.: MNL OL DF 265 780. (kiadatlan), regesztája: AO XXXI. 73. sz.; 1347. márc. 28.: MNL OL DF 271 955., kiadása: *A Pécz nemzetség Apponyi ágának az Apponyi grófok családi levéltárában őrizett oklevelei*. I. Nagy Imre előmunkálatai nyomán szerk., az előszót írta Kammerer Ernő. Bp., 1906. 136–143.

16 Szentpétery Imre: *A kronológia kézikönyve*. A Chronologia és az Oklevéltani naptár összevont, javított és bővített kiadása. Sajtó alá rendezte Gazda István. Bp., 1985. (Tudománytár 15.) 28–29.

17 1308. szept. 7.: MNL OL DL 1173. (közöletlen), regesztája: AO II. 436. sz.; 1309. jan. 30.: MNL OL DL 89 263. (kiadatlan oklevél), regesztája: AO II. 568. sz.; 1310. máj. 3.: MNL OL DL 98 087., kiadása: RDES I. 332.; 1310. aug. 28.: MNL OL DF 256 451. (közöletlen), regesztája: AO II. 951. sz. Kézenfekvőnek látszik, de természetesen korántsem bizonyos, hogy a keltezési hiba a 14 évvel későbbi átíráskor került az oklevél szövegébe.

kelt – a király saját, 1324. évi átiratában ránk maradt – oklevelünk még ennél is képtelenebb adatot tartalmaz; a mondott dátumot Károly szintén hetedik (!) uralkodási évének nevezi.¹⁸ Ez alapján felmerül a gyanú, I. Károly imént említett másik két oklevele esetében vajon nem ugyancsak – nagyfokú figyelmetlenségből adódó – hibás „*annus regni*”-datálásról, azaz a korban is gyakori, nem egységes keltezés eseteivel, esetleg kivételesen gyatra színvonalú hamis okmányokról van-e szó.

Egy másik egykorú forráscsoport, Károly trónriválisai, Vencel és a bajor Ottó okleveleinek átvizsgálása, ha csak szerényebb jelentőségű adalékként használható is fel a kérdésben, nem éppen valószínűsíti ezt. Vencel-László kiadványaiban ugyan jó ideig az új módi szerint, a naptári év nyomán adták meg az uralkodási évet, legkésőbb azonban 1304 márciusától már a tradicionális számítást követték, Ottó király okleveleit viszont mindvégig az utóbbi rend szerint datálták.¹⁹ Mindezek figyelembevétele és mérlegelése alapján úgy látjuk, hasonlóan Vencel okirataihoz, I. Károly okleveles gyakorlatában is történt egy amúgy nem különösképpen fontos „technikai” változtatás az „*annus regni*”-számítás tekintetében, csak épp fordított irányban, jelesül kancelláriáján legkésőbb 1311 elején véglegesen áttértek a naptári év szerinti uralkodási év-megadásra. Minthogy a királyt harmadszor – végre valamennyi a jogérvényességet biztosító hagyományos előfeltételnek megfelelően – nem sokkal korábban, 1310. augusztus 27-én koronázták meg, felmerül, vajon az oklevelezési gyakorlatában bevezetett változtatás összefüggésben van-e azzal.

1311 előtről Károlynak hat olyan teljes, tehát az „*annus regni*”-t is tartalmazó keltezésű okleveléről tudunk, amelyet az év első felében, azaz a koronázása időpontjaként szóba jöhető hónapok folyamán adott ki.²⁰ Ezek közül az 1310. május 3-i *privilegium*ában uralkodásának kilencedik, 1306. május 6-án, illetve 1309. május 8-án kelt adományleveleiben pedig országlása hatodik, valamint szintén kilencedik esztendejét adják

18 Az okirat eredeti példányát a zágrábi káptalan levéltárában Fejér állítólag még látta, a szöveget azonban – ehhez képest kissé meglepő módon – csak regeszta formájában közölte, de a minket kivált érdeklő uralkodási évet kihagyta annak szövegéből. Így, sajnos, nem megállapítható, hogy az eredeti, 1310. augusztusi oklevélben is rossz „*annus-regni*” szerepelt-e, vagy csak a 14 évvel később készült átirásba került be a hibás adat.

19 Szabó Aladár: Venczel és Ottó királyok oklevelei. = *Turul*, 1916. 34. évf. 33.

20 A szóban forgó, tíz évnyi időszakból a király 22 napi keltezését és az „*annus regni*”-t is tartalmazó oklevele maradt fenn: AO II. 31., 44., 47., 230., 232., 247., 436., 459., 474., 568., 634., 855., 878., 951., 955., 964., 965., 983., 984., 1002., 1003., 1006. sz.

meg a keltezésben.²¹ Eszerint tehát a legnagyobb valószínűség a mellett szól, hogy május első hetében, egész pontosan 4-én vagy 5-én helyezték első ízben fejére a koronát.

Amilyen nagyfokú a bizonytalanság Károly első koronázásának időpontját illetően, olyannyira kevésbé látszik vitathatónak helyszíne; forrásaink akként ugyanis majdnem egyöntetűen Esztergomot jelölik meg és vonatkozó információjuk helytállóságát – általában – kutatásunk is elfogadja.²² A sokszázados tradíció és jogszokás szerinti szakrális koronázóváros, Székesfehérvár, illetve a Szent István által alapított Szent Szűz-bazilika mellőzése, mint már utaltunk rá, nyilván nem véletlen dolog volt. Csaknem bizonyosnak tekinthető, hogy Gergely érsek és Károly többi támogatója kényszerűségből vitték jelöltjüket az elzárkózó s talán egyenesen ellenséges érzelmű Fehérvár alól Esztergomba, úgy látszik ugyanis, hogy, mint arról már szóltunk, a város – feltehetően sokkal inkább az érsekkel nem rokonszenvező, mintsem a herceg trónutódlását ellenző – lakói nem voltak hajlandók megnyitni a kapukat Károlyék előtt. E lépéssel, a tehát nem Fehérvárott megtörtént királyá-avatással a magyar királyok jogérvényes megkoronázásának íratlan, de akkoriban már mindenki által jól ismert és betartandónak tartott, három lényegi pontban összefoglalható követelménytradíciója komoly hiátus szenvedett, az ugyanis az új uralkodó legitim felkenéséhez megkívánta, hogy az Székesfehérvárott, az államalapító szent király nyugvó-, egyben kultusz-helyéül is szolgáló székesegyházban történjék.²³

21 1306. máj. 6.: MNL OL DL 50 126., kiadása: *Anjoukori Okmánytár*. (Codex diplomaticus Hungaricus Andegavensis.) I. Szerk. Nagy Imre, Bp., 1878. (Magyar történelmi emlékek. Első osztály. Okmánytár.) (továbbiakban AOkm. I.) 111.; 1309. máj. 8.: MNL OL DL 2073., kiadása: CDH VIII/1. 341–344.; 1310. máj. 3.: MNL OL DL 98 087., kiadása: RDES I. 332. A többi három diploma közül (1306. jún. 7.; 1309. jan. 30.; 1310. márc. 20. [AO II. 44., 568., 855. sz.] az utolsó kiadvány uralkodási évmejelölése (10.) bizonyosan hibásnak tekinthető, amit egyébként a rossz *indictio*-megadás (7.) is alátámaszt.

22 Herimanni abbatiss Altahensis Continuatio III Annalium Ratisponensium. In. CFH I. 775.; Eberhardi archidiaconi Ratisponensis Annales. In. CFH II. 863.; Weichardi de Polhaim Continuatio Annalium Sancti Rudberti Salisburgensium. In. CFH III. 2653.; CDH VIII/1. 123.; Zsoldos, 2009. 407–408.

23 Első két koronázása – formai okokból eredő jogszerűtlenségét – egy 1315. aug. 1-jén kelt oklevelében kénytelen-kelletlen maga I. Károly is elismerte egy alkalommal. A Tamás esztergomi érsek javára kibocsátott *privilegium* nagy valószínűség szerint az első írásos emlékünknél, amely magyar királykoronázás jogszerű voltának hagyománnyá lett kritériumait tételesen és hiánytalanul rögzíti. Ld. MNL OL DF 248 545., kiadása: MES II. 709–711. Úgy tűnik, a koronázás jogérvényességéhez szükséges feltételek közül a Székesfehérvárott, a Szűz Mária-székesegyházban történő felkenést tekintették

Egy Rómában kelt forrásuk – Ganfrid foix-i apát és tarragonai főesperes 1301-ben írt levele – szerint a koronázásra ráadásul nem is az érseki székvárosban, a Duna felett magasodó Szent Adalbert-bazilikában, vagy miként a százados hagyomány elvben megszabta, Székesfehérvárott, hanem az utóbbi település falain kívül került sor.²⁴ Levelében az apát ugyanis egyenesen azt közli, Károlyt nem a „szokott városban”, hanem annak határában, „egy mezőn”, tehát a szabad ég alatt koronázták meg. Említett egyéb forrásaink közléseinek és Ganfrid apát feltehetően egy félreértésen alapuló híradásának együttes – nyilvánvaló figyelmetlenségből következő, helytelen – értelmezése nyomán legújabbban olyan történeti vélemények is megjelentek, amelyek szerint első Anjou-házi uralkodónk 1301-ben egy Esztergom melletti réten nyerte el a koronát.²⁵ Idézett tanulmányában Zsoldos A. ezt tökéletesen cáfolta, egyben bizonyítva azt is, hogy a koronázás színhelyéül – sürgős kényszerválasztásképpen – az esztergomi érseki székesegyház szolgált.²⁶ Könnyen meglehet ugyanakkor, hogy Károlynak és híveinek az Esztergomba való bejutással is akadt némi gondja, sőt még azt sem zárhatjuk ki, hogy fegyveres harc, rajtaütés, vagy kisebb ostrom árán kellett megszerezniük a várost, illetve az ország egyik legkomolyabb erősségének számító várat. Egyházfői székhelye, az esztergomi vár és a bazilika egy ideje ugyanis nem volt Bicskei Gergely kezén, valamikor 1300. január eleje táján az uralmával való nyílt szembe-
szegülés, az Anjou-trónigény leplezetlen, sőt, tevékeny támogatása miatt III. András elvette tőle azt az esztergomi ispánsággal és a vármegyében lévő királyi birtokokkal egyetemben, s azokat érdemes híveinek, Divék nembeli Barleusnak és Jaroszlónak adományozta.²⁷

legkevésbé fontosnak, illetve elengedhetetlennek a 14. század elején. Mint az jól ismert, Károly második, 1309. jún.-i koronázására sem a Fejér megyei városban, jelesül az I. István által alapított prépostsági főtemplomban, hanem Budán, a várbeli, Boldogságos Szűz- (vagy ismertebb nevén Nagyboldogasszony-) egyházban, azaz egy „közönséges” plébániatemplomban került sor. Ld. CDH VIII/1. 333–337. A koronázás helyszínét Kristó is csak kisebb súlyú kritériumnak tartotta. Ld. KRE 12.

24 *Acta Aragonensia. Quellen zur deutschen, italienischen, französischen, spanischen, zur Kirchen- und Kulturgeschichte aus der diplomatischen Korrespondenz Jaymes II. (1291–1327)* I. Herausgegeben von Heinrich Finke. Berlin – Leipzig, 1908. (továbbiakban AA I.) 110–112.

25 AO I. 130. sz.; Szende László: Bicskei Gergely. In. *Esztergomi érsekek 1001–2003*. Szerk. Beke Margit, Bp., 2003. (továbbiakban Szende, 2003.) 138.; Csukovits Enikő: *Magyarország története. 5. Az Anjouk birodalma*. H. n. [Bp.,] 2009. 19.

26 Zsoldos, 2009. 407–408.

27 1300. jan. 29.: MNL OL DF 243 690., kiadása: *Hazai Okmánytár*. I–VIII. (Codex diplomaticus patrius.) Kiadják Ipolyi Arnold – Nagy Imre – Páur Iván – Ráth Károly

Az érthető okokból minden bizonnyal sietősen, a szokásos pompa és a kapcsolódó ünnepek elhagyásával lezajlott koronázási szertartást, ezáltal magának, Károly uralmának törvényszerű voltát emellett jóval nagyobb mértékben árnyékolta be, hogy a királlyá avatás a közvélekedés által az államalapító király uralkodói fejékének és mint ilyen, szentnek tekintett korona hiányában egy ismeretlen eredetű –, talán jó előre felkészülve a várható bonyodalmakra, a zágrábi püspökség kincstárából kölcsönvett –, alkalmi diadémmal történt.²⁸ A rendkívül erős szakrális tiszteletnek örvendő, úgynevezett Szent Korona valószínűleg az e tekintetben idejekorán aktivizálódott ellenpárt vezetőinek, Hont-Pázmány nemzetségbeli János kalocsai érseknek és főpaptársainak birtokában volt, továbbá talán ők gondoskodtak arról is, hogy Székesfehérvár bezárja kapuit az Anjou herceg és kísérete előtt.

Az esztergomi koronázás a harmadik jogérvényességi feltétel (amely az esztergomi metropolita által végzett szertartást írta elő) miatt is kifogásolható volt némelyek – elsősorban a királyi kancellári hivatalt betöltő kalocsai érsek, valamint több más prelátus és világi előkelő – szerint, lévén, a Szentszék Bicskeit három évvel korábban történt megválasztása óta sem erősítette meg főpapi méltóságában, a magyar egyházszervezet élén, s végül, sajátos félmegoldásként, mint a *Curia* személyes képviselőjét, csak az érsekség gondnokává és kormányzójává nevezte ki.²⁹ Hasonló eset a magyar állam és egyház addigi történetében nem fordult elő, így némiképp érthető, miért viszonyultak visszasan vagy épp komoly

– Véghely Dezső, Győr – Bp., 1865–1891. (továbbiakban HO) Itt: VI. 454. Bertényi I. szintén úgy gondolta, Károly hívei fegyverrel jutottak Esztergom birtokába. Ld. Bertényi Iván: *Magyarország az Anjouk korában*. Bp., 1987. (Magyar história.) (továbbiakban Bertényi, 1987.) 35.

28 Lehetséges, hogy egy a IV. Béla és fia, István ifjabb király közötti belháború idején, 1262-ben a zágrábi egyházhoz került koronáról van szó, akkor ugyanis az idős uralkodó a királyi kincstár jórészét itt, Medvevárban helyezte biztonságba. Ld. *Codex diplomaticus Regni Croatiae, Dalmatiae et Slavoniae*. VI–VIII. (Diplomatički zbornik Kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije.) Collegit et digessit T[adija] Smičiklas. Zagrabiae, 1908–1910. (továbbiakban CDCr.) Itt: VI. 52–53.; Zsoldos Attila: *Családi ügy. IV. Béla és István ifjabb király viszállya az 1260-as években*. Bp., 2007. (História Könyvtár. Monográfiák 24.) 19.

29 Bicskei Gergely pályafutásához és az esztergomi érseki szék betöltése körüli súlyos problémákhoz: Knauz, 1876. 433–451.; Szende, 2003. 134–142.; Thoroczkay Gábor: A XIV. századi krónikakompozíció 188. fejezetének kritikájához. Az esztergomi érsekség kormányzata a XIII–XIV. század fordulóján. In. *ΓΕΝΕΣΙΑ. Tanulmányok Bolók János emlékére*. Szerk. Horváth László – Laczkó Krisztina – Mayer Gyula – Takács László, Bp., 2004. 385–391.

fenntartásokkal a nemesség mellett az ország a jog kérdéseiben legképzettebb előkelői – a felsőbb klérus tagjai – is Gergely megbízatásához és működéséhez.

A Képes Krónika egy igen rövid, ámde annál nagyobb jelentőségű, mintegy elejtett megjegyzése szerint az ellentábor világi és egyházi vezetői, köztük magával a kalocsai érsekkel főképp azért zárkóztak el határozottan Károly személyétől, illetve királysága elismerésétől, és azért döntöttek Vencel megválasztása mellett, mert ha, mint a krónika fogalmaz: „*az egyház adta királyt fogadják el, az ország szabad állapotú lakosai elvesztik szabadságukat*”.³⁰ A lényegében egy emberként Vencel pártjára állt magyar főpapság természetesen nyilvánvalóan nem általában az egyház, hanem újra nyílt viláгурalmi célokat követő központja, nem mellesleg a Nápolyi Királyság hűbérura, s ebből következően annak uralkodója, II. Károly és családja iránt tagadhatatlanul elfogult, ugyanakkor a magyar klérus politikai súlyára, véleményére és érdekeire jóformán mit sem adó római Szentszék várható állásfoglalását, tehát – kimondatlanul, de egészen egyértelmű módon – a Magyarország belső ügyeibe való, álláspontjuk szerint illetéktelen beavatkozását ellenezte. VIII. Bonifác pápa (ur.: 1294–1303), mint alább látni fogjuk, a legnagyobb eréllyel lépve fel a kérdésben, teljességgel igazolta a magyar püspöki kar aggodalmait, mikor is a *Curia* előbb, 1301 októberében, egyébként megalapozatlan, magyar földön századok óta – magas rangú egyháziak által is – vitatott hűbérúri jogaira hivatkozott a trónöröklés ügyében, majd, 1303. május 31-én, igaz már konkrétan nem hangoztatva, e vindikált jogokkal élve Károlynak ítélte a koronát.³¹

Noha forrásainkban nem találjuk semmifajta nyomát, feltételezhető, hogy az ország világi és egyházi elitje, csakúgy mint a nemesség szélesebb tömegei Károly királlyá avatását illetően – megalapozottan vagy épp téves értesülés nyomán, különösebb ok nélkül – esetleg azt is kifogásolták, hogy ellentétben az elődei által legalább száz éve, II. András 1205. évi felkenése óta következetesen betartott hagyományos gyakorlattal, sebtében lebonyolított koronázásakor nem a szokások szerint (az elvárt tartalommal?) tett ünnepélyes esküt, valamint, s ez utóbbi

30 Chronicon pictum. In. CFH I. 659.

31 Rác György: Az Anjou-ház és a Szentszék (1301–1387). In. *Magyarország és a Szentszék kapcsolatának ezer éve*. Szerk. Zombori István, Bp., 1996. 55–81. (továbbiakban Rác, 1996.), itt: 56. VIII. Bonifác pápa életéhez és pontifikátusához: Boase, Thomas S[herrer] R[oss]: *Boniface VIII*. London, 1933.; Sibia, Salvatore: *Bonifacio VIII 1294–1303*. Roma, 1949.; Bagliani, Augustino Paravicini: *Boniface VIII. Un pape hérétique?* Paris, 2003.

látszik valószínűbbnek; nem bocsátott ki a törvények és természetesen a nemesi jogok maradéktalan tiszteletét, védelmét garantálni hivatott uralkodói hitlevelet (lat. *diploma inaugurale*). Ezen – ekkorra masszívan meggyökeresedett – jogintézményeket, illetve jogi aktusokat, mint épp az előd III. András koronázása kapcsán tudható, rendkívül fontosnak és szigorúan követendőnek tartotta nem csupán az ország egész nemessége, de a mind nagyobb kormányzati szerepet és befolyást igénylő egyház is, s bár, hasonlóan a koronázás ismert hármasság érvényességi követelményéhez, írott törvényi szabályozás minden bizonnyal nem rögzítette, azokat szintén a jog szerinti szabályos uralkodóavatás szigorúan veendő előfeltételeinek, illetve elengedhetetlen velejáróinak tekintették.³²

A koronázással kapcsolatos nyilvánvaló „formai” problémákon túl egyéb hasonlóan súlyos alkotmányossági aggályok is felmerültek Károly uralomra lépése kapcsán. A III. András halálával megürült trón betöltésének kérdését a magyar társadalom vezető hatalmi csoportjai, a világi és egyházi előkelők a nápolyi Anjouk által egy évtizede kitartóan és makacsul hangoztatott örökösödési jogokkal szemben, de nem feltétlenül azok teljes körű kizárásával és rovására, egy archaikus, az államalapítás előtti régmúlt törzsi–nemzetségi kódos hagyományaiból táplálkozó és demokratikusnak tetsző, elviekben az ország közakarátának megnyilvánulását érvényesíteni hivatott intézménnyel, országgyűlési választás útján kívánta eldönteni.³³ Sejtteni, sőt, tudni lehetett viszont, hogy e megoldás, az országos gyűlés általi királyválasztás nem Károly törekvéseinek kedvez majd, azon minden valószínűség szerint az Árpádokkal nőágon ugyancsak rokonságban lévő cseh királyi ház, II. Vencel (ur.: 1278–1305) és gyermekkorú fia, a hasonló nevű trónörökös hívei kerülnek többségbe. Bizonyosan a cseh alternatíva, konkrétan – a Károllyal csaknem egyidős – ifjabbik Vencel esélyeit növelte, hogy 1298-ban III. András neki jegyezte el egyetlen gyermekét, az Árpád-dinasztia utolsó szülöttét, Erzsébet hercegnőt, akit a magyar bárók körében sokan voltak hajlamosak a király örökösének, illetve a trónjog leendő férjére való lehetséges átszármaztatójának tekinteni.³⁴ Az országgyűlést vélhetően április végére, május ele-

32 Hóman, 1936. 42. A III. András által tett koronázási esküre: Máthé Tünde: III. András királyavató szertartásáról a Stájeri Rimes Krónika alapján. In: *Tűzcsiholó. Írások a 90 éves Lükő Gábor tiszteletére*. Szerk. Pozsgai Péter, Bp., 1999. 129–134.

33 Hóman, 1936. 41–42. A magyar nemesség és egyház szabad királyválasztásra vonatkozó jogigényéről és annak ideológiájáról 1301 tavaszán: Bartoniek Emma: A magyar királyválasztási jog a középkorban. = *Századok*, 1936. 70. évf. 9–10. sz. 359–406., itt jelesül: 369–375.

34 Pór, 1888/a. 477.; Fraknói, 1921. 22–23.

jére hívták össze, Gergely „érsek” és Károly e – bizonynyal már Zágrábból történt elindulásuk után kapott – hírre határozta el magát a haladéktalan cselekvésre, az azonnali és mindenképp megtartandó koronázásra.

Akciójuk a Budán összeült országgyűlésen nagy felháborodást váltott ki, s az önkényes, jóformán titokban végrehajtott és – túlzás nélkül – valóban puccsszerűnek minősíthető koronázás, valamint a dühös közhangulat azon kisebbség közül is sokakat elbizonytalanított, vagy éppen szembefordított velük, akik korábban rokonszenveztek személyével.³⁵ Meg kell jegyezzük ugyanakkor, az ilyen hirtelen, gyors, a riválisokat és az azokat támogató ellentábort kész helyzet elé állító koronázás korántsem lehetett különösebben meglepő jelenség a kortársak számára, lévén Károly elődét, III. Andrást hasonló körülmények között, 19 nappal IV. László halála után avatták királlyá.³⁶ A megjelent főurak, nemesek, prelátusok és alacsonyabb rangú egyháziak rövid tárgyalás után – Károly koronázását jogszerűtlennek és érvénytelennek jelentve ki – a cseh király fiát, Vencel herceget választották meg királyukká. Egyszersmind fő szószólójuk, János kalocsai érsek és más egyháznagyok, így András egri, Imre váradi, Háb váci, Antal csanádi, Miklós boszniai és Jakab címzetes szepesi püspök, valamint Rátót nembeli Domonkos tárnokmester és Miklós fia Demeter zólyomi ispán vezetésével követséget menesztettek Prágába, hogy az Vencelt az ország trónjára ünnepélyesen meghívja és Magyarországra kísérje.³⁷ Egyes előkelők feltehetően már jóval korábban kapcsolatba léptek a cseh udvarral, s II. Vencel királynak rövidesen – tekintélyes anyagi ellenszolgáltatás és értékes hatalmi pozíciók, ország-

35 Hóman, 1936. 43.; Zsoldos, 2009. 413.

36 Chronicon pictum. In. CFH I. 658.; Kádár Tamás: Az utolsó Árpád-házi uralkodó, III. András király megkoronázásának időpontjához. = *Levéltári Közlemények*, 2013. 84. évf. 3–25.

37 Chronicon pictum. In. CFH I. 659.; Petri Zittaviensis abbatis Chronicon Aulae Regiae. In. *Fontes rerum Bohemicarum*. IV. (Prameny dějin českých.) K vydání upravil Josef Emler. V Praze, 1884. (továbbiakban FRB IV.) 83.; Anonymi Chronicon Austriacum. In. CFH I. 517.; Fraknói Vilmos: Wenczel király megválasztása 1301-ben. = *Századok*, 1914. 48. évf. 2. sz. 81–88. (továbbiakban Fraknói, 1914.) A Képes Krónika és családja téves értesülésének cáfolatára, miszerint a magyar bárók és főpapok II. Vencel királyt, nem pedig fiát, az ifjabb Vencelt választották és hívták meg a magyar trónra, az azonban maga helyett – sikerrel – az ifjanc trónörököszt ajánlotta a küldöttség figyelmébe, kutatásunk már száz éve meggyőzően cáfolta. Ld. Fraknói Vilmos: A királyi trónöröklés rendje az Árpádok korában. = *Katholikus Szemle*, 1913. 27. évf. 1. sz. 23–24.; Mályusz Elemér: Krónika-problémák. = *Századok*, 1966. 100. évf. 4–5. sz. 713–762. (továbbiakban Mályusz, 1966.), e helyt: 735.; Kristó Gyula: *História és kortörténet a Képes Krónikában*. Bp., 1977. 87–88.

nagyi tisztségek, valamint birtokadományok odaígérése fejében – sikerült Károly legtekintélyesebb arisztokrata párthíveit, a Kőszegi fivéreket is annak táborából fia oldalára átcsábítania. A néhai Henrik bán fiainak, Henriknek és kiváltképp Jánosnak igen jelentős szerepe lehetett az ifjabb Vencel megválasztásában, az előbbi tagja is volt a herceget Magyarországra hívó követségnek, János pedig – alkalmasint a nyár első felében – több alkalommal is személyesen tárgyalt a cseh uralkodóval a trónörökös királyságba segítéséről.³⁸ Ezzel, az ország egyik leghatalmasabb, a Dunántúl és Szlavónia jó részét biztosan uralma alatt tartó bárói családjának átállásával I. Károly egyébként is rendkívül labilis helyzete végképp megrendült, számottevő erőt felmutatni és érdekében alkalmazni is kész támogatókkal immáron ugyanis csak az ország távol eső, déli–délnyugati vidékein rendelkezett, amely területek a rövidesen kirobbant fegyveres konfliktusban lényegében mellékhadszíntérnek számítottak.

Kőszegi János és Henrik – esetükben mellesleg egyáltalán nem meglepő, újabb – pártváltásáról Károly és megmaradt hívei a jelek szerint ugyanakkor nem szereztek tudomást, és a koronázást követő hetekben–hónapokban Esztergom környékén maradtak. Az illusztris küldöttség valószínűleg augusztus első hetében érkezett cseh földre, ahol, vélhetően Prágában, sikerült gyorsan megegyezniük a – felkínált koronát elfogadó – trónörökössel, illetve a döntést ténylegesen meghozó Vencel királlyal, aki azután, a hónap közepe körül egy nagyobb sereg élén a Morvaország délkeleti határán fekvő Hodonínig (német nevén: Goding, ma Cseho.) elkísérte fiát és a magyar urakat.³⁹ Már az ország területén járhatott az ifjabb Vencellel Székesfehérvárra igyekvő főpapi–bárói delegáció és az atyja által biztosítékul a mellé adott, minden bizonnyal igen számottevő cseh csoportosítás, amikor János, bizonyítandó – busás összegért – megvásárolt lojalitását, Esztergomba küldte csapatait, akik könnyedén elfoglalták várost, valamint a várat és elűzték a még ott-tartózkodó, alighanem

38 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1043., b. hasáb, 1045., b. hasáb; Révész, 1891. 236.

39 1301. júl. 30-án János érsek és prelátaik még Nagyszombaton tartózkodtak. Ld. MNL OL DL 1618., kiadása: AOkm. I. 14. II. Vencel király az aug. 12. utáni napokban adhatta át fiát Hodonín városkában a magyar küldöttségnek, e napon ugyanis állítólag a közeli Kochinban – közjogi abszurdumként, nyilván fia nevében – egy magyarországi birtokkal megadományozta Rátót nembeli Kokast. Az oklevél csak Katona kiadásából ismert, így komoly kételyek merülnek fel hiteleségét illetően: Katona, Stephanus: *Historia critica regum Hungariae stirpis mixtae*. I. Budae, 1788. 10–11., regesztája: AO I. 67. sz.

meglepett Anjou-pártiakat.⁴⁰ Károly megfogyatkozott számú híveivel sietve – nyilván a szintén ellenséges Budát elkerülve – a déli határvidékre vonult vissza, míg Gergely északra, talán már ekkor az egri egyházmegyébe húzódott. Október 6-án az abaúji Boldvakó (vagy ismertebb nevén Boldogkő) faluban a nemrég megüresedett szepesi prépostság ügyeiben intézkedett, s aligha lehet véletlen, hogy ezen egyébként jelentéktelen településre épp ekkor, a Károly számára egyik legválságosabb időszakban látogatott el.⁴¹ Igen valószínűnek látszik ugyanis, hogy annak – a Hernád völgye felett emelkedő – várában az északkeleti országrész urával, Aba nembeli Omodé nádorral is találkozott, hogy a nagytekintélyű bárót az Anjou-házbeli király hívéül megnyerje, avagy éppen az iránti új keletű elkötelezettségében, lojalításában megerősítse, s egyszersmind minél aktívabb, illetve hathatósabb támogatására buzdítsa.⁴²

E helyt kell kitérnünk Károly – Ugrin melletti másik legfőbb és legmegbízhatóbb – támogatója, Omodé 1301. január utáni pártállásának kérdésére. Véleményünk szerint korántsem bizonyos ugyanis, hogy a többszörös nádor kezdettől, már az év első hónapjaitól az Anjou trónigénylő főúri táborához tartozott, épp ellenkezőleg, több forrásadat is úgy tájékoztat, illetve arra látszik utalni, hogy az abaúji–zempléni nagyúr ekkoriban az erősödő cseh orientációt, Vencel herceg személyét preferálta. Legfontosabb hazai kútfőnk, az egyébként nem egykorú, az események után bő fél évszázaddal később készült Képes Krónika vonatkozó fejezete arról tudósít, hogy András király halála után a hamarost két politikai táborra szakadt ország hatalmasai közül Csák nemzetségbeli Máté és Ugrin, valamint – az Aba nemzetségbeli – Omodé állt Károly pártjára.⁴³ Ugrin, mint láthattuk, kétségkívül az Anjou táborát erősítette, sőt, mindvégig ő volt Károly legállhatatosabb és legkitartóbb támasza, Máté nádor esetében azonban szintén csaknem bizonyosnak tartható, hogy 1301 közepén, talán már jóval július előtt, Vencel párthívei közé állt, s tevékenyen részt is vállalt annak mielőbbi trónra juttatásában.⁴⁴

40 Pór Antal: Az Anjouk kora. In. *A magyar nemzet története*. III. [Az Anjou ház és örökösei (1301–1439).] Bp., 1895. (továbbiakban Pór, 1895.) 9.; Révész, 1891. 237.

41 MNL OL DF 272 734., kiadása: MES II. 496–497., regesztája: AO I. 81. sz.

42 Az erősség 14. század eleji birtokosára: Jakab Zsuzsa: Ki építette Boldogkő várát? = *Castrum*, 2008. 7. sz. 9. A szerző Bicskei abaúji látogatása okának azt tartja, hogy Omodé Károly híve volt, vagy legalábbis a választott érsek annak tudta. Uo. 13.

43 *Chronicon pictum*. In. CFH I. 659.

44 A Csák nembeli délvidéki nagybirtokos és a király viszonyára ld. Tóth Ildikó: Adalékok a Valkó megyei oklevéladás kezdetéhez. = *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 2001. CXV. 23–31. (továbbiakban Tóth, 2001.) Ugrint Károly 1307.

A magyar krónikaszerkesztménynél némileg korábban, 1330 táján, a cseh királyi udvar környezetében lejegyzett, s így vélhetően pontosabb értesüléseket tartalmazó Zbraslávi Krónika (*Chronicon Aulae Regiae*, német elnevezéssel *Königsaaaler Chronik*) Omodét és Mátét ezzel szemben azon magyar előkelők között említi, akik az ifjabb Vencelt királlyá választották, majd személyesen Csehországba menve rábírták az attól eleinte húzódozó királyt, hogy egyetlen fiát a felkínált magyar trónra elengedje, végül pedig a herceget Budára, majd Székesfehérvárra, koronázására gondosan elkalauzolták.⁴⁵ A közlés tényszerűségében az utóbbi főúr tekintetében aligha lehet okunk kételkedni, Vencel-László király ugyanis a trencsényi oligarchának jutott csaknem közismert, páratlanul bőkezű 1302. február 28-i és másnapi adományaiiban a cseh forrás adatával teljesen megegyező értelemben, nagy részletességgel emlékezett meg annak az érdekében kifejtett érdemdús szolgálatairól; Máté az ország nemesei közül elsőként lett híve és a legbuzgóbban ügyködött megválasztásán, személyesen hívta és kísérte az országba, majd Fehérvárott jelenlétében, az ő hathatós támogatásával nyerte el a koronát.⁴⁶ Ha tehát a Képes Krónika szerzője Máté Károly-pártiságát illetően a jelek szerint tévedett, könnyen elképzelhető, hogy a kérdésben Omodé vonatkozásban is valótlán

okt. 13-án egy adománylevelében egyenesen országa leghűségesebb bárójának nevezte, amit aligha tarthatunk üres vagy túlzó frázisnak, így jól mutatja annak megkülönböztetett helyzetét a király bárói elitjén belül. MNL OL DF 285 245. (kiadatlan oklevél), regesztája: AO II. 247. sz.

45 Petri Zittaviensis abbatiss Chronicon Aulae Regiae. In. FRB IV. 83–84. A krónika a világi urak közül még „Balassa” Demeter zólyomi és pozsonyi ispánt, valamint Werner budai patríciust nevezi meg.

46 1302. febr. 28.: „*Hinc est, quod cum nobilis dilectus et fidelis noster Matheus palatinus, filius Petri quondam palatini de genere Chak, grata et accepta ac utilia obsecquia, patri nostro karissimo domini Wenczelao Boemie et Polonie regi prestitit hactenus, et nobis ad presens prestat et prestabit fideliter in futurum. Nos in recompensationem eiusdem fidelitatis obsequii ac specialiter pro eo, quod idem Matheus palatinus dum ad huc essemus in Boemia, primus et principius inter omnes Regni Ungarie nobiles, suo consilio et auxilio nos promovit et sollicitè procuravit ut eligeremur in Regem Ungarie, nosque suis providis ac fidelibus persuasionibus ad dignitatem Regii culminis primo et principaliter invitavit et in ipsum Regnum Ungarie manu sua et amicorum suorum potencia introduxit. Ubi postquam in Alba ipso Matheo palatino maxime procurante, sacrosanctum et inclitum suscepimus dyadema, et infra eiusdem nostre coronationis sollempnia honorifice et decenter nobis ante alios et pre aliis sua exhibuit servicia et ostendit...*”: MNL OL DL 1631., kiadása: AOKm. I. 26–28.; MNL OL DL 1632., kiadása: AOKm. I. 28.; márc. 1.: MNL OL DL 1633., kiadása: Pór Antal: *Trencsényi Csák Máté (1260–1321)*. Bp., 1888. (Magyar történeti életrajzok 13.) (továbbiakban Pór, 1888/b.) 164–165.

információt tartalmaz, ilyenformán, a cseh kútfő ismeretével megegyező módon, a három, állítólag az Anjou trónigénylőt támogató főúr közül kezdetben, 1301 ősze előtt valójában csupán Csák nembeli Ugrin tartozott párthívei közé.

Maga Károly a nyár végén már szinte bizonyosan újra Szlavóniában volt, szeptember 13-án kelt levelében legalábbis egy Mario Mariglon nevű velencei patrícius így tájékoztatta a nápolyi Anjou-házzal szoros rokoni kapcsolatban lévő II. Jakab aragóniai királyt (ur.: 1291–1327).⁴⁷ A levélből világosan kitűnik, Velencében, ahová nemrégiben érkezett meg Niccolò Boccasini bíboros-legátus, a jól értesült helyi előkelők úgy vélekedtek, a pápa titokban Caroberto uralomra juttatásával bízta meg követét, ugyanakkor felettébb aggasztónak ítélték az ifjú Anjou-sarj helyzetét, és azzal számoltak, a cseh király fia kerekedik felül a trónért vívott küzdelemben. A koronázását követő hónapokban, feltehetően július–augusztus folyamán Károly épp ezért régi délvidéki híve, geszti Benedek személyében követet küldött VIII. Bonifác pápához, hogy szorult helyzetében hatékony támogatását kérje.⁴⁸

A végeredményben tehát hiábavalóan megkoronázott ifjú trónkövetelő legtekintélyesebb főúri párthíve, a már többször említett, elsősorban a Drávántúlon, Valkó, Pozsega és Szerém vármegyékben, illetve Bácsban birtokos, s e vidéken valóságos tartományúri hatalmat gyakorló Csák nemzetségbeli Pós fia Ugrin védelmét és vendégszeretét élvezte huzamosabb ideig, valamint a szintén az Ugrin hatalmi területén, Bács megyében, a Duna déli partján fekvő bélakúti, vagy péterváradi ciszterci monostor falainak védelmében töltötte napjai java részét.⁴⁹ Jóindulatú szállásadója itt valószínűleg azon Vilmos apát volt, aki már egy bő évtizede állt a bélakúti szerzetesközösség élén és 1302 szeptemberében Benedek püspökkel egy, a veszprémi püspökség és a kolostor között régebb óta folyó

47 AA I. 241–242., regesztája: AO I. 69. sz.

48 MNL OL DF 260 317., kiadása: AOkm. I. 80–82.

49 Anonymi Leobiensis Chronicon. In: CFH I. 280.; Johannis abbatis Victoriensis Chronicon Carinthiae. In: CFH II. 1354.; Takács Miklós: *A bélakúti/péterváradi ciszterci monostor*. Újvidék, 1989. (továbbiakban Takács, 1989.) 32–33. A király később többször – így 1308. szept.-ben (szept. 1.: MNL OL DL 91 159., kiadása: AOkm. I. 155–156.) és 1314. febr. közepén (febr. 19.: MNL OL DL 40350., kiadása: *Hazai Oklevéltár 1234–1536*. Szerk. Nagy Imre – Deák Farkas – Nagy Gyula, Bp., 1879. 187.) is – felkereste Péterváradot, és talán, hogy megemlékezzen az egykori, ott kibőjtölt nehéz időkről, magát a ciszterciek helyi monostorát is meglátogatta.

tizedperben megegyezett.⁵⁰ Az apátság tudvalevőleg a korabeli Magyarország egyik leggazdagabb kolostora volt és valószínűleg némiképp meg is erősítették az előző század végén, így a király számára viszonylagos jólétet és biztonságot nyújthatott. Megcsappant létszámú kíséretéből feltehetően a Péterváradon töltött időszakban alakult ki Károly első –, igen szerény – udvartartása is.⁵¹

Károly kényszerű szlavóniai és szerémségi tartózkodása, illetve királyi hatalmának ottani gyakorlása, valamint érvényesülése kapcsán mindenképp érdemes egy korábban figyelmen kívül hagyott, ámde igen fontos momentumot megemlíteni. A király ugyanis még ezen, az ország központjaitól tetemes távolságra fekvő délvidéki területeken sem volt kizárólagos úr, szabad mozgását, uralkodói tevékenységét és joghatóságát vélhetően nem kis mértékben korlátozta Albertino Morosini szlavón herceg, aki unokaöccse, III. András halálát követően egy ideig Magyarországon maradt.⁵² A velencei patrícius –, akinek méltóságából következően a

50 1302. szept. 1.: MNL OL DF 200 079., kiadása: CDH IX/7. 731–734.; Hervay, Ferenc L[evente]: *Repertorium historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*. Roma – Bp., 1984. (Bibliotheca Cisterciensis 7.) 139–140.; Takács, 1989. 33. Neve és a magyarországi ciszterci kolostorok élénk nyugati kapcsolatai alapján nem elképzelhetetlen, hogy Vilmos apát nyugat-európai, talán épp francia származású volt.

51 Takács Miklós: Pétervárad. (Szócikk.) In. *Korai magyar történeti lexikon (9–14. század)*. Főszerk. Kristó Gyula, Bp., 1994. (továbbiakban KMTL) 545. A bélakúti Szűz Mária-apátság feltehetően nem csupán fekvése, vélelmezhető bizonyos fokú erősített volta és közismert gazdsága miatt lett Károly kényszerű lakóhelye, elképzelhető ugyanis, hogy a monostor – közvetve, egy tisztségéről leköszönt, volt vezetője révén – már évtizedekkel korábban kapcsolatba került a nápolyi királyi családdal. 1277 őszén János egykori bélakúti apát utazott IV. László követeként Apuliába, I. Károly „szicíliai” királyhoz. Ld. MDEA I. 53., 98. (utóbbi hibás keletközléssel); Takács, 1989. 32–33.

52 Albertino herceg hatalmi pozícióját és a Szentszéknél is elismert tekintélyét jól mutatja, hogy amikor VIII. Bonifác pápa 1301 májusában – nyílt titokként Károly Róbert érdekében – Magyarországra küldte követét, Niccolò Boccasini ostiai és velletri bíboros-püspököt, és utasította legátusát, hogy az egyházi és világi előkelők iránt illő tisztelettel viseltesék, Szlavónia herceget külön is megnevezte. Ld. CDH VI/2. 311., regesztája: AO I. 42. sz. Boccasini bíboros messzemenően eszerint járt is el *legatioja* idején és Budán – számos magyar püspökkel – tartott zsinata alkalmával, 1301. nov. 14-én Albertino kérésére átírta annak János kalocsai érsek és főpaptársai 1298. júl. 29-i, honosításáról szóló és III. András 1299. aug. 1-jén kelt, Szlavónia hercegsége és a pozsegai ispánság részére történő adományozásáról, valamint a király trónörökösévé való kijelöléséről rendelkező, nem mellesleg vitatott hitelességű *privilegiumait*. Ld. CDH VIII/7. 25., regesztája: AO I. 114. sz. Ezzel, bár nyilván egyáltalán nem volt ilyen szándékuk – szigorúan jogi értelemben és közvetett módon – a legátus és a klérus vele ülésező tagjai Szlavónia és Pozsega vármegye feletti hatalmán túl mintegy elismerték a herceg trónörökösi jogait is.

király életének utolsó hónapjaiban eleve fő feladata volt, hogy egyrésztől sakkban tartsa, vagy ha lehet, kerítse kézre a merész nápolyi trónkövetelőt, másrészt pedig annak helyi támogatói esetleges mozgolódását semlegesítse, elfojtsa –, a jelek szerint továbbra is Szlavónia hercegének tekintette magát, nem kívánta elismerni Károly királyságát, ugyanakkor Pozsega csaknem egésze, valamint talán Körös és Orbász azzal határos területei felett állandó ellenőrzést gyakorolt. Az ifjú király pozíciói ennek ellenére egy korábbi szerencsés fordulatnak köszönhetően egészen ígéretek voltak a vidéken, lévén, amikor koronázására igyekező a Száva folyóhoz ért, Dorozsma nembeli Garai Pál, az erősség várnagya táborába sietett és kezére adta Albertino herceg székhelyét, Pozsega várát. Az eseményről megemlékező, Pál részére kiadott adománylevelél szövege sajátos módon, feltehetően nagyon is tudatosan igen pontatlanul, ha tetszik, hamisan, úgy fogalmaz, hogy Károly csak „felettébb kedvelt rokona”, III. András halálát követően érkezett meg a Magyar Királyságba, majd az ország szívébe vezető útja során, a Száva mentén találkozott az eléje jött várnaggyal. Noha az teljesen kétségtelen, hogy az Anjou herceg már 1300 késő nyara óta magyar államterületen tartózkodott, és ilyenképpen az említett események időrendje kérdésesnek látszik, a fenti narratíva ellenére is nagy bizonyossággal kijelenthető, hogy Pál csak András elhunytja után, azon hetekben, amikor Károly már úton volt tervezett koronázására, Székesfehérvár felé, juttatta azt Pozsega várának birtokába.

Károly és megfogyatkozott pártja nagy szerencséjére a magyarországi eseményekről jól informált Szentszék – nyilván főként a nápolyi uralkodócsalád aggodó sürgetésére – 1301 kora tavaszától mind több figyelmet szentelt a magyar trón problémájának, olyannyira, hogy az év közepe táján a pápai udvarban a kérdés, az ifjú pretendens helyzete igencsak sűrűn és kiemelten tárgyalt üggyé lett. Bár VIII. Bonifác pápa 1301 előtt nyíltan sosem támogatta az Anjouk magyarországi trónigényét és igyekezett semlegesnek mutatkozni, sőt, mindenestre néhány bíborosa szerint Károly spalatoí partraszállását és III. András elleni hatalomátvételi kísérletét súlyos hibának tartotta, valamint nemtetszésének is hangot adott, titokban kétségkívül rokonszenvezett a merész ifjúval és törekvéseivel.⁵³ Ennek megfelelően, a *Curia* – hivatalosan – még augusztus–szeptember folyamán is semleges állásponton volt és legalábbis nyilvánosan

53 Fraknoi, 1921. 24–25.; Mályusz, 1966. 736.; Kosztolnyik Zoltán: III. András és a pápai udvar. = *Századok*, 1992. 126. évf. 5–6. sz. 652.; Homonnai Sarolta: III. András hatalmának stabilitása és politikai szándékai Bonzano Péter jelentéseinek tükrében. = *Acta Universitatis Szegediensis. Acta Historica*, 2003. CXVII. 70–71.

nem kötelezte el magát semmilyen tekintetben, de mikor a pápa május 13-án végül Niccolò Boccasini di Tarvisio ostiai és velletri püspök-bíboros (1300–1303, magyarosan Boccasini Miklós) személyében teljes körű felhatalmazással Magyarországra – és a Lengyel Királyságba – legátust küldött, már rendkívül kevesen lehettek, akiknek bármiféle kétségeik voltak a Szentszék szimpátiáját és várható állásfoglalását illetően.⁵⁴

Boccasini Miklós legátus csak szeptember vége táján – Ausztria felől, meglehetősen lassan és döntő fontosságú eseményeket lekésve – érkezett az országba, így már csak tájékoztathatta a pápát arról, amit megakadályozni nem volt módja; jelesül, hogy a magyar prelátusok és világi elit túlnyomó többsége a cseh Vencel herceget augusztus 27-én Székesfehérvárott királlyá koronázta.⁵⁵ A híren állítólag rendkívül felháborodott Bonifác pápa október 17-én írt – határozott rosszallását és megütközését kifejezve – II. Vencel cseh királynak, s felszólította, a szentszéki követnek – aki, mint levelében megerősítette, felhatalmazásából teljes körű legátusi jogosítvánnyal jár el, mindenben, maradéktalanul engedelmessédjék. Másik, ugyane napon kelt bullájában megbízta legátusát, hogy a cseh trónörököszt „jogellenesen” magyar királlyá avatott kalocsai érseket,

54 Anonymi Continuatio Annalium Vindobonensium. In. CFH I. 791.; CDH VI/2. 308–311., regesztája: AO I. 40. sz. Niccolò Boccasini di Tarvisio (1240–1304) bíboros magyarországi legátusi működésére: Pór Antal: Miklós ostiai püspök követsége Magyarországon. 1301–1302. = *Uj Magyar Sion*, 1885. 16. évf. 5., 6. sz. 321–337., 401–413. (továbbiakban Pór, 1885.)

55 Petri Zittaviensis abbatis Chronicon Aulae Regiae. In. FRB IV. 84.; Anonymi Chronicon Austriacum. In. CFH I. 517.; Chronicon pictum. In. CFH I. 660.; Francisci canonici Pragensis Chronica Pragensis. In. FRB IV. 365. A bíboros kevéssel szept. 13. előtt érkezett Velencébe, ahonnt észak felé, a Habsburg-tartományokon keresztül folytatta az útját Magyarországra. Ld. AA I. 241–242., regesztája: AO I. 69. sz. Életútjához: Funke, Paul: *Papst Benedikt XI. Eine Biographie*. Münster-in-Westfalen, 1891.; Ferrero, Angelo M.: *Benedetto XI papa domenicano (1240–1304)*. Roma, 1934.; *Benedetto XI. Papa domenicano (1240–1304)*. A cura di Alberto Viganò. Firenze, 2006. (La frontiere dell’anima 9.) Boccasini említett jelentése nem maradt fenn, csupán VIII. Bonifác 1301. okt. 17-i bulláiból következtethetünk tartalmára: CDH VI/2. 316–318., regesztája: AO I. 88. sz.; CDH VI/2. 313–316., regesztája: AO I. 89. sz.; Fraknoi Vilmos: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a Római szent-székkal*. I. Bp., 1901. (továbbiakban Fraknoi, 1901.) 110. Csaknem érthetetlen Kiss Gergely Boccasini Magyarországra jöttének időpontjára vonatkozó közlése; a történész ugyanis úgy fogalmazott, a legátus „csaknem hat hónappal megérkezése után” hívta össze a zsinatot 1301. okt. 25-re. Ld. Kiss Gergely: A pápai legátusok és a magyar egyházjog az Anjou-kor elején (1298–1311). In. *Pécsi történeti katedra*. Szerk. Csabai Zoltán – Dévényi Anna – Fischer Ferenc – Hahner Péter – Kiss Gergely – Vonyó József, Pécs, 2008. 272. A nyilvánvaló képtelenség feltehetően azzal magyarázható, Kiss valójában nem hat hónapra, hanem hat hétre gondolt, ami nagyjából egyezik a mi datálásunkkal.

a cseh uralkodót, valamint annak fiát négy hónapon belül Rómába, színe elé idézze meg.⁵⁶ A két okirat szövegéből, pontosabban az utasítások indoklásából; miszerint Károlyt – cseh riválisa előtt – a választott esztergomi érsek és *administrator* már megkoronázta, illetve, hogy mivel Szent István egykor királyi diadémáját Szent Péter utódaitól nyerte el, majd országát felajánlotta az Anyaszentegyháznak, ezért annak sorsáról, jövőjéről egyedül csak a Szentszék dönthet és rendelkezhet; már világosan kitűnik, a pápaság legkésőbb ekkorra, október közepére, már nyíltan is az Anjou trónigénylő pártjára állt.

Az európai középhatalmi diplomáciai játszmák tehát – rokonai, a nápolyi királyi ház tevékenységének köszönhetően – lassacskán, de biztosan Károly javára dőltek el, mindebből azonban a napfényes hazájától távolba szakadt tizenéves uralkodójelölt alkalmasint még mit sem érzékelt. A magyarországi belpolitikai helyzet alakulására az ügyének nyílt támogatását mindjobban felvállaló és a helyi viszonyok jobb megismerése révén egyre magabiztosabbá és ügyesebbé váló Miklós legátus sem tudott sokáig komolyabb, érdemi befolyást gyakorolni, minden ez irányú igyekezete ellenére sem.⁵⁷

Nagyjából a szentszéki követ hazánkba érkezése körüli időben, valószínűleg október eleje táján, legbefolyásosabb főpapi és bárói híveik indítványára, a két trónrivális, Károly, illetve Vencel-László királyok között megbízottaik révén valamilyes tapogatózó tárgyalások kezdődtek a megegyezés érdekében. A kapcsolatfelvétel és a megbeszélések részletei, sajnos, teljesen ismeretlenek, az is lehetséges, hogy valójában mindössze kósza híresztelés volt az egész. Csupán egyetlen forrásunk említése révén, VIII. Bonifác pápa Boccasini legátushoz – valószínűleg 1301. november 8. körül – írt válaszleveléből tudunk egyáltalán ugyanis a kezdeményezésről, mégis kétségtelennek látszik, mind a két fél saját magát tekintette az ország egyedüli és főként legitim uralkodójának, és a mielőbbi visszalépést, illetve a koronáról való lemondást az ellenlábásától várta.⁵⁸ Ilyenformán – már amennyiben ténylegesen elkezdődtek – az alkalmasint jórészt az egyház vezetői által szorgalmazott tárgyalások hamar elakadtak és vélhetően október második felében véget is értek.

56 CDH VI/2. 313–316., regesztája: AO I. 89. sz.

57 Pór, 1885. 337.; Fraknoi, 1901. 110.

58 *Vetera monumenta historica Hungariam sacram illustrantia*. I. (1216–1352.) Deprompta collecta ac serie chronologica disposita ab Augustino Theiner. Romae, 1859. (továbbiakban VMHH I.), itt: 391–392, regesztája: AO I. 96. sz.; Vencel-László rövid életútjára a legrészletesebb feldolgozás: Maráz, Karel: *Václav III. Poslední Přemyslovec na českém trůně*. České Budějovice, 2007. (továbbiakban Maráz, 2007.)

Vencel pártját az ősz folyamán két igen érzékeny és felettebb számottevő személyi veszteség érte; előbb, valószínűleg szeptember első napjaiban a püspöki címet viselő Jakab szepesi prépost halt meg Budán, majd, nem sokkal később, talán a hónap közepe táján János kalocsai érsek is elhunyt ugyanott.⁵⁹

A pápa legátusa – miután két rendkívül fontos egyházi székhely, Győr és Esztergom érintésével – valószínűleg október hónap elején Budára érkezett, feltehetően már onnét október 25-re az ország főpapjait a tartózkodási helyéül választott Duna-parti városba zsinatra hívta össze.⁶⁰ Vencel világi hívei, élükön a bárókkal, mint arról maga tájékoztatta levelében a pápát, illő tisztelettel fogadták Boccasini bíborost, de az első adandó alkalommal világosan tudtára hozták, elutasítják a nápolyi jelölt királyságát, az ország törvényes uralkodójának a cseh király fiát tekintik és semmi esetre sem kívánnak elállni annak támogatásától, így a követ számára hamar nyilvánvalóvá vált, hogy elsősorban az elvileg könnyebbnek ígérkező terepen, a – Károly személyétől mint láttuk szintén határozottan idegenkedő – preláthusok megnyerésével kell próbálkoznia.⁶¹ A magyar püspöki kar tagjai – a kissé korai időpont dacára – kevés kivételtől eltekintve nagy számban jelentek meg az egyházvezetői gyűlésen, amely bár a püspök-bíboros elnökletével hosszasan, talán három-négy hétig is ülésezett, lényegében semmi komolyabb politikai eredményt nem

59 Chronicon pictum. In. CFH I. 500. Szept. 20-án a szepesi káptalan tagjai már megválasztották elhunyt prépostjuk utódát: MES II. 494–496., regesztája: AO I. 72. sz. János érsek elhunytáról nov. 8-án a pápa már tudott legátusa leveléből: VMHH I. 390–391., regesztája: AO I. 130. sz. János érsek pályájához: Udvardy József: *A kalocsai érsekek életrajza 1000–1526*. Köln, 1991. (Dissertationes Hungaricae ex historica Ecclesiae XI.) A szerző a metropolita halálát okt.-re teszi: uo. 172. Engel P. (Engel Pál: *Magyarország világi archontológiája 1301–1457*. I. Bp., 1996. [História könyvtár. Kronológiák, adattárak 5.] [továbbiakban Engel, 1996.] 64.) és a rá hivatkozó Zsoldos A. (Zsoldos Attila: *Magyarország világi archontológiája 1000–1301*. Bp., 2011. [História könyvtár. Kronológiák, adattárak 11.] [továbbiakban Zsoldos, 2011.] 85.) adatközlésével ellentétben Vencel király 1301. szept. 26-án kiadott oklevele nem az ő javára, hanem mint a kiadásokban világosan szerepel, Jan Muskata krakkói püspök részére kelt (Id. *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej ś. Wacława*. [Monumenta medii aevi historica res gestas Poloniae illustrantia.] Cześć I. Wydał i przypisami objaśnił Piekosiński, Franciszek. Kraków, 1879. [továbbiakban KDKK] 140–141.).

60 VMHH I. 391., regesztája: AO I. 96. sz.; Pór, 1895. 12.

61 VMHH I. 390–391., regesztája: AO I. 103. sz.; Fraknoi, 1901. 110.; Horváth, 1871. 149.; Skorka, Renáta: With a Little Help from the Cousins – Charles I and the Habsburg Dukes of Austria during the Interregnum. = *Hungarian Historical Review*, 2013. Vol. 2. 243–260. (továbbiakban Skorka, 2013.), itt: 247.

hozott.⁶² Ebben minden bizonnyal a zsinat helyszínének is jelentősebb szerepe lehetett, Buda ugyanis minden valószínűség szerint kezdettől, 1301 kora tavaszától, de legkésőbb annak királyválasztása óta szilárdan Vencel pártján állt, és – nyilván épp ezért – maga a félgyermek uralkodó is itt rendezte be állandó székhelyét.⁶³ A bíboros, már amennyire az forrásaink információmorzsáiból kikövetkeztethető, legalábbis látszólag, talán mert idejében felismerte, hogy az a melletti nyílt fellépés az adott politikai helyzetben sokkal inkább árt, mint használ Károly ügyének, semleges álláspontra helyezkedett a két trónkövetelő vitájában.⁶⁴ Ez az igen diplomatikus és körültekintő, valamiféle kompromisszumos megoldásban gondolkodó követi ténykedés természetesen nem elégíthette ki a szembenálló feleket, ráadásul a jelek szerint az a legátusánál jóval türelmetlenebb pápának még kevésbé volt ínyére, aki túlon túl engedékenynek ítélte a követ fellépését. Egy kortárs osztrák forrásunk szerint Boccasini – minden bizonnyal annak világi párthívei miatt – nem is érezte magát teljes biztonságban Vencel székhelyén, ilyképpen legkésőbb november derekára szerfelett kellemetlen, majdhogynem lépéskényszert jelentő helyzetbe került.⁶⁵

A szentszéki legátus végül december eleje táján elhagyta Budát és csaknem valamennyi, a zsinaton részt vett püspök kíséretében Pozsonyba ment.⁶⁶ Abban, hogy Budáról távoztakor az ország közép-ső, illetve nyugati részének jóval tekintélyesebb egyházfői székvárosai; így például Esztergom, Kalocsa, Veszprém vagy Győr mellőzésével épp Pozsonyt választotta új tartózkodási helyéül, bizonyára a nemzetközi diplomácia szempontjai is szerepet játszottak. Pozsony, tudvalevőleg, s mint azt ottjárta alkalmával maga a legátus is tapasztalhatta, a Német–római Biroda-

62 A legátus budai tartózkodására és néhány, a zsinaton történt intézkedésére: okt. 31.: AOkm. I. 15–16., regesztája: AO I. 98. sz.; nov. 18.: RDES I. 51–52., regesztája: AO I. 119. sz.

63 Vencel herceg 1301. aug. közepi rendkívül szíves és szolgálatkész, teljes politikai elköteleződésről tanúskodó budai fogadtatásához: Ottokars Österreichische Reichchronik. In. CFH III. 1905., j. hasáb

64 Pór, 1885. 335–336.; Fraknói, 1901. 110.

65 Nicolai Vischelii fratris de Santa Cruce Chronicon Austriacum. In. CFH II. 1707.; Salamon Ferencz: *Budapest története*. II. Bp., 1885. (továbbiakban Salamon, 1885.) 280.

66 A legátus kancellárja és ügyhallgatója, Altegradus de Lendenaria jan. 24-én már a pécsi és a váradi püspök, valamint a kalocsai prépost közreműködésével hozott ítéletet Pozsonyban (MNL OL DF 207 117., kiadása: AOkm. I. 21–22.), és ugyane napon Antal csanádi és János nyitrai püspök is a határ menti városban tartózkodott (MNL OL DF 264 132., kiadása: MES II. 502.).

lom közvetlen szomszédságában feküdt, és a város, miként már arról szó esett, Pozsony vármegyével egyetemben – Ágnes királyné, III. András özvegye hitbéreként közel egy esztendeje – a Habsburgok, I. Albert király, illetve fiai kezén volt.⁶⁷ Egyfelől a német uralkodó és VIII. Bonifác pápa korábban igen feszült kapcsolata 1301 folyamán lassan normalizálódott, másrészt a nápolyi Anjou-dinasztia és a Habsburg-ház szövetségben állt egymással, I. Albert pedig Károly anyai nagybátyja volt, így Boccasini feltehetően arra számított, Pozsonyban, az Ausztriában, illetve a közeli Bécsben gyakran időző német király, valamint fiai védelmét és jó esetben támogatását is élvezve, számottevő eredményre juthat a pápa által preferált trónkövetelő érdekében. Az év legutolsó napjaiban már bizonyosan a határvárosban volt és ott rendezkedett be huzamosabb tartózkodásra.⁶⁸ Feltehetően tavasszal, valamikor május közepe előtt, immár Pozsonyban, újabb zsinatot tartott, de csakúgy, mint a budai gyűlésen, azon túl, hogy számos, régóta tartó peres eljárást és egyházkormányzati vitát lezárt, az országos politika ügyeiben itt sem tudott semmi komoly, kézzelfogható előrelépést elérni.⁶⁹

Károly uralkodása kezdeti, rendkívül válságos időszakának az 1301 augusztusát követő nagyjából fél év volt a mélypontja. Reménytelennek látszó, erősen beszorított politikai és stratégiai helyzetén túl a fiatal királynak az év őszére már az is felettébb komoly problémát jelentett, hogy – az egyébként híresen jó mezőgazdaságú országban – az ekkorra feltehetően már valóban maroknyira zsugorodott kísérete és csapatai számára a megfelelő élelmezést biztosítsa és emiatt nagyapja, a nápolyi király segítségét kellett kérnie. II. Károly 1301. december 8-án habozás nélkül intézkedett az ügyben, egyfelől unokája és nélkülöző hívei számára, annak Szlavóniába visszatérő követével, adriai Péter domonkos szerzetessel 600 mérő búzát és 400 mérő árpát küldött, másrészt, hogy azt egyszersmind pénzügyileg is megsegítse, utasította Provence tartomány udvarmesterét, hogy a grófságban adót szedjen be Károly hadereje részére.⁷⁰

67 Anonymi Chronicon Austriacum. In. CFH I. 517.; Johannis abbatis Victoriensis Chronicon Carinthiae. In. CFH II. 1354.

68 1301. dec. 30.: MNL OL DF 272 113., kiadása: BTOE I. 353–354.

69 1302. máj. 21.: AO I. 220–221. sz.; máj. 22.: AO I. 223. sz.; jún. 3.: AO I. 230. sz.

70 MDEA I. 164., 165., regesztáik: AO I. 127–128. sz. A szóban forgó Péter Domonkos-rendi barát nagy valószínűséggel azonos azzal a dominikánus kassai perjellel, akit 1300. ápr. 26-án kelt levele szerint II. Károly nápolyi király magyarországi híveihez küldött, hogy unokája közeljövőbeni, oda való elindulásáról, illetve érkezteről értesítse azokat. Ld. MDEA I. 144. Károly egyébként már 1301 kora tavaszától szoros összeköttetésben állt nagyatya nápolyi udvarával. Több követet is küldött II. Károlyhoz, köztük

Érdekes módon, épp egy nappal később, 9-én kelt Rómában Ganfrid apát és főesperes már idézett levele, amely szintén Károly roppant nehéz helyzetéről tanúskodik. A klerikus többek között arról tájékoztatta II. Jakabot, Aragónia királyát, hogy Károly riválisával, a cseh király fiával szemben csak az ország kisebbik részét birtokolja és ténylegesen csupán a kunok támogatják.⁷¹ I. Károly és a kunok kapcsolatáról jóformán semmi közelebbit nem tudunk ezen időszakból, ugyanakkor valószínűnek látszik, hogy ekkoriban azok számos Magyarországon élő nemzetségének még csak egy része, elsősorban a Duna–Tisza közének déli, Csák nembeli Ugrin tartományához közelebb eső felén letelepedett csoportjaik csatlakoztak az ifjú uralkodóhoz. Legkésőbb 1304 augusztusára azonban már a kunság igen széles tömegei, talán egésze bizonyosan őt támogatta, az év szeptembere és októbere folyamán ugyanis nagy számban, több ezren vonultak fel és vettek részt – igaz, feltehetően sokkal inkább a várható értékes zsákmány reményében, mintsem a Károly iránti őszinte elkötelezettségtől indítatva – a II. Vencel király elleni csehországi hadjáratban.⁷²

Boccasini kardinális mindeközben, talán belenyugodva abba, hogy Vencel világi híveinek, főképp a pártján álló oligarchák merev elzárkózása miatt érdemi előrelépést aligha érhet el a két trónrivális közötti kompromisszum érdekében, figyelmét mindinkább a magyar egyház aktuális ügyeinek rendezésére fordította. Bonifác pápa, aki, mint láttuk, már korábban is elégedetlen volt legátusa fellépésével, illetve teljesítményével, 1302. június 10-én újfent levelet intézett II. Vencelhez, amelyben a magyar trónnal kapcsolatos jogigények felőli döntés végett csakúgy, mint Mária királynét és I. Károlyt, magához kérte Vencelt és fiát.⁷³ A pápai bulla egyúttal – dacára annak, hogy két éve törvényesen megkoronázták Krakóban – Vencelnek megtiltotta a Lengyelország királya cím használatát, ami az érintett uralkodóban bizonyos felvetette vagy megerősítette a várhatóan nem nekik kedvező Szentszéki megítélés gyanúját. A pápa egyidejűleg Boccasini bíborosnak is írt, utasítván, hogy a cseh királyt és az ifjabb Vencelt hat hónapon belül idéztesse elé, a római Curiaiba.⁷⁴

olyan tekintélyes báró is megfordult képviselőjében Itáliában, mint Vodicsai Baboníc Radoszlav volt szlavón bán. Ld. MDEA I. 162., regesztája: AO I. 30. sz.

71 AA I. 110–112., regesztája: AO I. 130. sz.

72 Anonymi Continuatio Annalium Zwetlensium III. In: *Monumenta Germaniae Historica inde ab anno Christi quingentesimo usque ad annum millesimum et quingentesimum. Scriptorum*. IX. Edidit Georgius Heinricus Pertz, Hannoverae, 1851. (továbbiakban MGH. SS. IX.) 660.

73 CDH VIII/1. 86–89., regesztája: AO I. 232. sz.

74 VMHH I. 393–394., regesztája: AO I. 233. sz.

Boccasini, vélhetően még Pozsonyból, eleget tett a pápai utasításnak, majd kevéssel azután, július közepe előtt elhagyta az országot és Bécsbe helyezte át székhelyét.⁷⁵ Bő fél évig tartózkodott Bécsben, ahonnét természetesen továbbra is tájékoztatta a Szentszékét a magyarországi eseményekről, majd befejezve legátusi küldetését, valamikor 1303. január vége után visszatért a pápai államba.⁷⁶ Távozása érezhető változást nem hozott a magyar trónért folyó belharcok menetében, ugyanakkor egyik utolsó itteni döntésének, már amennyiben – mint az felmerült – a Képes Krónika csaknem közismert vonatkozó, roppant izgalmas tudósítása nem pusztán kitaláció, egészen kivételes politikai következményei lettek. A legátus – megújítva és helyben hagyva Bicskei Gergely választott érsek előző évi rendelkezését – egyes vélemények szerint az 1302. október eleji napokban, leginkább kicsinyes büntetésül Károly Buda alatti kudarcáért, több tanácsag patríciumot kiközösített és *interdictum* fenytéke alá helyezte a város polgárait, amit, mint az események részletes bemutatása során alább látni fogjuk, Buda ezen alaposan feldühödött lakói, Vencel-párti előljáróik uszítására, illetve szervezésében állítólag igencsak tragikomikus módon „válaszoltak meg”.⁷⁷

Az 1301. november és 1302. augusztus közötti időszakban Károly és Vencel, illetve pártjaik kapcsolatáról, helyzetéről, illetve politikai és katonai ténykedéséről semmit sem tudunk. Az október eleji puhatólódzó tárgyalások megszakadása után feltehetően mindkét fél az erőgyűjtéssel, a várható fegyveres összecsapásra való felkészüléssel volt elfoglalva, így az inkább a cseh pretendensnek kedvező *status quo* valószínűleg bő háromnegyed évig fennmaradt. A „fegyverszüneti állapot” hónapjait ugyanakkor a jelek szerint az Anjou-párti tábor használta ki jobban, 1302 kora őszén ugyanis Károly kezdeményezett. Alig néhány nappal ellenfele megkoronázásának első évfordulója után, szeptember legelején csapataival váratlanul Buda alatt termett, elfoglalta, megszállta és kirabolta a

75 A püspök-bíboros júl. 18-án már Bécsben volt: CDCr. VIII. 29–30., regesztája: AO I. 250. sz.; Anonymi Chronicon Claustroneoburgense. In: *Scriptorum rerum Austriacarum veteres ac genuini*. I. Edidit et necessariis notis, observationibus et animadversionibus illustravit Hieronymus Pez, Lipsiae, 1721. (továbbiakban SRA I.) 474. hasáb; Pór, 1885. 406–407.

76 A bíboros jan. 28-án még Bécsben (AO I. 351. sz.), máj. 11-én azonban már Padovában tartózkodott (Fraknoi, 1901. 369.: 340. jegyz.).

77 Chronicon pictum. In: CFH I. 660.; MES II. 570–574., regesztája: AO II. 172. sz.; Zolnay László: Amikor a budaiak kiátkozták a pápát. = *Világosság*, 1961. 2. évf. 5. sz. (továbbiakban Zolnay, 1961.) 37–38. Fraknoi V. kétségbe vonta a Képes Krónika szóban forgó, alább részletezett elbeszélésének hitelét. Ld. Fraknoi, 1901. 369.: 330. jegyz.

külvárosokat, majd ostromolni kezdte a várat.⁷⁸ Kissé merésznek tűnő terve vélhetően az lehetett, hogy rajtaütésszerűen, egy hirtelen rohammal beveszi Budát és az ott tartózkodó Vencelt rabul ejti, a meglepetés azonban nem sikerült, így kénytelen volt módszeres ostromba fogni.⁷⁹ Károly serege csekély forrásadataink tanúsága szerint túlnyomórészt észak-dunántúli, elsősorban Fejér, Komárom, Veszprém és Győr megyei, továbbá minden bizonnyal horvát, illetve szlavóniai nemesekből állt, a bárók közül régi párthíve, Csák nemzetségbeli Ugrin és Márk fia István egykori bakonyi ispán, Pécs nembeli Apor nádor, valamint Borsa nembeli Beke és esetleg fivére, „Kopasz” Jakab vett részt a hadjáratban.⁸⁰ Egy június elején, a Borsa testvérpár előbbi tagja által kiadott oklevelünk alapján, amennyiben annak tartalma, mint felettébb valószínűnek látszik, csakúgyan a királyi székhely elleni hadjáratral áll összefüggésben, Bihar és a szomszédos észak-tiszántúli megyék nemessége is fegyverre kelt Károly zászlói alatt, sőt, még az is vélelmezhető, a csapatok fő gyülekezőhelyéül Beke és „Kopasz” Jakab tartományuraságát jelölték ki.⁸¹ Eszerint a had

78 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1909., b., j. hasáb; Pór, 1895. 14.; Bánlaky [Breit] József: *Harcok és küzdelmek az Árpádház kihalta után a trón birtokáért és a királyi hatalom helyreállításáért. Vencel, Ottó, Károly Róbert korszaka. 1301–1342. A magyar nemzet hadtörténelme.* VII. Bp., 1934. (továbbiakban Bánlaky, 1934.) 6.; Kristó, 1988/a. 14–15.

79 Pór, 1888/b. 50.

80 MNL OL DL 86 892. (kiadatlan), regesztája: AO I. 287. sz.; MNL OL DL 40 302., kiadása: AOKm. I. 41–43.; MNL OL DL 71 403., kiadása: *Oklevéltár a gróf Csáky család történetéhez.* I/1. [Szerk. Bártfai Szabó László.] Bp., 1919. 32–33. Csák nembeli István személyére: Wertner Mór: A Csák nemzetség hont-esztergommegyei ága. = *Turul*, 1896. 14. évf. 3. sz. 137–138. István a hadjáratban nagy áldozatokat szenvedett Veszprém megyei rokonaira, a Cseszniekiekre: Uő: Újabb nemzetségi kutatások. 3. Bána. b., A Cseszneki, Rédei Fejes és Pókaföldi Kondé családok. = *Turul*, 1904. 22. évf. 1. sz. 34–35.

81 Borsa nembeli Beke – Károly egy 1302-ben, napi kelet nélkül, részére kiadott oklevele szerint – annak Magyarországra jövele óta a király hívei közé tartozott és részt vett hadjárataiban. MNL OL DL 40 285., regesztája: AO I. 317. sz. A *privilegium* kelethelye, egyszersmind maga adomány tárgya, a bizton a Szatmár megyei faluval azonosítható Böszörménytelek, esetleg kapcsolatba hozható egy másik, ismeretlen kiadótól származó, évmegjelölés nélkül, okt. első heteiben Adorjánban kibocsátott ún. *damus pro memoria*-oklevelünk adataival. (Ld. HO VII. 336–337.) A szóban forgó diploma közreadója említi, hogy seregével – nemrégiben – Budáról tért vissza, amely utalás alapján (nyilvánvalóan mert a bihari Adorján annak kedvelt tartózkodási helye és birtokközpontja volt, számottevő saját magánhaderővel rendelkezett és testvére, Beke ispán bizonyosan Károly fő párthívei közé tartozott 1302-ben) Györfly Gy. az oklevélkibocsátót Borsa nembeli Tamás fia „Kopasz” Jakabbal azonosította. Ld. ÁMTF IV. 602. (A kiadvány keltét: „dominico die proximo post octauas beati Mychaelis Ar-

összegyülekezése és a támadásra való felkészülése, illetve felvonulása szokatlanul sok időt, több hónapot vett igénybe. Az elhúzódó bihari táborozás alatt egy a későbbiekben felbecsülhetetlen értékűnek bizonyult esemény is történt, ekkor állt az ifjú uralkodó szolgálatába majdani legsikeresebb, vaskezü hadvezére, Debreceni Dózsa, a Borsa fivérek egyik legrangosabb helyi familiárisa.⁸² Alkalmassint néhány Károlyt támogató egyházfő fegyveresei is csatlakoztak az ostromló sereghez, a Buda körüli harcok napjaiban, szeptember 10-én ugyanis Bicskei Gergely oldalán, feltűnően közel az összecsapás színteréhez, Óbuda mellett tartózkodott István kalocsai érsek, Bő nembeli Mihály zágrábi, Pál pécsi, Miklós boszniai, valamint feltehetően János nyitrai püspök, aki egyébiránt nem sokkal korábban nyerhette el a királytól példaadó hűsége jutalmául Nyitra vármegyét.⁸³ Főpapi személyek különben alighanem a falakon belül, Vencel udvarában is akadtak ugyanekkor, jelesül Rád nemzetségbeli Benedek veszprémi, illetve Antal csanádi püspök, akik, addigi és főként későbbi, a szentszéki akarattal nyíltan dacoló lépéseik alapján ítélve inkább Vencel iránti elkötelezettségükből kifolyólag, mintsem véletlenül, a váratlan támadás miatti kényszerűségből voltak Budán.⁸⁴

changelí”, ilyenformán 1302. okt. 7-re helyezte.) A szakirodalom korábban egységesen „Kopasz”-nak tulajdonította a diplomát (ld. Bunyitay Vincze: Kopasz nádor. Életrajz a XIII–XIV. századból. = *Századok*, 1888. 22. évf. 2. sz. 138.: 6. jegyz.; Kristó, 1988/a. 14.), a legfrissebb kutatások azonban megállapították, hogy kibocsátója valójában fivére, Beke volt (ld. Zsoldos Attila: A Borsa-tartomány igazgatásának kérdései. In. *A Szilágyság és a Wesselényi család (14–17. század)*. Szerk. Hegyi Géza – W. Kovács András, Kolozsvár, 2012. [Erdélyi Tudományos Füzetek 277.] 25–44.; Szócs Tibor: *Damus pro-memoria-oklevelek*. [Kézirat.] [továbbiakban DPM] 277. sz.). Beke említett oklevele: 1302. jún. 6.: AOkm. I. 32., regesztája: AO I. 231. sz. Az állítólag eredeti, csak kiadásból *memorialis* a regeszta szövegével ellentétben nyilván nem a folyó hadjárat 22. napjára, hanem, mint általánosan szokásban volt, az annak befejezése utáni 22. napra vonatkozóan intézkedett.

82 Dózsa, a későbbi erdélyi vajda és nádor életrajzához: Komáromy András: Dózsa nádor és Debreczeni család. = *Turul*, 1891. 9. évf. 1., 2. sz. 1–9., 67–69. Pályájának a Borsa testvérek familiájában eltöltött kezdeteihez: Bárány Attila: Debreceni Dózsa küzdelme a bihari oligarchákkal. In. *Debrecen város 650 éves. Várostörténeti tanulmányok*. Szerk. Bárány Attila – Papp Klára – Szálkai Tamás, Debrecen, 2011. (Speculum Historiae Debreceniense 7.) 67–113.

83 MNL OL DF 273 066., kiadása: CDH VIII/1. 100–101.

84 Benedek és Antal szept. 1-jén bizonyosan Budán tartózkodott (MNL OL DF 200 080. [kiadatlan], regesztája: AO I. 272. sz.), 10-én azonban nem vettek részt Gergely és főpaptársaik Óbuda melletti tanácskozásán. Antal még 18-án is a városban volt (MNL OL DL 1507., kiadása: HO I. 93–97.). A két püspök az 1303. máj.-i pápai ítélet és Vencel távozása után is Károly ellenzékéhez tartozott, majd a várható legszigorúbb

Vencel hívei – jórészt a budai polgárok lojalitásának köszönhetően – sikeresen ellenálltak az ostromnak. A támadók ekkor, többszöri, hiábavaló és vélhetően jelentős veszteséggel járó betörési kísérlet után taktikát váltottak; módszeresen rombolni, gyűjtogatni kezdtek a várat körülölelő külvárosokban, illetve kisebb csoportokban szétszóródva a környék majságainak, tanyáinak, gyümölcsöseinek és szőlőinek alapos pusztításába fogtak. Az épp szüret előtt álló, termékeny szőlősöket, Buda gazdagságának egyik hagyományosan legjövődélmezőbb pillérét saját kedvükre megdézsmálták, azután lovaikon és gyalogosan letipták, a tőkéket kivágták vagy a nyeregkápához kötve gyökerestül kitépték, ilyenformán óriási károkat okoztak a város polgárainak.⁸⁵ A pusztítás valószínűleg nem egyszerű, önmagáért való bosszútett, hanem eszköz volt, a sikertelen küzdelemben türelmüket vesztett támadók így próbálták rábírní a vár védőit, hogy kimozduljanak a falak mögül és nyílt terepen, azonos harcászati adottságok mellett folytatódják az összecsapás. Vencel király csapatai, alkalmasint az ültetvényeik és más javaik módszeres pusztításán kellőképp felbőszült polgárokkal az élen, ki is törtek Budavárból, de a véres tusák során inkább az Anjou-párti seregnek kedvezett a hadiszerecse, és komolyabb veszteségeket szenvedtek. A Budáért folyó harcok harmadik napján végül, állítólag mert biztos hír érkezett táborukba, hogy Kőszegi János nagyszámú, erős sereggel közeledik Vencel, illetve az ország székvárosának felmentésére, Károly és vezérei sietve összehozták csapataikat és feladva az ostromot, délnyugati irányban elvonultak a vár alól.⁸⁶ A szomszédos Fejér megyébe csaptak át, ahol mindenfelé feldúlták, kifosztották a cseh párt helyi híveinek, meg az útjukba eső más balszerencsés nemesek birtokait, majd – gyaníthatóan október utolsó hetében – feloszlatták seregüket.⁸⁷

A végeredményben tehát fiascoval zárult katonai vállalkozást követően, az év vége felé Károly ismét hosszabb időre eltűnik korabeli ha-

szentszéki retorzió veszélyét is vállalva 1305. dec. 6-án Ottót királlyá koronázta. Antal ezt tetézve Ottó kancellárja lett és valószínűleg haláláig pártjának egyik vezetője volt. Antal püspök pályájára: Juhász Kálmán: *A csanádi püspökség története a középkorban (1243–1307). A csanádi egyházmegye története. I./2. Makó, 1933. (Csanádvármegyei könyvtár 24.)* 24–37.

85 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1909., j. hasáb; Salamon, 1885. 283–284.; Pór, 1888/b. 51.

86 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1909., j. hasáb; Salamon, 1885. 284.

87 Horváth, 1871. 150.; Kristó, 1988/a. 15. A hadoszlás hivatalos napja talán okt. 27. volt. Ld. 89. jegyz.

zai okleveleinkből, ekképpen értelemszerűen látóterünkéből is. 1302-ből mindössze négy bizonyosan általa kibocsátott kiadvány maradt fenn, az egyik ráadásul 80 évvel későbbi tartalmi átiratban.⁸⁸ A Borsa nembeli Beke javára kelt *privilegium*levél azonban szerencsénkre elárulja, a király – feltehetően a diploma kiadásakor, vagy esetleg kevéssel korábban – Szatmár megye középső részén tartózkodott, azaz talán első ízben új hazájába érkezte óta átkelt a Tiszán és az ország északkeleti vidékein járt. Hogy a tiszaháti és feltételezhető bihari, Borsa nembeli Tamás nagyhatalmú fiainak ottani uradalmaiban tett látogatásra a Buda elleni támadás előtt vagy azt követően került sor, természetesen nem eldönthető, bár ha figyelembe vesszük, hogy a Beke által elnyert adománylevél konkrétan hadjáratokat említ és – amennyiben a szó többes számú alakját nem az okleveleink *narratio*iban egyébként szokásos túlzó előadásmódnak tudjuk be –, inkább az utóbbi eshetőségre gondolhatunk. Károly 1302-ben kelt saját kiadványainak számát azonban – Szöcs Tibor legfrissebb kutatásaink köszönhetően – alighanem eggyel, tehát ötre növelhetjük, tekintve minden valószínűség szerint neki tulajdonítható a mondott év november 10-én, Darócon készült, kibocsátójának megnevezését elhagyó, úgynevezett *damus pro memoria*-oklevél is.⁸⁹ A gyakori, Magyarország számos vidékén – így többek közt Nógrádban, Borsodban, Szepes és Sáros vármegyében, Ungban, Beregben, Szatmárban, Kolozsban, Baranyában, valamint Valkóban – előforduló településnév mögött alkalmasint a legutóbbi megye területén, a Dráva-torkolat közelében fekvő falut sejthetjük. Amennyiben – mint az Szöcs imponáló érvei nyomán erős meggyőződésünk –, az oklevél kiadójának személyére és a keltezési hely fekvésére vonatkozó azonosítási javaslat helyes, Károly legkésőbb november elején ismét Csák nembeli Ugrin tartományában, jelesül annak szívében, Valkó megye északi részén tartózkodott.

Sajnos közelebbről nem ismert időpontban, talán épp ekkortájt, a Buda alatti balsiker utáni hónapokban Károly délvidéki pozíciói is veszélybe kerültek. Egy az események után jó néhány évvel, 1310 márciusában kelt, fentebb már említett okleveléből tudjuk, hogy 1304 nyara előtt – feltehetően, amikor maga az ország egy másik vidékén tartózkodott

88 1302., máj. 1. e.: MNL OL DL 68 885., kiadása: CDH VIII/1. 108.; szept. 10. e.: MNL OL DF 273 066., kiadása: CDH VIII/1. 94–98.; s. d.: MNL OL DL 33 726. (közöletlen), regesztája: AO I. 316. sz.; s. d.: MNL OL DL 40 285. (kiadatlan), regesztája: AO I. 317. sz.

89 MNL OL DL 91 150., kiadása: DPM 245. sz., a kibocsátó valószínűsíthető személyére uo. E helyütt fejezem ki hálás köszönetem a szerzőnek, hogy megjelenés előtt álló legújabb munkájának kéziratát volt szíves rendelkezésemre bocsátani.

dott – Vencel egyik legnagyobb támogatója, Héder nemzetségbeli Henrik szlavón bán és annak helyi szövetségesei, bizonyos Bágyon fiai jelentősebb sereg élén Valkó és Pozsega megyékbe törtek, ott tüzzel-vassal pusztítottak, és több más település mellett az országrész egyik leggazdagabb városát, Enget is kirabolták.⁹⁰ A támadókkal Károly régi, már ismert párthíve, Dorozsma nembeli Pál, Pozsega várnagya szállt szembe, előbb valószínűleg a bán Valkóban, Eng körül fosztogató erőit győzte le, majd a Bágyon fiai által vezetett pozsegai sereget verte szét, illetve kényszerítette magadásra.⁹¹ Henrik bán hadaihoz a jelek szerint nagy számban csatlakoztak a két vármegye és a szomszédos területek Károly királyságát elutasító, vagy az attól elpártolt nemesei, így uralma az addig alapvetően megbízható, stabil háterszágának gondolt Kelet-Szlovóniában is csaknem egy csapásra összeomlott.

Feltehetően ugyanekkoriban, október–november folyamán – mint már utaltunk rá – az ország székvárosában meglehetősen abszurd, mármár szürreálisnak nevezhető esemény zajlott le. A Miklós legátus által Buda lakóival szemben alkalmazott szigorú egyházi büntetéseket a helyi plébánosok és szerzetesek engedelmesen, minden tiltás tekintetében konokul betartották, ami értelemszerűen csak fokozta a már amúgy is csaknem pattanásig feszült indulatokat és mérhetetlen dühöt Károly valamennyi hazai és külhoni támogatója ellen.⁹² Az általános forrongó hangulat hatására, vélhetően a polgárság Vencel-párti vezetőinek támogatásával, talán épp azok hívására és megbízásából, néhány állítólagos, de legalábbis megkérdőjelezhető státuszú pap lépett fel és nyíltan megszegte

90 MNL OL DF 265 778., kiadása: AOkm. I. 195–198.; Klaić, Nada: *Crtice o Vukovaru u srednjem vijeku*. Vukovar, 1983. 70. Kristó Gy. úgy vélekedett, a délvidéki harcok megelőzték Károly Buda elleni támadását, sőt, egyenesen az ottani hadisikerek bátorították fel az akcióra. Ld. Kristó, 1988/a. 14. Az oklevél *narratioja* alapján viszont csupán az tekinthető biztosnak, hogy a délvidéki események II. Vencel Magyarországra jövetele, azaz 1304 nyara előtt történtek.

91 Bágyon, illetve fiainak azonosítása bizonytalan. Az 1291-ben a pozsegai Kővárat bitorló Bágyon fia Csákot és később feltűnő testvérét, Istvánt Engel P. feltételelesen a Csák nemzetség tagjának vélte. Ld. Engel, 1996. 471. Kristó Gy. a szerinte az 1270-es években zalai ispánságot viselt Bágyon fiainak gondolta (ld. Kristó, 1999. 57.), azonban ez nyilvánvalóan az oklevélben szereplő név félreolvasásán alapuló tévedés; 1275–1276 között ugyanis Rátót nembeli Balduin volt Zala ispánja. Vö. Zsoldos, 2011. 232–234. Csaknem bizonyos, hogy a szóban forgó nemes egyik fia volt azon pozsegai Bágyon fia István, aki igen előkelő helyen, a leghatalmasabb bárók képviselői után szerepel a Károly 1309. jún.-i koronázásakor kiadott oklevél névsorában. Ld. CDH VIII/1. 333–337., regesztája: AO II. 668. sz.

92 *Chronicon pictum*. In. CFH I. 660.; Bertényi, 1987. 37.

a legátusi fenyítéket, istentiszteletet tartott, valamint bárkinek kiszolgáltatta az egyházi szentségeket. Mihály érsek és prelátestársai, mihelyst értesültek a lázadásszamba menő dologról, minden bizonnal legott és kellő eréllyel utasították a város előjáróit és papságát, hogy a botrányos helyzetet szüntessék meg és szerezzenek érvényt a kihirdetett tilalomnak, de eredménytelenül. Alighanem ez csak növelte a budaiak a Szentszék és itteni képviselői iránti gyűlöletét, ami végül oda vezetett, hogy új papjaik összehívták a népet és nevetséges válaszul városuk minapi ostromára, a harcok során szóleikben és más javaikban elszenvedett igen jelentős káraikra, valamint a Miklós legátus által rájuk kimondott egyetemleges *interdictum*ra a pápát, Magyarország összes érsekével, püspökével, papjával és szerzetesével együtt kiközösítettnek nyilvánították.⁹³ Az egészen döbbenetes, nem mellékesen közönséges eretnekségnek minősülő aktus az uralkodó és permanens zilált belviszonyok folytán különösebb egyházjogi következménnyel nem járt, ugyanakkor a napnál világosabban megmutatta, Buda – vezető patríciusai, s sejtetően a polgárság túlnyomó része akaratóból – visszavonhatatlanul a Károly uralmának legszélsőségesebb ellenzői mellé sodródott.

Az ország nagyfokú politikai megosztottságára, illetve lakói és intézményei általános zavarodottságára talán sokatmondó adalékként említhető, hogy a szepesi káptalan 1302 közepén – kevés időkülönbséggel – óvatos körültekintéssel és bölcs előrelátással mind Károly, mind pedig Vencel király utasításának engedelmeskedett; május 1-jén az előbbinek, míg kerek három hónappal később Vencel-Lászlónak küldött jelentést, ilyenformán tehát azt ismerve el törvényes uralkodónak.⁹⁴ Érdekes és főként hasznos volna a két trónrivális fennhatósága alá tartozó területek akár csak nagyjából meghatározása, elhatárolása, de a kérdésben, sajnos, vonatkozó forrásaink módfeletti szűkössége, vagy épp ellentmondásossága okán, csak rendkívül kevés „biztos” megállapítást tehetünk. Még az általában joggal Károly legszilárdabb hatalmi bázisának tartott Dalmáciában ké-

93 Chronicon pictum. In. CFH I. 660.; Pór, 1895. 15.; Berkovits Ilona: A magyar feudális társadalom tükröződése a Képes Krónikában. = *Századok*, 1953. 87. évf. 1. sz. 88–89.; Zolnay, 1961. 37–38. Az esemény háttérében minden bizonnal egyes eretnekmozgalmak ideológiájának és más, elsősorban a városi polgárság szegényebb rétegeiben népszerű egyház-, illetve kifejezetten Szentszék-ellenes tanoknak az újbóli beszívargása és terjedése, valamint a katolikus egyházszervezet belső, főként anyagi természetű konfliktusai is komoly szerepet játszottak.

94 1302. máj. 1.: MNL OL DL 68 885., kiadása: CDH VIII/1. 1071–1010.; aug. 1.: MNL OL DF 281 693., kiadása: RDES I. 86.

szült oklevelekben is több meglepő adatot találhatunk, amelyek alaposan rácáfolnak várakozásunkra e tekintetben. Így Zengg város tanácsa például 1302. január 29-én a magyar királyi trónt betöltetlennek nevezte kiadványában, csakúgy, mint ugyanazon év májusában Trau kapitánya is.⁹⁵ Azt, hogy egy-egy adott váruradalom, megye, illetve országrész Károly, avagy Vencel királyságához tartozott-e, döntőleg az határozta meg, hogy az illető terület felett melyik oligarcha tartományúri hatalma érvényesült valamilyen formában. Ennek megfelelően a Dunántúl csaknem egésze, jelesül annak nyugati, középső és déli vidékei, valamint Észak-Szlavónia, azaz a Héder nembeli Kőszegi fivérek tartományurasága, a Felvidék a morva határtól nagyjából a Hernádig terjedő jó kétharmada, a Csák nemzetségbeli Máté, Rátót nembeli Domonkos és testvérei, továbbá az Ákos nembeli István ellenőrzése alatt álló megyék jelentették formálisan Vencel képlékeny királyságát, míg a dalmát tengerpart, Horvátország, Szlavónia, illetve a Drávántúl déli és keleti területei, a Duna–Tisza köze legdélebbi része, mint a Frangepán család, a Babonicók, a Šubićok és Csák nemzetségbeli Ugrin tartománya, másrészt a Tiszántúl szíve és széles északi sávja, végül pedig Északkelet-Magyarország körülbelül öt megyényi területe, Borsa nembeli Tamás fiai, illetve Aba nembeli Omodé hatalmi körzetei alkották, szintén csupán csak elvben, Károly részországát. A teljes magyar államterület fennmaradó óriási, körülbelül egynegyednyi hányada, jelesül a Kán nemzetségbeli László vajda által uralma alá kényszerített-szorított Erdély, valamint a Temesköz, ahol Vejtehi Teodor építgette szorgalmasan tartományuraságát, ugyanakkor, tekintve, az említett nagyurak feltehetően mind a cseh pretendens, mind pedig Károly uralmát vonakodtak elismerni, még formálisan sem tartozott egyik trónrivális „királyságához” sem.⁹⁶ Vencel részországa tehát némiképp nagyobb lehetett, ugyanakkor, már amennyire ez megítélhető, úgy látszik, bárói és főemberei körében az részint személyes képességek, erények hiányában, alkalmatlansága és nemtörődömsége okán még annyi tekintélyt sem élvezett, mint ellenfele a maga pártján belül. A királyt röviddel megkoronázása és Budára költözése, illetve természetesen szolgálataik mértékét nem ismerő megjutalmaztatása után oligarcha-„hívei”, a Kőszegi testvérek, valamint Csák nembeli Máté lényegében csaknem védtelenül, teljesen

95 1302. jan. 29.: MDEAI. 165–168.; máj. 20.: AO I. 219. sz. (csak regesztája ismert)

96 Az egyes tartományuraságok kialakulására és történetére: Kristó Gyula: *A feudális széttagolódás Magyarországon*. Bp., 1979. 139–212.; formálódó, 1315 körüli területi struktúrájukra, illetve nagyjából határaikra ld. a KMTL 664–665. oldalai között található, Zsoldos A. által tervezett térképet.

magára hagyták, udvarában csak néhány, hozzájuk képest jóval szerényebb magánhaderővel rendelkező nagybirtokos előkelő maradt. Vencel ezért jóformán ki sem mozdult a budai várból, a rövid magyarországi uralkodása, vagy sokkal inkább itt-tartózkodása három esztendeje alatt készült azon összesen 11 fennmaradt okleveléből, amely kelethelyet is tartalmaz, csupán egyetlen egy, nem a Duna-parti székvárosban kiadott akad.⁹⁷ A szóban forgó kivétel 1303. május 5-i diplomája, amely egyik legkitartóbb híve, Rátót nembeli Domonkos tárnokmester Heves megyei családi birtokán, Pásztón kelt.⁹⁸ Egy 1304. június 9-én, hasonlóképpen az említett hevesi településen kibocsátott *damus pro memoria*-oklevél ugyanakkor, hangsúlyozottan feltételes, szintén az ő kiadványaként azonosítható, eszerint az ifjú király 13 hónap időkülönbséggel valójában kétszer is elhagyta székhelyét és – aligha véletlenül – mindkét alkalommal Pásztóra látogatott el.⁹⁹

Az 1301 derekán kettészakadt és hamar polgárháborúba merült ország pártjainak előkelői között ugyanakkor aligha volt kibékíthetetlen ellentét. Ákos nemzetségbeli István nádor, aki ekkor népes családjával egyetlenben bizonyosan Vencel király elkötelezett hívének számított, azonos nevű fiának 1302/03 fordulójára helyezhető híres (diós-)győri lakodalmán Károly táborának prominensei, Aba nembeli Omodé és Rátót nembeli Leusták fia Roland nádor, az utóbbi báró testvére, Dezső gömöri ispán, valamint Borsa nemzetségbeli Beke is részt vettek.¹⁰⁰ Az illusztris eseményen való megjelenés Dezső, illetve Beke esetében könnyen magyarázható azzal, hogy közeli rokonság kötötte őket össze a borso-

97 1301. szept. 26.: KDKK 140–141. (csak kiadásból ismert), regesztája: AO I. 76. sz.; okt. 18.: MNL OL DL 5104., nem hibátlan kiadása: *Sopron vármegye története. Oklevéltár*. I. Szerkeszti Nagy Imre, Sopron, 1889. 53.; dec. 9.: MNL OL DF 247 111. (kiadatlan, tartalmi átiratban, eredetije lappang vagy elveszett), regesztája: AO I. 129. sz.; 1302. ápr. 12.: MNL OL DL 988. (közöletlen), regesztája: AO I. 195. sz.; ápr. 17.: MNL OL DL 1636., kiadása: AOkm. I. 29.; máj. 10.: MNL OL DL 90 461. (közöletlen), regesztája: AO I. 211. sz.; júl. 6.: MNL OL DF 281 693., kiadása: RDES I. 84.; szept. 26.: MNL OL DL 86 892. (kiadatlan), regesztája: AO I. 287. sz.; 1303. jan. 6.: MNL OL DL 7735., kiadása: CDH VIII/7. 28–29.; 1304. júl. 7.: MNL OL DF 201 670., kiadása: HO II. 26.

98 MNL OL DF 210 159., kiadása: CDH VIII/1. 117.

99 MNL OL DL 105 809., regesztája: AO I. 746. sz. (1305-ös kelettel), kiadása a helyes keltezéssel és a kibocsátó feltételezhető kilétével: DPM 257. sz.

100 1303. febr. 26.: MNL OL DL 1647., kiadása: AOkm. I. 51–56.; Kis Péter: Ákos nembeli István. Egy magyar előkelő életútja a 13–14. század fordulóján. In: *R. Várkonyi Ágnes emlékkönyv. Születésének 70. évfordulója ünnepére*. Szerk. Tusor Péter, Bp., 1998. 57–78. (továbbiakban Kis, 1998.), itt: 72–73.

di nagyúrral, mindketten István egy-egy leányát vették nőül ugyanis. Omodé és az Ákosok úgynevezett nádori ágának vonatkozásában ellenben semmifajta rokoni kapcsolatról nem tudunk, így, mint felmerült a szakirodalomban, az sem kizárható, hogy az említett nagyhatalmú bárók összejövetelén az esküvő ürügye alatt politikai tárgyalásokra és esetleg megegyezésekre is sor került.¹⁰¹

Károly tevékenységéről, illetve mozgásáról az 1303. esztendő tekintetében is alig mondhatunk valamit. Mindössze három oklevele maradt fenn ebből az évből, ráadásul az egyik napi keltezés nélkül készült. Szeptember 16-i kiadványa a Valkó, esetleg a Pozsega megyei Tomicán, 29-én kiadott oklevele a bácsi Kabol falu mellett, míg a csak a kibocsátás évét közlő *privilegiuma* a kérdéses fekvésű, talán Szerém vármegyei Salamonharasztján kelt, azaz, legalábbis az ősz első heteiben, csakúgy, mint 1301/02 fordulója táján az ország déli vidékein, Csák nembeli Ugrin tartományában tartózkodott.¹⁰² Az első oklevele szerint az érintettek egy korábbi Valkó megyei földadománya után követelt hozomány és leánynegyed tárgyában egyezséget kötöttek előtte, a szeptember 29-i kiadványban egy bácsi Duna-vámot adományozott el, míg a harmadik diplomában az ország összes bírói szervének joghatósága alól mentesítette a valkói File ispán fiait. Hogy Károly mindhárom szóban forgó oklevele a Délvidék e szűkebb, központi területével kapcsolatosan kelt, valamint, hogy ottani híveit Valkó és Bács megyei adományokban részesítette, felettébb nagy valószínűséggel arra mutat, tényleges uralma ekkortájt – talán Szlavónia bizonyos déli és nyugati vidékei mellett – e néhány vármegyéni országrészre korlátozódott és ezzel, legalábbis látszólag, az adott helyzetben, mint már idézett külföldi forrásunk fogalmaz, várva sorsa jobbra for-

101 Engel Pál: *Magyar középkori adattár. Magyarország világi archontológiája 1301–1457. Középkori magyar genealógia.* (CD-ROM) Bp., 2001. Ákos nem 3. Erne ága; Borsa-nem 1. Kopasz ága 1. tábla; Rátót nem 1. tábla; Kis, 1998. 64., 73.

102 1303. szept. 16.: MNL OL DL 91 154. (közöletlen), regesztája: AO I. 446. sz.; szept. 29.: MNL OL DL 2071. (közöletlen), regesztája: AO I. 451. sz.; s. d.: MNL OL DL 1658., kiadása: AOkm. I. 67. Kabol ma Kovilj néven Újvidék (Novi Sad) része (Vajdaság, Szerbia), Salamonharasztja talán Szerém vármegye északi részén, a mai Rivica (uo.) közelében feküdt. Elképzelhető, hogy a király salamonharasztjai tartózkodása időben egybeesett Csák nembeli Ugrin egy évmegjelölés nélküli, ugyanott kelt oklevelének kibocsátásával. Ld. MNL OL DL 94 011. (kiadatlan okirat). Amennyiben felvetésünk helytálló és I. Károly valóban legelkötelezettebb híve társaságában időzött az említett településen, a közös látogatás időpontját a délvidéki nagyúr okiratának datálása alapján (1303.) nov. 21-re helyezhetjük.

dultát, átmenetileg maga is megbékélt.¹⁰³ Szeptember végi *privilegiumá-*nak információi más szempontból is érdekesek. A futaki István fia Dénes javára kibocsátott adománylevel *narratio*ja elbeszéli, hogy az uralkodó valkói híve egy bizonyos kun királlyal vívott csatában megsebesülve érdemesítette magát Károly felségi kegynyilvánítására.¹⁰⁴ Az ütközetről és az abban a nomád csapatokat vezető kumán fejedelemről sajnos semmit sem tudunk, annyi mindenesetre csaknem bizonyosan kijelenthető, a katonai összecsapásra nem a Magyar Királyság határain belül, a Duna–Tisza közének középső részén, hanem a Macsótól délre, Északnyugat-Bulgária vagy a Szerbia területén élő kun törzsi csoportok támadása miatt került sor, azaz külső agresszió érte az országot. A nomád betörést, hasonlóan a Macsót ért 1291/92-es tatár támadáshoz, valószínűleg egy elsősorban Csák nembeli Ugrin familiárisaiból álló sereg verte vissza, ugyanakkor forrásunk a királynak a csatában való részvételére, noha gyaníthatóan az ekkor is a szűkebb térségben tartózkodott, nem utal.¹⁰⁵

Amikor Niccolò Boccasini püspök-bíboros magyarországi *legatio-*járól visszatért a *Curiába*, Károly képviselőjében – nagyanyja, a személyesen odalátogatott Mária királyné mellett – valószínűleg már hónapok óta számos magyar egyházfő és kisebb rangú klerikus tartózkodott a Szentszéknél. A csoport vezetője István kalocsai érsek volt, aki azért is sietett Rómába, hogy személyesen eszközölje ki a pápai megerősítést.¹⁰⁶ Oldalán Bő nemzetségbeli Mihály zágrábi, tengerdi Teodor győri, Rád nembeli Benedek veszprémi és Pál pécsi püspök, valamint Tamás esztergomi, Domonkos váci, Miklós vasvári prépost, illetve István erdélyi főesperes utazott az Örök Városba.¹⁰⁷ VIII. Bonifác és a bíborosi kollégium 1303 késő tavaszán ismét behatóan kezdett foglalkozni a Vencel és

103 Johannis abbatís Victoriensis Chronicon Carinthiae. In. CFH II. 1354. A király szerémségi és kelet-szlavóniai hatalomgyakorlására és intézkedéseire: Tóth, 2001. 25–29.

104 MNL OL DL 2071. (kiadatlan diploma), regesztája: AO I. 451. sz.

105 A tatárok macsói inváziójára, illetve Ugrin felettük aratott győzelmére: MNL OL DF 285 245., kiadása: *Árpád-kori új okmánytár*. XII. (Codex diplomaticus Arpadianus continuatus.) Közzé teszi Wenzel Gusztáv, Bp., 1874. (Magyar történelmi Emlékek. Első Osztály. 22.) 617–618., időpontjára: Szócs Tibor: Egy második „tatárjárás”? A tatár–magyar kapcsolatok a XIII. század második felében. = *Belvedere Meridionale*, 2010. 22. évf., 3-4. sz. 36–37.

106 CDH VIII/1. 137–138., regesztája: AO I. 386. sz.; CDH VIII/1. 121–129., regesztája: AO I. 392. sz.

107 CDH VIII/1. 137–138.; regesztája: AO I. 386. sz.; CDH VIII/1. 207–219., regesztája: AO II. 221.; Fraknoi, 1901. 113.; Skorka, 2013. 249.

Károly közötti trónharc ügyével, többször meghallgatta az érdekelt felek követeit, István érseket és prelátestársait, valamint II. Vencel és fia jóval alacsonyabb rangú, a processzus jogszerűségét és a Szentszéknek a magyar korona kérdésében való illetékességét tagadó küldötteit, majd végül, viszonylag hosszú eljárás nyomán, a hónap utolsó napjaiban tartott nyilvános konzisztóriumon meghozta ítéletét. Az ezt írásba foglaló, május 31-én kelt „*Spectator omnium, cunctorum preascius rex aeternus*”-kezdű bullájában Bonifác pápa az öröklési jogra hivatkozással kijelentette, Magyarország királynőjének Mária nápolyi királynét, királyának pedig unokáját, Károlyt kell tekinteni, lévén azok közelebbi leszármazói az Árpád-háznak, továbbá, hogy a Magyar Királyságban – kiközösítés terhe mellett – mindenki nekik tartozik engedelmessé, szolgálni és adót fizetni.¹⁰⁸ Vencel cseh király fiát ellenben, érvénytelennek nyilvánítva a megválasztása és megkoronázása révén nyert jogait, eltiltotta a magyar királyi cím használatától, híveinek pedig, akiket egyúttal felmentette a neki, atyjának vagy tisztségviselőiknek tett hűségeskü alól, ugyancsak az *excommunicatio* büntetése alatt megtiltotta, hogy azt magyar királynak címezzék, illetve tekintsék és annak bitorló tevékenységében bármiféle támogatást nyújtsanak. A pápa a per és a döntéshozatal során mindvégig meghatározó elfogultságát elég világosan mutatja az ítélet záró passzusa, amely Vencel királynak és fiának elvben négy hónapnyi időt ad Magyarország birtoklására vonatkozó jogaik igazolására, de egyszersmind „macasságuk miatt” eleve kizárja azokat ezen esetleges jogaik élvezetéből.¹⁰⁹

A szentszéki végzés, amely egyébként a legkevésbé sem nevezhető kifogástalan jogi dokumentumnak, sőt, az említett kitétlen kívül több más könnyen felismerhető, értelmezhetetlen ellentmondást is tartalmaz, mint az várható volt, Vencel uralmára nézvést döntő csapásnak bizonyult, tényleges eredményt azonban csak idővel, a következő év derekára hozott.¹¹⁰ Ennek érdekében a pápa még ugyanaznap levélben tájékoztatta ítéletéről I. Albert német királyt, fiát, I. Rudolf osztrák és stájer herceget, valamint Magyarország egyházi, illetve világi előkelőit, egyúttal intve és buzdítva őket, hogy Károly királynak segítségére legyenek.¹¹¹ A magyar trón ügye fontos tárgyként még hetekig elő-előkerült a *Curiában*, így Bonifác június 11-én újfent kérte a német uralkodót és Rudolf herceget, hogy mindenben támogassák Károlyt, a cseh király és fia iránt viszont

108 VMHH I. 398–399., regesztája: AO I. 392. sz.; Pór, 1895. 17.

109 VMHH I. 399.

110 Fraknói, 1921. 25–26.

111 CDH VIII/7. 29., regesztája: AO I. 393. sz.; Pór, 1895. 18.

minden segítségnyújtást szüntessenek meg, és szintén ugyanerre szólította fel – közösítés terhe alatt – a Magyar Királyság lakosait egyetemlegesen, hozzájuk intézett bullájában.¹¹² A szentszéki végzés magyar földre, illetve Csehországba való eljuttatásával és ottani hivatalos kihirdetetésével István kalocsai érseket és Mihály zágrábi püspököt bízták meg, lévén a pápa – a Rómában tartózkodó prelátusok közül – vélhetően őket tartotta Károly legeltökéltebb híveinek.¹¹³ Bonifác Bicskei Gergely *administratort* ugyanakkor, még mindig halogatva az évek óta tudatosan elodázott döntést, továbbra sem erősítette meg az esztergomi érsekségben, sőt, elképzelhető, hogy tekintettel a kalocsai érsek és más főpaptársai által is aláátamasztott nem csökkenő hazai elutasítottságára, a Szent Városba hívta.¹¹⁴

István érsek és a zágrábi püspök, valamint a társaságukban lévő egyházfők, miután – valószínűleg Károly megbízásából – a nápolyi királyi udvarba is ellátogattak, július elején hagyhatták el az apuliai partokat és hajóztak haza, Magyarországra.¹¹⁵ Alighogy visszatértek Itáliából, szentszéki megbízatásuknak megfelelően csakhamar megkezdték Bonifác pápa ítéletlevelének kihirdetését; július 30-án Mihály egyházmegyéjében, Csázmán, mindkettejük, augusztus 6-án Diakóváron, a boszniai püspökség székhelyén István jelenlétében, szintén egyháziak és világi személyek, hat nappal később pedig Székesfehérvárott, a társaskáptalan és a helyi kolostorok képviselői előtt – küldöttjük révén – felolvastatták és hivatalosan közreadták az abban foglaltakat.¹¹⁶ Az ítélet a nyár folyamán valószínűleg valamennyi egyházmegye székhelyére és nagyobb káptalanhoz eljutott, így néhány hónap leforgása alatt az ország minden részében ismertté lett tartalma. A két főpap természetesen gondoskodott

112 VMHH I. 401–402., regesztáik: AO I. 404–406. sz.

113 1303. jún. 11.: VMHH I. 400–401., regesztája: AO I. 403. sz.

114 Pór, 1895. 18.; Bónis György: *Petrus de Vinea leveleskönyve Magyarországon.* = *Filológiai Közöny*, 1958. 4. évf. 1. sz. (továbbiakban Bónis, 1958.) 176.

115 MDEA I. 170., regesztája: AO I. 415. sz. Teodor győri püspök különválva hectekkel korábban –, ha nem még a pápai döntés kihirdetése előtt – hazaindult, jún. 24-én ugyanis már Szombathelyen volt. Ld. MNL OL DL 1209., kiadása: CDH VIII/1. 142–143. Az István érseknek és Mihály püspöknek szóló pápai parancslevél már Rómából való eltávoztuk után kelt, s azt a főpapok Nápoly környékén kapták kézhez. Ld. CDH VIII/1. 132–133. Arra vonatkozó pozitív adatunk nincs, hogy II. Károly királlyal találkoztak-e, de az igen valószínű. Ld. Fraknoi, 1901. 115.

116 1303. júl. 30.: VMHH I. 402–403., regesztája: AO I. 426. sz.; aug. 6.: VMHH I. 403., regesztája: AO I. 432. sz.; aug. 12.: VMHH I. 404., regesztája: AO I. 434. sz.

csehországi kihirdetetéséről is, mint azt a – szeptember 9-én a Verőce megyei Vaskáról – Bonifác pápának küldött jelentésükből tudjuk.¹¹⁷

Levelüket, az épp e napokban Anagniban lezajlott világtörténelmi jelentőségű események következtében VIII. Bonifác pápa már aligha vehette kézhez. Szeptember 7-én régi adáz ellensége, IV. Fülöp francia király (ur.: 1285–1314) befolyásos tanácsadója, Guillaume de Nogaret és Giacomo „Sciarra” Colonna római főnemes hatszáz főnyi seregük élén betört a latiumi városkába és palotájában szabályosan megostromolta, majd foglyul ejtette az ott pihenő idős pápát.¹¹⁸ Colonna és emberei durván gyalázták, sértegették, valamint tetteleg bántalmazták Bonifácot, aki csak azért menekült meg attól, hogy végezzenek vele, mert Nogaret Franciaországban zsinat elé akarta állítani. Bonifác csodálatraméltó, példás megadással másfél napig tűrte az ütlegeteket és a folyamatos megaláztatást, míg végül Anagni – a korábban szétfutott bíborosok által feltüzelt – lakói pártjára álltak és elűzték Nogareték csapatait. Testileg és lelkileg teljesen megtörve, összeroppanva, állítólag a mániás elmezavar hatásán visszatért Rómába, ahol minden bizonnyal – leginkább – az elszenvedett brutális megpróbáltatások következtében néhány héttel később, október 11-én elhunyt.

A véres anagni összecsapások során Bonifác számos híve mellett – közelebről ismeretlen körülmények között, valószínűleg a pápa védelmében, sőt, egyes vélemények szerint maga is fegyvert ragadva a feltehetően a nyár folyamán a Szentszékhez utazott – Bicskei Gergely is életét vesztette.¹¹⁹ Károly általános helyzetére, valamint politikai kilátásaira nézvést értelemszerűen rendkívül kedvezőtlen következményekkel járhatott volna Bonifác pápa és legszilárdabb magyar támogatója, Gergely váratlan halála, az Anjou trónkövetelőt azonban hol fényesebben, hol gyengébben világító szerencsecsillaga ezúttal sem hagyta cserben. A bíborosi konklávé alig másfél héttel Bonifác elhunytá után, október 22-én egyhangúlag – a magyarországi követségéből csak nemrég visszatért – Niccolò Boccasini ostiai és velletri püspök-kardinálist választotta a kato-

117 CDH VIII/1. 132–133., regesztája: AO I. 443. sz.

118 MES II. 527. A pápa elleni merénylet előzményeire és történetére: Lévis-Mirepoix, Antoine-Pierre-Marie-François-Joseph de: *7 septembre 1303: L'Attentat d'Anagni. Le conflit entre la papauté et le roi de France.* H. n. [Paris,] 1969.; Thieulloy, Guillaume de: *Le pape et le roi. Anagni. (Les Journées qui ont fait la France. 7 septembre 1303.)* H. n. [Paris,] 2010.

119 MES II. 527.; Fraknói, 1901. 116.; Szende, 2003. 140.

likus egyház fejévé, aki a XI. Benedek (ur.: 1303–1304) nevet vette fel.¹²⁰ Az új pápa, mint az lényegében előre tudható volt, a magyar trón betöltése kérdésében az elődjével legmesszebbmenően megegyező álláspontot képviselt, ugyanakkor legátusi működése alkalmával szerzett személyes tapasztalatai arra sarkallták, mindenekelőtt épp Károly érdekében tanácsos Bonifácnál több türelmet és megértést tanúsítania az ügyben. Első intézkedései között, november 4-én – élve a Szentszéknél elhunyt főpapok utódainak kiválasztására vonatkozó pápai joggal – a Károly iránti hűségét más sokszorosan bizonyított Bő nembeli Mihály zágrábi püspököt nevezte ki esztergomi érsekké.¹²¹ Mihály a jelek szerint, ellentétben a megerősítésére haláláig hiába váró Bicskei Gergellyel, a magyar egyházfők között általános tiszteletnek és elfogadottságnak örvendett, így nem kis részt ennek is köszönhetően Károly uralmának támogatottsága 1303 közepe után jelentős mértékben megerősödött mind a korábban a zömében Vencelhez húzó, azt favorizáló felsőbb klérus egyes tagjai, mind pedig a világi papság és a monasztikus egyházszerkezet körében.

A pápai bulla országos kihirdetése után Vencel – már az előző év de-reka óta folyamatosan gyengülő, erodálódó – pártja a magyar társadalom minden csoportjában még nagyobb mértékű és látványosabb fogyatkozásnak indult. A legérzékenyebb, döntő fontosságú veszteség természetesen a nemesek, kivált a nagybirtokosok és a bárók elpártolása volt, ez vezetett el végül, nagyjából fél év leforgása alatt az ifjú cseh trónörökös – valójában már megkoronázásakor is csupán látszólagos – magyarországi uralmának lényegében teljes körű összeomlásához. Népszerűségének gyors csökkenéséhez állítólag maga Vencel is tevékenyen hozzájárult, a féktelenkedő mulatozásra, korhelykedésre, szoknyavadász kujonságra feltehetően amúgy is igen hajlamos, atyja ellenőrzése és szigora alól épp legrosszabbkor, kamasz fejjel kikerült ifjú egyes vélemények szerint ugyanis már Budán rákapott a rendszeres és mértéktelen italozásra. Legkésőbb Csehországba való hazatértét követően alighanem szenvedélybeteggé vált, ami odáig fajult, hogy ivócimborái társaságában csaknem folyton-folyvást részegeskedett, így sokszor a királyi tanácsuléseken is öntudatlan állapotban vett részt.¹²²

A világi elit leghatalmasabb előkelői, a tartományurak szűk csoportjából közelebről sajnos nem meghatározható időpontban, talán 1304

120 Fraknoi, 1901. 117. XI. Benedek pápa kilenc hónapig sem tilt Szent Péter székén, ugyanis már 1304 júl. elején elhunyt.

121 VMHH I. 406–407., regesztája: AO I. 470. sz.; Rác, 1996. 58.

122 Horváth, 1871. 156.; Hóman, 1936. 45.

kora tavasza és nyara között két szerfelett tekintélyes báró is elhagyta Vencel táborát. Ákos nemzetségbeli Ernye fia István, Borsod vármegye és a szomszédos területek nagyura, aki már 1301 előtt is szoros összekötetésben állt a prágai királyi udvarral és István nevű fia a cseh arisztokráciából nősült, mint láttuk, uralkodása első két évében a cseh trónörökös egyik legelkötelezettebb párthíve volt, a diósgyőri pálosok javára, 1304. április 5-én kelt adománylevelében – aligha a *scriptor* tévedéséből – már Károlyt nevezte az ország királyának.¹²³ Az ekkoriban – több más bárótársához hasonlóan nádori címet viselő – volt országbíró elpártolásának konkrét okait, csakúgy, mint az 1301 utáni esztendőök jóformán valamennyi történésének hátterét, legfeljebb találgathatjuk, de Vencel iránti lojalitását bizonyosan nem erősítette, hogy az 1303 májusában az egrí káptalan panaszát jogosnak ítélve, annak két István által elfoglalt birtoka visszaadására utasította a borsodi mágnást.¹²⁴ Ákos nembeli István pártváltásánál összehasonlíthatatlanul nagyobb veszteség, szinte valószínűs csapás volt Vencel számára az északnyugati országrész roppant hatalmú tartományurának, Csák nembeli Máténak a kiválása hívei táborából. A fél tucatnyinál is több megyét uraló oligarcha, miután, miként már említettük, 1302 elején addigi szolgálataiért – busásan, mindenkit messze felülmúló mértéktelenséggel – megjutalmaztatta magát a cseh származású bábkirállyal, alkalmasint rövidesen arra a véleményre jutott, annak további támogatása nem egyezik saját önös érdekeivel.¹²⁵ Ebben minden bizonnyal alapvetően a belpolitikai szempontok estek nagyobb súllyal latba, jelesül, hogy az ifjonc uralkodó látszaturalmának legbuzgóbb támogatói a Héder nembeli Kőszegi testvérek, Henrik és elsősorban János voltak, akikkel Máté, apáikhoz hasonlóan, a szembenállást, az elkeseredett hatalmi vetélkedést azoktól megörökölve, ekkoriban épp Komárom vármegye Duna-jobbparti részeinek birtoklása miatt, évek óta kimondottan rossz, ellenséges viszonyban állt. Az már a Přemysl-házi herceg Magyarországra hozatalakor egyértelmű lehetett, hogy a trencsényi nagyúr és a Kőszegi János rendkívül bajosan fogják megtalálni a közös hangot egymással, esetleges együttműködésük pedig úgyszólván elképzelhetetlen, így csak idő kérdése volt, mikor hagyja el valamelyikük – a

123 MNL OL DL 1668., kiadása: AOkm. I. 76–77. István nádor cseh kapcsolataira: Wertner Mór: Stephanus Ungarus. = *Századok*, 1907. 41. évf. 6. sz. 481–489.; azonos nevű fia házasságára II. Vencel vezető bárója, Bavor ze Strakonice leányával: Uő: Ki volt „Bavarin” bajor herceg? = *Történeti Szemle*, 1913. 2. évf. 1. sz. 98–108.

124 MNL OL DF 210 159., kiadása: CDH VIII/1. 117.

125 Kristó Gyula: *Csák Máté*. Bp., 1986. (Magyar história. Életrajzok.) 107.

közösen trónra segített – Vencel táborát. Ezt végül tehát Máté tette meg, a lépést azonban, amelyre máskülönben talán már 1303 második felében is sor kerülhetett, nem hamarkodta el és az mindazonáltal a legkevésbé sem jelentette azt, hogy egy füst alatt ténylegesen Caroberto pártjához csatlakozott volna.¹²⁶

Vencel és közvetlen, a kedvezőtlen történések ellenére mindvégig kitartó legszűkebb környezete, élén Rátót nemzetségbeli Domonkos ispánnal, bizonyosan érzekelte a helyzet már-már tarthatatlan voltát, de azzal is tisztában kellett lenniük, belső segítségre, főképp olyan tartományúri erő támogatására, amely nem csupán védekezésre, de egy a Károly és hívei elleni számottevő támadó hadművelet indításához is elégséges, aligha számíthatnak az elhúzódó trónharcban. A király feltételezhetően ezért levélben kérte atyját, a cseh és lengyel uralkodót, hogy küldjön csapatokat, vagy maga vonuljon Magyarországra seregével segítségére. A válasz alkalmasint késett, esetleg megérkezett ugyan, de a prágai udvarban csak lassan született meg a végső döntés a hadjárat megindításáról, így a türelmetlen Vencel valószínűleg 1303 második felében újdonsült mostohaanyjához, Erzsébet-Riksa királynéhoz is levelet intézett a tárgyban.¹²⁷ A szerencsére teljes egészében ránk maradt *missilis*ből jól kiérezhető az ifjú király kétségbeesése, hivatkozva ugyanis az őt körülvevő állandó veszélyre, mint maga mondja; könyörög ugyanis a nálánál alig egy-két évvel idősebb Erzsébethez, hogy minden lehetséges alkalommal figyelmeztesse, buzdítsa férjét, a cseh uralkodót a szorult helyzetben lévő fiú mielőbbi megsegítésére.

II. Vencel, aki eredetileg egy I. Albert király, illetve Ausztria elleni nagyszabású támadásra készülődött, 1304 tavaszán Kőszegi János tanácsára végül elszánta magát a beavatkozásra, és a tartományaiból szervezett jelentős létszámú sereg élére állva, amelyhez szövetségesei, a szászok és a brandenburgiak is csatlakoztak, június első felében megindult Magyarországra. Valószínűleg Brno felől, Holicsnál lépett magyar földre, majd Nagyszombaton és Semptén át vonult az Esztergommal átellenben fekvő Kakatig, ahol – feltehetően július legelső napjaiban – letáborozott.¹²⁸ A jelek szerint még ekkor is látott némi esélyt arra, hogy

126 Máté nádor és a Kőszegi fivérek, illetve apáik évtizedes ellentétére, hatalmi küzdelmeire: Kristó Gyula: A Csákok és a Kőszegiek harca Sopron megyében. = *Soproni Szemle*, 1966. 20. évf. 4. sz. 331–340.; Uő: *Csák Máté tartományúri hatalma*. Bp., 1973. 19–26., 35–36.

127 Bónis, 1958. 191.

128 Petri Zittaviensis abbatis Chronicon Aulae Regiae. In. FRB IV. 84–85.; Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1911., j. hasáb; Chronicon pictum. In. CFH

Mihály érseket zsarolás vagy megvesztegetés révén pártváltásra bírja, így állítólag felszólította az esztergomi főpapot; fiát, megerősítendő annak uralma – közjogilag megalapozottan támadható – legitimitását, újólag, ő is koronázza meg. Követelését azonban az érsek határozottan megtagadta és gyorsan elmenekült székvárosából, amit ezután Vencel könnyedén elfoglalt és bosszúból kegyetlen módon feldúlatozott, valamint kifosztatott katonáival.¹²⁹ Ezt követően a várat – hűsége jutalmaképpen – átadta a kíséretében lévő Kőszegi Jánosnak, majd Buda alá vonult. A város vezetői és főképp természetesen a Vencel-párt ott tartózkodó főúri tagjai szívélyesen fogadták királyuk atyját és néhány napi ünneplés után megkezdődtek a tárgyalások.¹³⁰ A cseh uralkodó, aki hadjáratának céljaként Károly az országból való kiűzését jelölte meg, azonban hamar felismerni volt kénytelen, hogy fiának – a bőkezű és sűrűn osztogatott adományok ellenére – még közvetlen környezetében, saját udvarában is rendkívül kevés őszinte és tettere kész híve van, tényleges hatalmat pedig, amelyet sosem gyakorolt, részint személyes alkalmatlansága, méltatlan, visszatetszést keltő életvitele miatt valójában már jóformán senki sem kíván adni neki. Az elhúzódó és meddő tanácskozások során, tapasztalva fia iránti hűségük és elkötelezettségük csekély szintjét, illetve ingatagságát, a cseh király mind bizalmatlanabb és bosszúsabb lett, sőt kifejezetten kezdett neheztelni a magyarokra.¹³¹ Időközben hazulról is nyugtalanító, mi több, egyenesen rossz hírek érkeztek Vencelhez; a Habsburg hercegek csapatai – bizonyára a pápa ösztönzésére – betörték Morvaországba, sőt, már-már a központi területeket fenyegették. Seregében ráadásul valamiféle járvány (talán a hadjáratok során felettébb gyakori vérhas vagy hastífusz) üthette fel a fejét, a *Continuatio Annalium Zwetlensium* az ok tekintetében nyilván téves értesülése szerint ugyanis – az ország kellemetlen éghajlata (alighanem a rendkívüli hőség) következtében – legalábbis számos katonája halt meg a hadműveletek során.¹³²

A Přemysl-uralkodó így hirtelen – ha ugyan már korábban is nem ez volt a titkos szándéka – állítólag megint csak Kőszegi János tanácsára

I. 500. II. Vencel máj. 24-én még Brnoban tartózkodott: *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*. II. Opera Josephi Emler. Pragae, 1882. (továbbiakban RDBM II.) Nr. 2006.; Anonymi Continuatio Annalium Zwetlensium III. In. MGH. SS. IX. 660.; Salamon, 1885. 289.

129 1304. nov. 1.: MNL OL DF 237 746., kiadása: RDES I. 159–160., regesztája: AO I. 657. sz.; Pór, 1895. 19.

130 Salamon, 1885. 290.; Bertényi, 1987. 38.

131 Pór, 1895. 19.; Salamon, 1885. 291.

132 Anonymi Continuatio Annalium Zwetlensium III. In. MGH. SS. IX. 660.

úgy döntött, a lehető leghamarabb hazatér csapataival és egyúttal a magyarországi királyság kísérletébe alaposan belebukott fiát, azzal együtt pedig a Szent Koronát is magával viszi. Lévéen vajmi csekély kétsége sem lehetett afelől, hogy mindezt fiának legelszántabb hívei is a leghatározottabban elleneznék, sőt azt, különösen a korona vonatkozásában, valószínűleg minden módon igyekeznének megakadályozni, tervét rávasz fondorlattal, minden részletében előre fortélyosan kiagyalva, egy kiválóan előadott színjáték keretében valósította meg.¹³³ Egy ünnepnap – talán az Úr színeváltozásának napja, augusztus 6. – előestéjén kijelentette, hogy fiát szeretné a másnapi szentmisén teljes királyi díszben, fején a Szent Koronával látni, valamint kérte, hogy – mivel szerfelett érdeklő a magyar földön szokásos uralkodóavatási ceremónia –, egyszersmind a koronázási szertartást is mutassák be neki.¹³⁴ Jelen lévő egyházi és világi híveik minden további nélkül készek voltak teljesíteni a kérést, ilyenformán másnap az ifjú Vencel – atyja oldalán – a Szent István tulajdonának tartott relikviákkal, jelesül a paláttal, karddal és sarkantyúval felruházva – ékesítve, egyik kezében a jogarral, másikkban a szent király kézfeje-reklyéjével, a Szent Jobbal, fején pedig a – körülbelül három éve Budán őrzött – koronával vonult be a Boldogságos Szűz főtemplomba, az ünnepi misére. A szertartás alatt – lopva, kisebb csoportokban – nagyszámú cseh fegyveres vonult, illetve lovagolt be a nyitva hagyott kapukon és szélső-besen megszállta a várat.¹³⁵ II. Vencel értesülvén a cselművelet sikeréről, meg sem várva a szertartás végét, fiával együtt tüstént kiment a templomból, és visszatért a palotába. Hogy a történeteken alkalmasint jócskán összezavarodott és megdöbbenett főurak és a budai polgárok gyanakvását eloszlassa, Vencel estig tartó fényes lakomát rendezett, ahol fia fő híveit gazdagon megajándékozta és egy nagy halom pénzt osztogatott szét a magyar előkelők között. Az újabb tárgyalások alkalmával ismét előadta, seregével Károly ellen, a Tisza mentére indul és a jogbitorlót egykettőre kiűzi az országból.¹³⁶

133 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1915., b. hasáb; Pór, 1895. 19.

134 Salamon, 1885. 291. Révész Ferenc felvetette, hogy a budavári Szent Szűz Mária-egyházban lejátszott színjáték aug. 20-án, Szent István király ünnepén történt, tekintve Vencel-László a Szent Jobbal vonult be a templomba. Ld. Révész, 1891. 239. Ezt az időpontot mi némileg későinek tartjuk, hozzátéve, a király kézerekléje, amennyiben valóban ott volt e napokban, már hetekkel korábban is Budára érkezhett.

135 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1915., j. hasáb; Salamon, 1885. 292.; Pór, 1895. 19.

136 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1916., b. hasáb

Rövidesen valóban összegyűjtötte Buda környékén táborozó hadait és a Szent Koronát, valamint a többi birtokába jutott királyavatási jelvényt magához véve, fia társaságában átkelt a Dunán. Számos magyar előkelő és nemes, valamint élükön Werner fia László főbíróval, több budai polgár is csatlakozott seregéhez. Alighogy a pesti síkra ért, arra hivatkozván, hogy a csehországi hírek miatt késedelem nélkül haza kell vezetnie csapatait, váratlanul észak felé fordult. A táborában lévő magyaroknak ugyanakkor sietett megígérni, amint legyőzte a királyságába tört németeket, a lehető leghamarabb visszatér fiával együtt, egyszersmind kérte azokat, maradjanak, kísérik zászlói alatt a morva határig.¹³⁷ Az ország északnyugati részére érve, augusztus közepe táján végül lehullott az álarc és nyilvánvalóvá vált, hogy Budára érkezte óta a cseh uralkodó valamennyi lépése és kijelentése csupán egy hamis, előre kitervelt politikai manőver része volt. Werner fia Lászlót 16 másik tekintélyes budai polgárral együtt – azzal vádolván őket, hogy elárulták fiát, sőt, egyenesen összeesküvést szőttek annak elveszejtésére – fogságra vetett, majd azokat magával vitte Csehországba. Alkalmasint épp a mind félreérthetlenebb jelek miatt kereste meg e napokban egy pártjukhoz tartozó püspök, a győri főpap, hogy megkérje, adja át, de legalábbis semmiképpen se vigye magával külhonba a koronát és a többi *insignium*okat, ezt azonban határozottan megtagadta, kijelentvén, a koronázási jelvényeknek ott kell lenniük, ahol a törvényes magyar király, fia épp – tetszése szerint – tartózkodik.¹³⁸ Vencel minden további kérdésben szintén személyesen, a névleges uralkodó mellőzésével, ilyenképpen valószínűleg még legbuzgóbb híveik számára is nemtetszést keltő módon hozott döntést és rendelkezett. Kőszegi Jánost, az egyik legerőszakosabb, messze földön rettegett és gyűlölt tartományurat kinevezte az ország kormányzójának és rábízta a hadjárat során kezére került Duna menti városokat és erősségeket. Buda bírójának László helyére egyidejűleg Kunc fia Petermannt tette meg.¹³⁹

Vencel hazavonulásának utolsó, Nyitra megyei szakasza már korántsem volt zavartalan. Hadaival nagy valószínűség szerint a legrövidebb, Szob–Léva–Galgóc–Nyitra útvonalon haladt és az ország területét a nagy nemzetközi kereskedelmi és hadiúton, amelyen bevonult, Brno

137 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1916., j. hasáb

138 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1916., j., 1917., b. hasáb; Werner fia László és társai elfogatása és prágai bebörtönzése – amennyiben nem egy fatális félreértés okozta a bonyodalmakat – alighanem Buda polgárságának politikai megosztottságára utal, azaz Károlynak már 1304 közepén jelentősebb számú és súlyú támogatója lehetett a városban. Ld. Salamon, 1885. 279., 287., 293.; Spekner, 2015. 88.

139 Chronicon pictum. In. CFH I. 660.; Spekner, 2015. 88.

felé kívánta elhagyni, azonban a ma Kis-Kárpátok néven ismert Hoszszú-hegyek túlsó, északnyugati oldalán számottevő ellenállásba ütközött. Megostromolta, alighanem, mert rákényszerült a harcra, a morva határtól épp csak egy-két napi járőföldre fekvő Szenic várát, amelyet gyorsan elfoglalt ugyan, de mindeközben érzékeny veszteségeket szenvedett.¹⁴⁰ Az erősség ez idő tájt Aba nembeli „Nagy” Aba ispán birtokában, esetleg kezelésében volt, aki Csák nemzetségbeli Máté familiájának elitjéhez tartozott. Noha a Miava menti eseményekről megemlékező okleveleink hitelességével kapcsolatban igen komoly kétségek merülnek fel, az történészeink figyelmét eleddig elkerülte, ekként az említett momentum alapján a kutatás régebb óta úgy gondolja, Szenic védői a trencsényi oligarcha tudtával, vagy egyenesen annak utasítására vették fel a harcot csehekkel, azaz, ebből következően Máté legkésőbb ekkorra nem csupán elhagyta Vencel-László táborát, de tevőlegesen is szembefordult azzal.¹⁴¹ A cseh sereg, élén a két uralkodóval, végül augusztus második felében Holicnál kivonult az országból, majd sietve folytatta útját Prága felé.¹⁴²

A cseh király hadjárata idején, azzal szoros összefüggésben, Szepes és Abaújvár megyékben is figyelmet érdemlő események zajlottak. „Latin” Bald, III. András egykori itteni ispánja, Vencel bevonulását követően a csehek kezére adta a szepesi vidék egyik legjelentősebb erősségét, Szepes várát. Károly helyi hívei azonban csakhamar szervezkedni kezdtek,

140 Szenic csehek általi ostromára vonatkozóan a nyitrai káptalan három állítólagos, datálása szerint egykorú kiadványában találunk utalást, ezek közül azonban már az első kettő, az 1302. szept. 27-re keltezett oklevél (RDES I. 94.), illetve annak ugyanaz év okt. 6-i átírása (MNL OL DL 95 236., kiadása: RDES I. 95.) is olyan, a csehekkel folytatott összecsapásról tesz említést, amelyet egyértelműen kizárólag II. Vencel 1304-es hadjáratával kapcsolhatunk össze. A *privilegium* elmondja ugyanis, hogy az adományos, Salamér fia „Lövä” István testvérét, Mihályt a cseh király – nyilván nem saját kezűleg – Szenic várában megölte, az ott történekről később, 1306. szept. 14-én megemlékező, újabb oklevél (MNL OL DL 95 238., kiadása: RDES I. 197.) ugyanakkor már úgy tájékoztat, Mihály akkor vesztette életét a Nyitra megyei erősségben, amikor II. Vencel oldalán fiával, a magyar királlyal, serege élén hazatért Csehországba. A nyilvánvaló ellentmondást datálási, másolási, avagy félreolvasási hibával véleményem szerint nem magyarázhatjuk, a sajnos csak fényképmásolatban fennmaradt, állítólag tehát 1302-ben kiadott okirat keltezésében ugyanis az évszám mindkét helyen viszonylag jól kivehető és egyértelműnek mondható. Az ezek nyomán felmerülő hitelességi kérdések ellenére Szenic várát 1304-ben feltehetően valóban megostromolták a csehek.

141 Kristó, 1988/a. 19–20. Kristó másutt egyenesen Vencel legádázabb ellenfelei közé sorolja Mátét, amit talán kissé eltúlzottnak tarthatunk. Ld. Kristó, 1986. 107.

142 Petri Zittaviensis abbatis Chronicon Aulae Regiae. In. FRB IV. 85.; Weichardi de Polhaim Continuatio Annalium Sancti Rudberti Salisburgensium. In. CFH III. 2654.; Pór, 1895. 20.

és Detrik fiai, Arnold és Jordán ispánok vezetésével, akik előbb színleg a Přemysl-párt támogatóinak mutatták magukat, majd, kivárva a megfelelő időt, Vencel hadainak sebes kivonulását, akcióba léptek.¹⁴³ Elszánt és hatásos tevékenységüknek köszönhetően néhány hónapon belül, de legkésőbb az év késő őszeré a Szepesség túlnyomó része Károly hűségére tért, illetve közvetlen ellenőrzése alá került. A szomszédos Abaújban, minden bizonnyal szintén július–augusztus folyamán, Szepes várának cseh kézre adásával majdnem azonos időpontban, a kassaiak nyilvánították ki immáron egyértelműen a Vencel-László iránti, addig sejtetően elleplezett rokonszenvüket. Egyesítve erőiket a szepesiekkel, támadást intéztek Aba nembeli Omodé nádor, mint jól tudjuk, Károly leghatalmasabb és legelkötelezettebb báró-párthíve – annak állandó tartózkodási helyeül is szolgáló, kedvelt – birtoka, Gönc, illetve az a felett magasodó vára ellen.¹⁴⁴ A két szóban forgó kelet-felvidéki vármegye területén e hetekben történt eseményekről megemlékező, 1326-ban kelt királyi oklevél egy Károly személyes sorsával, családi életével kapcsolatos szerfelett fontos ismertetést is tartalmaz, jelesül, hogy amikor a kassai *hospesek* a szepesiekkel karöltve megtámadták Gönc várát, a király, aki egyébként gyermekkorában, legfeljebb három évvel azelőtt Omodé vendégeként hosszabb időt töltött az erősség falai között, néhány főembere társaságában épp külhonban, Oroszországban járt, hogy első házastársát onnét magyar földre hozza.¹⁴⁵ Hogy valamikor az évtized derekán az ifjú király valóban a Rurik-ház halics–volhíni ágából nősült, egy másik, teljesen független, egykorú forrásunk, a *Descriptio Europae Orientalis* című útleírás is alátámasztja. A vélelmezhetően kelet-közép-európai, sőt, könnyen meglehet, hogy épp magyar származású szerző által készített igen érdekes, a térség országait jól értesült részletességgel bemutató írásműben a Halics–volhíni Fejedelemség uralkodójáról, I. Lev Danyilovics fejedelemeiről (ur.: 1264–1301) ugyanis a következőket olvashatjuk: „ennek a Leónak a leányát vette feleségül nemrégiben Magyarország királya, Károly”.¹⁴⁶

143 1304. dec. 7.: MNL OL DF 258 686., kiadása: RDES I. 163.

144 1326. febr. 7.: MNL OL DF 265 464. (közöletlen), regesztája: AO X. 50. sz.

145 AO X. 50. sz.; Kristó Gyula: Károly Róbert első felesége. = *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*, 1988. LXXXVI. 27–28. (továbbiakban Kristó, 1988/b.) A király alighanem 1302 és 1304 között, közelebről talán 1303 első felében, amikor egyáltalán nem ismerjük tartózkodási helyeit, vendégeskedett Göncön.

146 *Anonymi Descriptio Europae Orientalis*. Edidit, praefatione et adnotationibus instruxit Olgierd Górká, Cracoviae, 1916. 40.; Kristó, 1988/b. 28. A forrásban említett Lev/Leó azonosítása felettébb problematikus. I. Lev ugyanis 1300 táján már legalább

A Gönc vára körüli, valamint a Szepességben lefolyt harcok ezek alapján kellően megnyugtató módon még nem kapcsolhatók össze, tekintve, az előbbieket esetében csak annyi bizonyos, hogy azok a király ruszbeli tartózkodása heteiben–hónapjaiban, alighanem 1304 kora nyara, II. Vencel király seregének Magyarországra vonulása és 1306 júniusa, Károly első, orosz feleségének első okirati felbukkanása között zajlottak le, azaz ilyenformán két teljes évnvi időtartam adódik a szóban forgó külországi és abaúji események lehetséges idejéül. Megítélésünk szerint ugyanakkor a legnagyobb valószínűsége annak van, hogy a Vencel-pártiak fegyveres Abaújvár megyei fegyveres akciójára 1304 nyarán, a cseh uralkodó magyarországi hadjárata körüli időben került sor. Egy Aba Omodé fő erőssége és székhelye elleni, egyébként a nádor roppant hatalmához képest örültségszamba menően merész vállalkozáshoz Kassa lakóinak és a szepesieknek máskor, mint egy velük azonos oldalon álló, nagy létszámú haderő bevonulása és ittléte idején aligha lett volna bátorságuk. Hozzátehetjük még, igen valószínűnek látszik, hogy Gönc e kissé váratlannak tűnő megrohanásával a támadók esetleg azért voltak készek kockáztatni, mert Omodé nem tartózkodott a környéken, vagy tartományában, mi több, elképzelhetőnek tarthatjuk, a távollét oka épp az volt, hogy a nászra készülő Károly kíséretében ő is orosz földön járt.¹⁴⁷ Ameny-

70 éves lehetett, ismert utódai pedig – alighanem Konstancia magyar hercegnőtől, IV. Béla király leányától – az 1250-es, 1260-as években születtek. Konstancia elhunytának időpontja szintén kérdéses, 1276-ban vagy – véleményünk szerint – 1296-ban halálozott el. Ld. Kádár Tamás: Az Árpád-házi uralkodók és az országlásuk idején hercegi címmel tartományi különhatalmat gyakorolt külhoni, fejedelmi származású előkelők, valamint azok családtagjainak elhalálozási és temetkezési adatai 997–1301 között. = *Fons*, 2012. 19. évf. 1. sz. 108.: 194. jegyz. Amennyiben Károly első felesége valóban I. Lev leánya volt, úgy az 1280-as évek vége előtt kellett világra jönnie, de mindenképp 1270 után, amikor Konstancia, vélelmezett anyja még bizonyosan élt és – általunk – 1304-re datált házasságkötésekor a közte és férje közötti tekintélyes korkülönbség még elfogadhatónak látszott. Korrendi és genealógiai megfontolások alapján némiképp valószínűbbnek tűnik ugyanakkor, hogy a szóban forgó hercegnő I. Levnek nem gyermeke, hanem unokája, az 1301-ben elhunyt nagyfejedelem fiának és utódának, I. Juriynak (György) a leánya volt. E feltevés helytállóságát azonban megkérdőjelezi, hogy Juriynak ismert egy Mária nevű (másik?) leánya, aki I. Trojden czerski és varsói fejedelemhez ment nőül. A bonyolult családtörténeti kérdés jelenleg nem megoldható, csupán annyi jelenthető ki bizonyosan, hogy Károly orosz házastársa I. Lev leszármazotta volt.

147 Feltevésünk kapcsán talán érdemes megemlíteni, hogy Omodé nádor máj. 31-én a zempléni Patakon tartózkodott: MNL OL DL 78 926., kiadása: *A zichi és vasonkeői gróf Zichy-család idősb ágának okmánytára*. (Codex diplomaticus domus senioris comitum Zichy de Zich et Vasonkeő.) IV. Szerkesztik Nagy Imre – Nagy Iván – Véghely Dezső, Bp., 1878. 623.

nyiben tehát fenti feltételezéseink helytállóak, az említett szépeességi és Kassa környéki harccselekmények közel azonos időben, néhány hétnyi, esetleg egy-két hónapnyi eltéréssel zajlottak le, a király első házasságkötését, vagy legalábbis Károly első, Rurik-házbeli jegyesének vagy hitvesének az országba érkezését, ugyanakkorra, azaz 1304. június-július tájára kell helyeznünk.

A király eme frigyéről jóformán alig tudunk valamit, jellemző módon arról a korabeli hazai krónikáshagyomány sem örökített meg semmit, így aztán az uralkodó első, ifjúkori feleségének alakja és neve néhány évtized alatt teljes feledésbe merült. Az orosz hercegnő személyének meglepően gyors elfeledésében más, nem ismert tényezők mellett, bizonyosan nagyban közrejátszott az is, hogy utóda, Károly második, bytomi származású neje ugyancsak a Mária nevet viselte.¹⁴⁸ Maga a királyné, férjéhez hasonlóan, egyébként valószínűleg szintén az Árpád-ház, közelebről IV. Béla leszármazotta volt nőágon, ilyenformán a házasság némiképp akár erősíthette Károly örökösödési jogait, illetve uralma legitimációját is.¹⁴⁹ A király első hitvesének kiválasztásakor természetesen a diplomáciai és a dinasztikus szempontok játszották a döntő szerepet. Országlása legkorábbi, kivált az 1304 ősze előtti időszaka meglehetősen külpolitikai elszigeteltségben telt, minthogy a szomszédos és térségünkbeli államok uralkodóinak jó része a Přemyslek szövetségese, esetleg hűbérese volt, vagy érdemi összeköttetésben nem állt udvarával. Helyzete, uralmának, sőt, személyes sorsának nagyfokú bizonytalansága miatt feltehetően messze földön sem nagyon akadt olyan fejedelem, aki fantáziát látva egy vele kötendő szövetségben, bármely nőrokonát szívesen hitvesül adta volna.¹⁵⁰ Halicsra tehát részint emiatt, egyéb alternatíva hiányába esett alkalmasint a király, valamint nyilván báróinak választása. Könnyen elképzelhető továbbá, hogy Károly orosz házasságkötésében a szűk lehetőségek mellett egyéb gyakorlati megfontolások is felmerültek. Bereg vármegye – vagy legalábbis annak túlnyomó része – 1300 táján minden valószínűség szerint I. Lev/Leó halics–volhíniai nagyfejedelem, illetőleg utódai uralma

148 Kristó Gyula: Aba Sámuel és Károly Róbert családi kapcsolatairól. = *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*, 1992. XCVI. 28.; Kádár Tamás: Megjegyzések, észrevételek I. Károly (Róbert) magyar király házassági és egyéb családi kapcsolatai kérdéséhez. = *Turul*, 2009. 82. évf. 1. sz. 13–23. (továbbiakban Kádár, 2009.), itt: 13.

149 Uo. 17.

150 Kristó Gyula: Adatok a fiatal Károly Róbert külföldi kapcsolataihoz. = *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica*, 1999. CIX. 13–19.; Kádár, 2009. 17.

alá tartozott, s Károly talán a terület átengedésének igényével kérte meg Mária hercegnő kezét. Az 1299-ben Lev helyi *officialis*aként szereplő Gergely beregi ispán helyén ugyanis 1308-ban új ispán tűnik fel, amit esetleg azzal magyarázhatunk, hogy a halicsi uralkodó kiterjedt magyarországi birtokait hozomány fejében átadta vejének, Károlynak.¹⁵¹

Visszatérve a nézetünk szerint tehát 1304 júniusát követő legfeljebb fél év szepességi és Abaújvár megyei harcaihoz, Károly hívei rendre győzelmet arattak Vencel-László helyi támogatói felett a kisebb-nagyobb csatározások során. A Gönc ellen vonult sereget Omodé nádor várnagya, Zovárd nembeli „Apród” István verte vissza és szórta szét, valamint egy másik összecsapás alkalmával, Kassa mellett is győzött, alighanem ugyancsak még a nyár derekán, Szepesben pedig, mint már láttuk, Detrik fiai, Arnold és Jordán érdemes szolgálatai révén alakultak jól a dolgok, olyannyira, hogy rövidesen csaknem az egész megye Károly uralma került.¹⁵²

Vencel király meghökkentő és felettébb furcsán kivitelezett hazatérésével, főképp pedig a Szent Korona addig példa nélküli, jogsértő külföldre vitelével igen jelentős változások következtek be a két szembenálló párt sorain belül, következésképp a belpolitikai erőviszonyokban is. Vencel máskülönben is gyengélkedő, zsugorodó tábora lényegében széthullott, míg Károly híveinek, támogatóinak száma, mind a nemesek között, mind pedig a bárói elit körében jól látható, intenzív növekedésnek indult, minek köszönhetően az év végére – legalábbis formailag – az ország java részében elismerték, illetve őt tekintették a törvényes, egyedüli uralkodónak. Az itáliai születésű trónrivális – a közép-európai nemzetközi folyamatok kedvező alakulása eredményeképp – a nyár folyamán külkapcsolataiban szintén rendkívül fontos, valóságos diplomáciai áttörésnek nevezhető sikert ért el. I. (Habsburg) Albert német király a Přemysl-ház újabb, lendületes térnyerését, illetve terjeszkedését alighanem már jó ideje ellenérzésekkel figyelte, amely rövidesen – a Vencel számára elfogadhatatlan és provokációnak beillő követelése ha-

151 ÁMTF I. 524.; Kristó, 1988/b. 30.; Kádár, 2009. 17., 22.: 42. jegyz.

152 A Kassa közelében vívott csatára: 1317. máj. 8.: MNL OL DL 64 010., kiadása: HO VII. 373–375. Hozzá kell tennünk, nem egyértelműen eldönthető, hogy az itt említett összecsapás, illetve a Gönc vára alatti harc nem egyazon esemény volt-e valójában. Valószínűbbnek látjuk ugyanakkor, hogy egymással szoros összefüggésben álló, de két időpontjában és helyszínében eltérő történésről van szó, azaz Omodé várnagya ténylegesen két ízben is vereséget mért a Vencel-pártiakra, előbb talán Gönc falainál, majd – esetleg a menekülőket üldözve – Kassa vidékén.

tására – 1303 közepén nyílt konfliktushoz vezetett.¹⁵³ A német uralkodó volt sógorával szemben kihirdette a birodalmi átkot is, és mindkét fél a háborúra közeli kitörésére készült, a fegyveres erőpróbára azonban egy bő esztendeig mégsem került sor. Albert 1304 nyarán – részint a pápa, illetve – a családjaik közötti rokoni kötelékre is apelláló – Károly követteinek buzdítására – végül cselekvésre szánta el magát. Egyrészt, mint láttuk, július–augusztus folyamán, a király távollétében – azt kihasználva – több ízben is csapatokat küldött Morvaország pusztítására, másfelől a lehető legszorosabbra fűzte politikai és katonai együttműködését nápolyi unokaöccsével. Legidősebb fia, I. Rudolf osztrák és stájer herceg – nagy valószínűség szerint Albert utasítására személyesen ment Pozsonyba, ahol is – augusztus 24-én, épp az idő tájt, amikor II. Vencel serege hazatérőben átkelt a Morván, szövetségre lépett Károllyal.¹⁵⁴ Habár a koalíció elvben általános érvénnyel jött létre, azaz a két uralkodó arra tett esküvel is megerősített ígéretet, bárkivel szemben megsegíti egymást, mindenki számára magától értetődő lehetett, hogy a szövetség II. Vencel és fia ellen irányul. A pozsonyi tárgyalásokon egy füst alatt a közeljövőt érintő konkrét megállapodás is született, alig száradhatott meg a tinta ugyanis a – király kíséretében lévő magyar bárók és főpapok, köztük Aba nembeli Omodé, Csák nemzetségbeli Ugrin, Rátót nemzetségbeli Lóránd, Borsa nembeli Kopasz, valamint Mihály esztergomi és István kalocsai érsek és több más prelátus által külön, ugyanazon nap kelt kiadványban is megerősített – szövetséglevélén, a szerződött felek tüstént nagyszabású közös hadműveletet indítottak Csehország ellen.¹⁵⁵

Az offenzívát szeptember első napjaiban Rudolf herceg kezdte meg, feldúlta, pusztította az Ausztriával szomszédos morva területeket. Vencel gyors ellencsapással igyekezett elhárítani, illetve megtorolni a támadást, csapatai betörték az Osztrák Hercegségbe, néhány nappal később azonban az egyeztetett haditerv szerint – igen jelentős sereg élén vonulva fel – Károly is bekapcsolódott a csatározásokba, így a cseh uralkodó a már két irányból fenyegetett belső vidékek és Prága hatékonyabb védelme

153 A Přemyslek és a Habsburg-ház hatalmi vetélkedésére, illetve konfrontációjára: Lhotsky, 1967. 140–41.; Charvátová, Kateřina: *Václav II. Král český a polský*. Vyšehrad [Praha], 2007. (továbbiakban Charvátová, 2007.) 196–198.

154 MNL OL DF 257 967., kiadása: CDH VIII/1. 158–159.; Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1918., j. hasáb; Pór, 1895. 21.; Lhotsky, 1967. 141.

155 A magyar főpapok és bárók által Pozsonyban kiadott oklevél nem maradt fenn, kiadása: CDH VIII/1. 160–161., regesztája: AO I. 644. sz.; a hadjárat eseményeire: Anonymi Chronicon Claustro-neoburgense. In. SRA I. 475. hasáb; Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1920–1924.

érdekében kénytelen volt észak felé visszavonni erőit.¹⁵⁶ A magyar király a Szent Korona visszaszerzésének és hazahozatalának népszerű jelszavával még augusztus második felében országos hadjáratot hirdetett. Seregét Pozsony térségében gyülekeztette, ahová – az eredményes mozgósításnak és a gazdag zsákmányszerzés csábító reményének köszönhetően – néhány nap leforgása alatt igen nagy számban érkeztek csapatok az ország távolibb, Tiszán túli megyéiből is. A hetek óta társaságában tartózkodó világi és egyházi főemberek, így mások mellett Csák nembeli Ugrin, a Borsa testvérek, Rátót nemzetségbeli Lóránd és Péc nembeli Apor nádorok, Vej-tehi Teodor, Csák nemzetségbeli Márk fia István, Lőrinc fia Lökös, Mihály és István metropoliták, Péter erdélyi, Teodor győri, Miklós boszniai és János nyitrai püspök csapatai adták az egybegyűlt had meghatározó hányadát. Táborba szállt és fegyverbe hívta félelmetes magánhaderegét Csák nembeli Máté is, aki kevéssel a pozsonyi tárgyalások után külön szerződést kötött az osztrák herceggel és egymaga 8 000 ember kiállítását vállalta a csehek ellen.¹⁵⁷ Különösen sokan, feltehetően legkevesebb 3–4 000 fővel csatlakoztak Károly seregéhez a külföldi vállalkozásokban mindenkor előszeretettel és tömegével részt vevő kunok, valamint talán kisebb besenyő csoportok is. A király zászlói alatt szeptember elejére összesereglett haderő létszámát – a valószínűleg külön, Trencsén felől felvonuló és a Károly csapataival csak Morvaország déli részén egyesülő Csák nemzetségbeli Máté úgyszintén igen tekintélyes csoportosítása nélkül – hozzávetőlegesen 10 000 fegyveresre becsülhetjük.

A személyesen az ifjú uralkodó által vezetett főszereg, miután feldúlta Kőszegi János jó néhány közeleső Moson és Sopron megyei birtokát, minden bizonnyal Ausztria északkeleti sarkán, a Morvamezőn keresztülvágva, Laa környékén nyomult be Morvaországba, ahol először Lean várát zárta körül. Nem ismert, hogy belefogott-e a határ menti erősség módszeres ostromába, de annyi bizonyos, hogy itt, a vár falai alatt került sor az első komolyabb összecsapásokra.¹⁵⁸ Mindeközben a magyar sereg könnyűlovasai, legnagyobbbrészt természetesen a kunok, miután részt vet-

156 Petri Zittaviensis abbatis Chronicon Aulae Regiae. In. FRB IV. 88.; Kristó, 1988/a. 20.

157 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1920., b. hasáb; Pór, 1888/b. 55. Máté és szervienesi részvételének az 1304. évi hadjáratban I. Károly Bogár fia Márton, a tartományúr vezető familiárisa, tárnokmestere javára kelt adománylevelében is emléke maradt: 1309. máj. 8.: MNL OL DL 2073., kiadása: CDH VIII/1. 341–344.

158 Ma Jaroslavice, Csehország Dél-Morva kerületében, Znojmotól délkeletre fekszik. Lean falai alatt, a király szeme láttára tüntette ki magát többek között Dorozsma nembeli Garai Pál későbbi macsó bán is, aki foglyul ejtett egy cseh vitézt, és három

tek a határ közeli Mikulov (Nikolsburg) elfoglalásában, alighanem mint már osztrák területen is tették, kíméletlenül, mi több, a német forrásaink – vélhetően túlzó – tanúsága szerint egyenesen állatias módon pusztították, rabolták a környező vidéket, sőt, egyes merészebb csoportjaik betörték a központi, cseh területekre is.¹⁵⁹ A Lean körüli harcok után Morvaország szakadatlan dúlása, rombolása és több kisebb erősség bevétele mellett, a magyar főerők a Dyje/Thaya partján, a szomszédos Znojmo (német néven Znaim) érintésével nyugati irányba, Weitra és Gmünd, a valószínűleg már korábban, a pozsonyi szövetségekötéskor kijelölt gyülekezési helyek felé szinte akadályozatlanul folytatták előnyomulásukat.¹⁶⁰ Szeptember 8. táján, Freistadt felől, számottevő birodalmi csoportosítás élén, oldalán I. Ottó alsó-bajor herceggel (ur.: 1290–1312) Albert király is megérkezett a hadszíntérre. A három sereg, a német király, Károly, illetve az osztrák és stájer csapatokat vezénylő Rudolf a terveknek megfelelően nem sokkal később Weitrától délre valóban egyesült, azonban, kevéssé meglepő módon, csakhamar éles konfliktus támadt a táboron belül.¹⁶¹ Albert – a salzburgi érsek és több más német egyházfő panaszára – a magyarokat és a kunokat felszólította, hogy sürgősen bocsássák szabadon foglyaikat. E követelésnek, arra hivatkozva, hogy a rabként magukkal hurcoltakhoz a hadi szolgálatukért járó zsold fejében joguk van, az érintettek vonakodtak eleget tenni, majd pedig, úgy látván, a növekvő feszültség és a németek felgyúlt haragja miatt tanácsos mielőbb odébb állni, valamikor szeptember legutolsó napjaiban az éj leple alatt, titokban, a magyar király engedélye és tudta nélkül, sok ezren elszöktek közülük a seregből, és mintegy menekülve igyekeztek hazajutni. Rudolf tekintélyes erőt küldött utánuk üldözésükre, amely gyorsan utolérte, és október 2-án Altenburg, illetve Horn közelében szétverte őket.¹⁶²

A több mint kellemetlen incidens a jelek szerint nem okozott különösebb ellentétet a szövetséges uralkodók között, elszántan folytatták

fogát veszítette el a harcban. 1310. márc. 20.: MNL OL DF 265 778., kiadása: AOkm. I. 195–198., regesztája: AO II. 885. sz.; Révész, 1891. 239.

159 Anonymi Chronicon Claustro-neoburgense. In. SRA I. 475. hasáb; Pór, 1888/b. 57.

160 Anonymi Chronicon Claustro-neoburgense. In. SRA I. 475–476. hasáb; Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum. In. CFH III. 2125.; Pór, 1895. 22.; Kristó, 1988/a. 20.

161 Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum. In. CFH III. 2125.; ad 1303: Weichardi de Polhaim Continuatio Annalium Sancti Rudberti Salisburgensium. In. CFH III. 2653–2654.

162 Anonymi Chronicon Claustro-neoburgense. In. SRA I. 476. hasáb; Anonymi Continuatio Annalium Zwetlensium III. In. MGH. SS. IX. 661.; Kristó, 1988/a. 21.

a megkezdett hadművelet, előnyomulásukat Csehország szíve, fővárosa felé. Budějce (németül Budweiss), illetve vélelmezhetően Telč (Teltsch) és Jihlava (Iglau) útba ejtésével, a környező vidék módszeres pusztítása, felégetése közben a gazdag ezüsbányáiról híres Hory Kutné-ig (német nevén Kuttenberg) törtek előre, amit oda érkezettükkor, október 18-án haladéktalanul ostromolni kezdtek.¹⁶³ A falak közé szorult védősereg azonban Jindřich z Lipé, az egyik leghatalmasabb morva főnemes parancsoksága alatt szívós szilárdsággal tartotta magát, többször kitört, valamint érzékeny veszteségeket okozott a támadóknak, és egyszerre, a szokatlanul kemény hideg beálltával az időjárás is nagyon kedvezőtlenre fordult.¹⁶⁴ Albert és Károly vezérkarának, amelyben egyébként eredetileg aligha számoltak a hadjárat ilyen hosszas elhúzódásával, ugyanakkor komoly és egyre súlyosbodó utánpótlási nehézségekkel kellett megküzdenie, így mind az élelem, mind a takarmány erősen fogyóban volt, ráadásul II. Vencel egyik nemrég megnyert birodalombeli szövetségese, Hermann brandenburg–zalizwedeli örgróf (ur.: 1298–1308), tetejébe, hogy egy jókora csoportosítással közeledett a hadszíntér felé, felvonulásával, illetve ügyesen végrehajtott manővereivel a német király utóvédét és visszavonulási útvonalát fenyegette. Az ostrom ötödik napján, amikor az egyre látványosabban lazuló fegyelem már saját katonái körében is tömeges szökésekhez vezetett, Albert néhány főhűbérese javaslatára végül úgy döntött, felhagy a várívással és befejezi a hadjáratot, de jövőre, amint módja nyílik rá, újfent sereggel jön Csehországba és hódolatra kényszeríti Vencel királyt.¹⁶⁵ A magyar–kun hadak október 27-én váltak el a németektől és Morvaország középső, valamint déli részét ismét végigrabolva, november első napjaiban vonultak haza.

Károly első külhoni hadakozása idején Kis-Lengyelországban hasonlóan fontos harccselekmények folytak le. Aba nembeli Omodé, aki már régebb óta élénk összeköttetésben állt a tartományaiból II. Vencel és lengyel szövetségesei által rendszeresen ki-kiüzött Ulászló kujáviai,

163 Anonymi Chronicon Claustro-neoburgense. In. SRA I. 476. hasáb; Petri Zittaviensis abbatis Chronicon Aulae Regiae. In. FRB IV. 89.; Charvátová, 2007. 208–209. Hogy Károly jelen volt Hory Kutné ostrománál is, a hadjárat egyik főúri résztvevőjének, Rátót nembeli Lóránd fia Gyulának egy 1309-ben, az egri káptalan által írásba foglalt adományából tudható. MNL OL DL 1743., kiadása: AOkm. I. 190–191.

164 Anonymi monachi Chronicon Osterhoviense. In. CFH I. 591.; Benessii Krabice de Waitmuel Chronicon. In. FRB IV. 463.

165 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1925., j. hasáb; Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum. In. CFH III. 2125.; Charvátová, 2007. 210.

sieradzi és sandomierzi fejedelemmel (ur.: 1267/88–1300/06), valamint annak feltehetően több ízben is menedéket, illetve katonai segítséget adott, az év első felében ismét befogadta és hónapokig vendégül látta a támogatásáért őt felkereső, hányatott sorsú, hontalanná lett Piast-házi ex-uralkodót.¹⁶⁶ Nem lehetetlen, hogy Ulászló ezen északkelet-magyarországi tartózkodása idején, a nyár folyamán Omodé jóvoltából találkozott Károly királlyal is, aki mint emlékezhetünk, meglátásunk szerint ekkoriban utazott Halicsba megnősülése végett. Úgy tűnik, az abaúji nagyúr az augusztus 24-i pozsonyi szövetségekötés után, az ott kidolgozott stratégia értelmében azonnal hazasietett tartományába, majd az időközben összegyűlt kelet-felvidéki sereg élére állva, szeptember elején, pont akkortájt, amikor a király is megindult a csehek ellen, oldalán Ulászlóval, a Poprád, majd a Dunajec mentén bevonult Lengyelországba.¹⁶⁷ A támadás célja egyfelől az volt, hogy Vencel sziléziai és krakkói nagyfejelemségbeli hűbéreseit és különösképpen annak saját erőit lekötve minél tovább távol tartsa azokat a Csehországban, a főhadszíntéren folyó harcoktól. Másrészt, amiben Ulászló bizakodott természetesen, hogy a tartományaitól megfosztott fejedelmet, Károly esetleges jövőbeni szövetségését, Omodé remélt győzelmei révén valamelyik egykori birtokába visszahelyezzék. Gyanítható, hogy – mint a későbbi események megmutatták, egyelőre csupán nagyralátó tervként – Krakkó megszerzése is felmerült, mindezt a hadjárat útvonala leginkább erre enged következtetnünk. Omodé csapataival előbb a Nida-parti Wiślicáig tört előre, amelyet be is vett, majd nyugat felé fordulva egészen a Szilézia határához közel fekvő Lelówig nyomult, amit több kisebb erősséggel egyetemben szintén elfoglalt.¹⁶⁸ A hadakozás október vége tájt érhetett véget, azaz feltehetően a királyi seregek hazatérével azonos időben fejeződött be. Sajnos, nem ismert, hogy Ulászló a nádorral visszajött-e Magyarországra, február legelején ugyanakkor már bizonyosan lengyel földön tartózkodott, és pont Wiślicában

166 Matthiae de Miechovia Chronica Polonorum. In. CFH II. 1607.; Dabrowski, Jan: Lokietek Ulászló és Magyarország 1300–1315-ben. = *Történeti Szemle*, 1921. 10. évf. 1. sz. 77–79. (továbbiakban Dabrowski, 1921.); Kristó, 1988/a. 22–23.

167 Anonymi Annales Polonorum I. In. CFH I. 178.; *Ioannis Dlugossii Annales seu Chronicae incliti regni Poloniae*. IX. Textum recensuit et moderavit Danuta Turkowska, Varsaviae, 1978. 26.; Dabrowski, 1921. 79–80.; Bánlaky, 1934. 13.

168 Matthiae de Miechovia Chronica Polonorum. In. CFH II. 1608.; Kristó, 1988/a. 23.

adományozta meg – érdekes módon egy Sáros megyei fekvőséggel – két, alkalmasint magyar támogatóját.¹⁶⁹

Omodé nádor tehát – leginkább Ulászló helyzetének stabilizálásával – számottevő eredményeket ért el a Krakkói Nagyfejedelemségben, Károly hadjárata ellenben, lévén fő célját, a Szent Korona visszaszerzését távolról sem sikerült megvalósítania, voltaképpen kudarccal zárult. Az ifjú uralkodó az országba való visszajövele után, vélhetően, hogy megerősítse még bizonytalan ottani pozícióit, a hívei által frissen pacifikált és nagyrészt hűségére térített Szepességbe látogatott. December 7-én, Darócon – már említett érdemdús szolgálataikért – Detrik fiait, Arnold és Jordán ispánokat jutalmazta meg egy megújított birtokadománnyal, illetve ugyanaznap Szepesen Omodé egy tekintélyes zempléni familiárisa panasza nyomán állított ki oklevelet.¹⁷⁰ Ezt követően azonban, már-már rejtélyes, számtalan találgatásra okot adó módon szokatlanul hosszú időre, 17 hónapra eltűnik forrásainkból. 1306. május elejéig, amikor is Egerben bukkan fel végre újra, egyetlen ténykedéséről, intézkedéséről sem tudunk, ilyenformán egyetlen tartózkodási helyét sem ismerjük.¹⁷¹ Ez az amúgy is szerfelett szellős itineráriumában tátongó úr igencsak csábít arra, hogy felvessük, a fentebbiekkel ellentétben vajon nem ekkor került-e sor valójában ruszbeli látogatására és első házasságkötésére.

A kérdés kapcsán, talán azzal épp összefüggésben is, alighanem érdemes még egy felettébb különös – és legfeljebb csak homályos találgatások révén többé-kevésbé megmagyarázható – észrevételre felhívunk a figyelmet. Jelesül arra, hogy amikor megnősülésének gondolata 16–17 éves kora táján, azaz 1305 körül felmerült, Károly igencsak érthetetlen módon, legjobb tudomásunk szerint nem tett kísérletet előde, III. András leánya, Erzsébet hercegnő kezébe elnyerésére. Holott – nem kell hosszabban bizonygatnunk – kétségtelennek tűnik, hogy az utolsó Árpád-házi király egyetlen gyermekével kötött frigy nagy mértékben erősítette volna az országhatárokon belül széles körben vitatott trónigénye, illetve határozottan ellenzett utódlása legitimitását, s vélhetően kedvező hatást gyakorolt volna a néhai uralkodó közvetlen környezetéhez, udvari elit-

169 MNL OL DL 1684., kiadása: *Zbiór dokumentów Małopolskich*. IV. Wydal Stanisław Kuraś – Irena Sułkowska-Kuraś. Wrocław – Warszawa – Kraków, 1969. 33., regesztája: AO I. 703. sz.

170 Szepesi Detrik fiainak adománylevele: MNL OL DF 258 686., kiadása: RDES I. 163., regesztája: AO I. 668. sz.; a szepesi, közöletlen oklevél: MNL OL DL 31 193., regesztája: AO I. 669. sz.

171 1306. máj. 6.: MNL OL DL 50 126., kiadása: AOkm. I. 111., regesztája: AO II. 31. sz.

jéhez tartozott – személyét, mint törvényes utódot többnyire szintén elutasító – előkelők álláspontjára is.¹⁷² A történelmi példák kevés kivételtől eltekintve azt mutatják, egy fiágon kihalt dinasztia örökében a főhatalom viszonylag zökkenőmentes átvételére, annak legitimációs megtámogatására az elhunyt uralkodó egy közeli nőrokonának feleségül vételénél jobb, kézenfekvőbb és hatékonyabb módszer nem nagyon létezett. A 13–14. század fordulóján két szomszédos állam trónját is jó részt ilyenformán, házasságkötés révén szerezte meg egy külhoni uralkodócsalád élelmes és nagyralátó tagja. Alig néhány évvel a tárgyalt események előtt, 1300-ban, épp Károly riválisának atyja, II. Vencel jegyezte el, majd vezette oltárhoz 1303 májusában Przemysł néhai lengyel király (ur.: 1295–1296) leányát és egyetlen örökösét, Riksa-Erzsébet hercegnőt, hogy így is biztosítsa a Lengyelország feletti uralmát, 1310-ben pedig – az időközben a két Vencel halálával megürült – prágai és krakkói királyi trónokra ácsingózó, s az előbbit aztán sikeresen el is foglaló (Luxemburgi) János vette nőül Erzsébetet, az utolsó Přemysl-házi király egyik nővérét.¹⁷³

A kérdés tekintetében még inkább elgondolkodtató, hogy a magyar Erzsébettel való házasság – legalábbis a jelek szerint – nem ütközött volna különösebb akadályba Károly számára. Ugyan a hercegnő, mint említettük, több éve az ifjabb Vencel jegyese volt, de az egyáltalán nem törődött menyasszonyával, s miként látni fogjuk, mikor léha kicsapongásai után a cseh főurak rábeszélésének köszönhetően egy másik fejedelmi születésű leány képében végül rátalált a szerelem, nagy hamarjában felbontotta a mátkaságot. Ezt a kánonjog vonatkozó előírásai elég engedékenyen szabályozták, kimondottan pedig a legkevésbé sem tiltották, így tehát amennyiben az Anjou trónkövetelő hivatalosan megkérte volna Erzsébet kezét, esetleges házasságkötésüknek ilyfajta egyházi akadály nem lett volna. A hercegnő ráadásul nem is Prágában, hanem jó ideje Bécsben, mostohaanyja, Ágnes özvegy királyné és annak fivérei felügyelete alatt élt és nevelkedett, ezen túl magával vitt igen tetemes vagyona – elvbenei majdani hozománya – felett is a Habsburgok diszponáltak.¹⁷⁴ Károly számára, aki mint jól tudjuk, közeli rokonságban és részint ebből eredően baráti viszonyban állt Albert király családjával, valószínűleg nem okozott volna számottevő gondot, hogy – természetesen az ügyhöz megszerezve a Habsburgok támogatását és, ami viszont már sokkal bizonytalanabb

172 Fraknói, 1914. 87.

173 *Přemyslovci Budování českého státu*. Edit. Petr Sommer – Dušan Třeštík – Josef Žemlička. Praha, 2009. 569., 571–572.; Charvátová, 2007. 171., 203., 266.

174 Pór, 1888/a. 478., 481.

kérdés, a magyar hercegnő kedvező válaszát elnyerve – Erzsébetet feleségül vegye. Károly ez ügyben tett lépéséről, ilyen irányú szándékáról forrásaink nem tesznek említést. Ez aligha lehet véletlen, tekintve, hogy még a hercegnő életére vonatkozó legfontosabb és azzal kapcsolatban értelemszerűen a legtöbb információt megőrző forrásunk, a 14. század második felében készült legendája sem tud róla, hogy a magyar király valaha is kérőként jelentkezett volna Erzsébet kezéért.¹⁷⁵ A nyilván a hercegnő példamutató életszentsége, kivételesen mély és őszinte vallásossága megörökítésében és bizonyításában érdekelt forrás ugyanakkor beszámol arról, hogy Ágnes királyné öccse, Henrik szerette volna nőül venni Erzsébetet, aki azonban, minthogy már szilárdan elhatározta, hátralévő éveit zárdában, apácaként éli le, tántoríthatatlan elszántsággal kikoszorúzta a herceget.¹⁷⁶ I. Károly Erzsébet személye – és nem melleleg igen tekintélyes hozománya – iránti, legalábbis vélelmezhető érdektelenségét talán egy nagyon is gyakorlatias ok magyarázza, jelesül, hogy mikor 1304/05-ben a hercegnő életkora és a külső tényezők megváltozása következében „szabad” és – mai kifejezéssel élve – partiképes hajadonná lett, a király már nős ember volt. Első, a halicsi Máriával kötött házassága – feltehetően 1310 tájára helyezhető – megszakadásakor viszont már Erzsébet részéről vált lényegében lehetetlenné egybekelésük, a hercegnő mint említettük, szigorú kolostori életre vágyott, s lehetséges, hogy már zárdába is vonult. További érveink, szempontjaink, sajnos, nincsenek a kérdés eldöntésére, amely jelenlegi tudásunk szerint alighanem megoldhatatlan probléma marad a kutatás számára.

Visszatérve a köztörténeti eseményekhez, a csehországi hadjáratnak – fő célkitűzése, a koronaékszerek visszaszerzésére tett kísérlet kudarcán túl – legnagyobbrészt a balszerencse folytán, egy másik roppant kedvezőtlen következménye is volt Károly, valamint párthívei szemszögéből. Albert király, seregének Hory Kutné alól való hazavezetésekor szándékosan figyelmen kívül hagyta, illetve nem teljesítette Ottó herceg azon kérését, hogy megkímélendő azt, a felvonulása során néhány hónappal korábban, oda felé már útba ejtett és csapataitól igen sokat szenvedett, megrabolt Alsó-Bajorországot kerülje el, illetve az okozott tetemes károkat, a hadjáratban való részvétele szintén nagy összegű költségeivel egyetemben

175 Vita beatae Elisabethae Hungarae, filiae Andreae III regis Hungariae. In. CFH III. 2402–2403.

176 Vita beatae Elisabethae Hungarae, filiae Andreae III regis Hungariae. In. CFH III. 2403.; Pór, 1888/a. 478. A leánykérést 1312 és 1314 első fele közé tehetjük, kevéssel az akkor is csupán 15–16 éves Henrik 1314. okt.-i esküvője elé.

térítse meg.¹⁷⁷ A német uralkodó, mit sem törődve Wittelsbach-házbeli főhűbérese jogos és méltányolható panaszával, illetve többször megismételt kérésével, Bécsset, majd Linzet elhagyva a Bajor Hercegségen át, a Duna völgyében folytatta útját, amit még azzal is tetézt, hogy fosztogatni vágyó katonáit ekkor sem fogta vissza, így Ottó és fivérei tartományait újfent komoly károk érték. A sértett herceg, aki már korábban is kapcsolatban állt II. Vencellel, sőt, az Hory Kutné ostroma alatt állítólag meg is vesztegette, hogy a szövetségeseket rábírja a hadjárat befejezésére, az év végén Prágába sietett és felajánlotta szolgálatait a cseh királynak.¹⁷⁸ Vencel örömmel fogadta a Birodalom egyik legtekintélyesebb hatalmaságának számító Ottót, szövetséget kötött vele, egyszersmind kinevezte seregei fővezérének és megtette tanácsadójának. Megegyezésüket, amelyet ha igaz, az idősebb Vencel egy – a magyar korona részére történő átadásáról szóló – ígérettel is kiegészített, egyelőre igyekeztek titokban tartani, a herceg ugyanis kisvártatva hazatért bajor földre, hogy miként vállalta, Albert és fiai minden tudomására jutott tervéről, készülődéséről mihamarabb tájékoztatni tudja a prágai udvart.¹⁷⁹

1305 késő tavaszán csakugyan híre is jött, hogy a német uralkodó újabb nagy birodalmi hadjáratot szervezett és csapatai élén már meg is indult Csehország ellen, amikor június 21-én Vencel király váratlanul elhunyt.¹⁸⁰ Utóda, a még ekkor is csupán alig 16 éves III. Vencel legkevésbé sem kívánta folytatni a háborúskodást, ezért azon nyomban tárgyalásokat kezdett a békés megegyezésre szintén hajló Habsburgokkal. A megbeszé-

177 Ottó herceg, a későbbi magyar király kalandos életéhez: Widemann, Josef: König Otto von Ungarn aus dem Hause Wittelsbach. = *Forschungen zur Geschichte Bayerns*, 1905. XIII. 20–40., 1907. XV. 71–78.; Ettelt, Beatrix: König Otto von Ungarn. Ein Wittelsbacher auf magyarischem Thron. = *Archivböten*, 1989. I. 83–95.

178 Pór, 1895. 26.; Horváth, 1871. 155.

179 Az Osztrák/Stájer Rimes Krónika tudósítása szerint II. Vencel végrendeletében szimbolikusan – az elhurcolt koronázási jelvények révén – Ottó hercegre hagyta Magyarországot, illetve azt megelőzően egy oklevélben lemondott a magyar trónról. Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CH III. 1929., b. hasáb. Nyilvánvaló, Otacher ouz der Geul mindkét információja téves, annyi valóság alapjuk azonban minden bizonnyal volt, hogy már az idősebb Vencel uralkodásának utolsó hónapjaiban felmerülhetett – a herceg kezdeményezése nyomán – a magyar Szent Korona Ottó részére történő átadásának gondolata és arról talán valamiféle előzetes, nem hivatalos megállapodás is született. Horváth, 1871. 155–156.

180 Anonymi Chronicon Bohemiae a diluvio ad usque ad a. Christi 1329. In. CFH I. 537.; Przbiconis dicti Pulkava de Radenina Chronicon Boemorum. In. CFH III. 2002.; Sifridi presbyteri de Balnhusin Historia universalis et Compendium historiarum. In. CFH III. 2125.; Skorka, 2013. 254.

lések viszonylag hamar eredményre vezettek és augusztus 5-én Prágában az érintett felek meg is kötötték a békeszerződést.¹⁸¹ Az egyezmény tételiesen rendezte valamennyi a német és a cseh uralkodó, illetve országaik között felmerült vitás kérdést, így Vencel lemondott az Albert által visszakövetelt területekről, aki viszonzásul feloldotta a Přemysl-dinasztia tagjaira kihirdetett birodalmi átkot és azt – szövetségeseivel egyetemben kegyelmébe fogadva azt – garantálta Vencel, mint természetesen főhűbérese jogait a Cseh és a Lengyel Királyság birtokára. Károly és Vencel viszályában, valamint a magyar trón ügyében, ha azok egyáltalán fel is merültek érdemben a tárgyalásokon, nem született semmifajta kompromisszum. A Magyar Királysággal kapcsolatosan Vencel legfeljebb annyi vállalást tehetett, azt is inkább csak szóbelileg, hogy a Szent Koronát valamennyi elhurcolt felségjelvénnel együtt visszajuttatja az országba. A német–cseh béke gyors létrejöttében Ottó hercegnek, aki az ifjabb Vencel bizalmát is élvezte és – az általa gyakran meglátogatott – cseh udvarban kivételes befolyással bírt, alkalmasint igen jelentős szerepe lehetett.¹⁸²

Míndeközben Magyarországon Károly helyzete az előző évi hadjárat sikertelensége dacára, sajátos módon részint mintegy annak köszönhetően, némileg javulóban volt. Alighanem 1305 folyamán, esetleg még a múlt év végén, a király említett észak-felvidéki látogatása alkalmával került sor a csehek által II. Vencel bevonulása idején megszállt Szepesvár ostromára és bevételére. A sikeres hadműveletről régi párthíve, a harcokban magát ismételten kitüntető Rikolf fia Kokas javára kelt 1306. július 13-i *privilegiumból* értesülünk először, így ha elég csekély is a valószínűsége, végtére nem kizárható az sem, hogy a Szepesség fő erősségét és „kulcsát” csak kevéssel az oklevél készülte előtt foglalták el Károly csapatai.¹⁸³ Legkésőbb ekkorra tehát az ország utolsó, még cseh kézen lévő vidéke is felszabadult, és a megye egész területére kiterjesztette fennhatóságát.

Az Anonymi Leobienensis Chronicon tudósítása szerint a király 1305-ben egy másik, Kőszegi János elleni hadjáratot is indított.¹⁸⁴ Forrásunk, sajnos nagyon tömören és szűkszavúan emlékezik meg a katonai akcióról, mindössze annyit ír, hogy Károly serege huzamosabb ideig ostromolta a vasi–soproni mágnás bizonyos várait, és azok közül, miután Ausztriából (és/vagy Stájerországból) – gyaníthatóan Rudolf hercegtől – segítsé-

181 RDBM II. Nr. 2051., 2053.; Lhotsky, 1967. 145.; Maráz, 2007. 49.

182 Pór, 1895. 23.

183 MNL OL DL 68 770., kiadása: RDES I. 191., regesztája: AO II. 47. sz.; Kristó, 1988/a. 24–25.

184 Anonymi Leobienensis Chronicon. In. CFH I. 280.

get kapott, három erősséget sikerült is bevennie. A krónika vonatkozó szöveghelye – különös fájdalunkra – még csak utalást sem tartalmaz a szóban forgó várak fekvésére, és évkönyvszerű előadásából az sem állapítható meg, hogy már amennyiben valóban 1305 folyamán került rá sor, az év melyik részében zajlott a hadjárat. Elképzelhetőnek tartjuk ugyanis, hogy német forrásunk ezen beszámolójában – téves évszám alatt – voltaképpen a király 1306. tavaszi–nyári Garam-menti hadműveleteit örökítette meg, amelyek során Károly csapatai Esztergom ostroma és elfoglalása alkalmával, János nádor katonáival kerültek szembe, ugyanakkor lehetségesnek látszik, hogy ekkor vették be a szintén az oligarcha birtokában lévő/volt Visegrádot is.¹⁸⁵ Azt, hogy a király az 1305-ös esztendő jó részét hadakozással tölthette, közvetett módon itineráriuma és oklevelezési tevékenysége is alátámasztani látszik, tekintve 1305-ből egyetlen egy kiadványáról, illetve – részint pedig ebből következően – egyetlen egy tartózkodási helyéről sincs tudomásunk. A dolog annál is feltűnőbb, mert hosszú uralkodása idejéből nincs még egy olyan év, amelyről ez elmondható lenne.¹⁸⁶

Bizonyára nem elhanyagolható belpolitikai fejlemény volt az sem, hogy Vencel legkitartóbb oligarcha támogatói, a Kőszegi testvérek ellen egyre nagyobb mértéket öltött a koronázási jelvények külföldre vitelében játszott kárhozatos szerepük miatti harag és felháborodás. János, aki a bizonytalansággal nem alap nélküli hírek szerint a fő vétkes volt az ügyben, német forrásunk tudósítása szerint idejekorán felismerte a dühös közhangulat alakulásában rejlő veszélyeket, ezért – a vélhetően titkon még mindig a cseh párthoz húzó – Benedek veszprémi püspök révén megígérte a főpapoknak, hogy amennyiben egy évnyi bántatlanságot kieszközölnek, illetve szavatolnak számára, visszaszerzi a Szent Koronát és a többi idegen kezekre jutott felségjelvényt.¹⁸⁷ A prelátusok és a király hallgatólagosan ráálltak a dologra, János azonban, mint sejthető volt, vállalása érdekében mit sem tett, és a megállapodással nyert időt elsősorban újabb hatalmaskodások elkövetésére használta fel. Annak folytán, hogy Esztergom vára ismét a birtokába került, különösen az északkelet-dunántúli megyék szenvedtek sokat cinkostársai és familiárisai csaknem szüntelen rablásaitól, fosztogatásaitól és mindennemű jogtiprásaitól.

185 CDH VIII/5. 31–33.; Kristó, 1988/a. 25.

186 A király itineráriumát ld. Spekner, 2015. 139–178.

187 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1927., b., j. hasáb; Révész, 1891. 240.

A legtöbb törvénytelenséget, pusztítást és rablást, legvédtelenebb lévén, általában az egyház, jelesen kivált az esztergomi érsekség, másrészt a veszprémi püspökség volt kénytelen kiállni és elviselni. Tamás érsek, a feltehetően a még az előző év őszén elhunyt Mihály körülbelül hat hónapja megválasztott utóda több ízben is intette Jánost és Henriket, hogy a hatalmaskodás valamennyi formájával azonnal, egyszer s mindenkorra hagyjon fel, persze mindhiába. Megelégedvén végül egyházmegyéje mindennapos kíméletlen pusztítását, 1305. július 31-én Székesfehérvárott a két említett Kőszegi fivért kiközösítette, tartományait, birtokaikat pedig *interdictummal* sújtotta.¹⁸⁸ A fenyítékeket hírül adó érseki oklevél – a főpapi szék javaiban okozott csillagászati nagyságrendű, a *privilegiumai*, más oklevelei elvitelét és a kincstár kifosztását nem is számítva, mindösszesen félmillió márkára becsült károk mellett – Jánosék „véget nem érő” bűnlajstromában kiemelt helyen említi, hogy noha 1303. évi ítélethozatalakor VIII. Bonifác általános *excommunicatio* terhe alatt tiltotta meg, hogy a cseh uralkodót és fiát bárki Magyarország királyának tekintse, illetve címezze, azok tudatosan szembefordultak a pápai paranccsal, előmozdították utóbbi magyar királyságát, annak segítséget és tanácsot adtak, valamint mindvégig hűen szolgálták. A Kőszegi testvérek roppant magánhatalmát – dacára, hogy azok néhány évvel később bekövetkezett haláluk idején is érvényben voltak, azaz vélhetően mindketten kiközösítettként hunytak el –, a szigorú egyházi büntetések alig valamennyire ingatták meg, ugyanakkor minden valószínűség szerint meghatározó szerepet játszottak abban, hogy János újfent a régi, a központi kormányzattal vívott harcai során többnyire már bevált módszer alkalmazásához folyamodott; a magyar trón megszerzésének lehetőségét felvetve, az irányú támogatását felajánlva érintkezésbe lépett vagy már fennálló kapcsolatát elmélyítette és szorosabbra fűzte egy külhoni Árpád-házi leszármazottal.¹⁸⁹

A kőszegi oligarcha – talán még 1304 vége tájt – ezúttal egy olyan fejedelmi személyt keresett meg megbízottai révén, aki régebb óta maga is komolyabban fontolgatta, hogy mint a kihalt honszerző dinasztia nőági utóda, megkísérli a trónra jutást Magyarországon. János szóban forgó jelöltje a már megismert Ottó alsó-bajor herceg volt, aki 1305 közepétől ismét mind gyakrabban tartózkodott II. Vencel és fia mellett, a cseh

188 MNL OL DF 248 975., kiadása: MES II. 556–559., regesztája: AO I. 756. sz.

189 A Kőszegiek előszeretettel alkalmazott politikai megoldására: Pauler Gyula: *A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt*. II. Bp. 1899.² (Reprint) 337., 394–395., 410., 436.

udvarban.¹⁹⁰ A herceg 40-es éveinek derekán járt ekkoriban, és a hadakozáshoz értő, vitéz, rátermett, éles és csavaros eszű uralkodó hírében állt Birodalomszerte. Egy német forrásunk szerint már 1301 tavaszán felmerült királlyá választása, egyes bárók követeket is küldtek hozzá és testvéréhez, I. István herceghez (ur.: 1290–1309), hogy meghívják az ország trónjára, de végül valamilyen okból nem tudtak megegyezni, így a magyar főurak csakhamar II. Vencelhez, illetve annak fiához fordultak.¹⁹¹ Amennyiben kútfőnk értesülése helytálló, úgy az magyarázatul szolgálhat azon kérdésre, hogy a Károly királyságát ellenző világi és egyházi előkelők miért késlekedtek III. András halála után annyit, mint láttuk, közel hét hónapot, saját jelöltjük megválasztásával és az országba hozatalával. Jogigényének majdani érvényesítéséről ugyanakkor teljesen nem mondott le, már csak amiatt sem, mert IV. Béla unokájaként közelebbi rokonság kötötte az Árpádokhoz, mint Károlyt és főképp Vencel-Lászlót, így tehát – elvben – örökösödési joga megalapozottabb volt azokénál.

Ottó a Kőszegiek biztatására, akik Vencel szétmállott táborának romjaiból igyekeztek valaminő pártot szervezni számára, a cseh királynál tett újabb látogatása alkalmával megkérte III. Vencelt, hogy miként állítólag már annak atyja is kecségtette a lehetőséggel, a magyar koronázási jelvényeket neki adja át. A könnyen befolyásolható, közönyös és a Cseh Királyság ügyeivel is vajmi keveset törődő Vencel – hálából az alsó-bajorországi segítségért, másfelől vélelmezhetően a riválisa iránti bosszúszomjától vezéreltetve – legkésőbb szeptember folyamán úgy döntött, teljesíti a hónap vége tájt több bajor előkelő kíséretében újfent udvarába érkezett Ottó kívánságát.¹⁹² A cseh uralkodó nem sokkal korábban, a prágai béketárgyalások idején egyébként megszüntette az utolsó, inkább csak formális köteléket is, amely őt Magyarországhoz kapcsolta, egyoldalúan felbontotta ugyanis jegyességét a még mindig Bécsben nevelkedő Erzsébet hercegnővel. Mintegy másfél hónappal később, október 5-én Vencel már meg is házasodott, Brnoban feleségül vette I. Mieszko cieszyni (németül Teschen) fejedelem (ur.: 1290–1314/15) le-

190 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1927., j. hasáb, 1929., j. hasáb; Révész, 1891. 240.

191 Herimanni abbatiss Altahensis Continuatio III Annalium Ratisponensium. In. CFH I. 754.; Zsoldos, 2009. 411. Ottó személyére: Viti prioris Eberspergensis Chronica Bavarorum. In. CFH III. 2649.

192 Weichardi de Polhaim Continuatio Annalium Sancti Rudberti Salisburgensium. In. CFH III. 2654. Ottó szept. 15. körül indult hazájából Csehországba. Kíséretében lévő főurai közül forrásunk az ifjabb Albert (VII.) halsi grófot († 1333) és Hartlib von Puchperget említi. Ld. Anonymi monachi Chronicon Osterhoviense. In. CFH I. 592.

ányát, Violát.¹⁹³ Az újdonsült férj itt, a morvaországi városban néhány nappal a fényes menyegző után, október 9. körül – a magyar királyságra vonatkozó jogairól formálisan is lemondva – ünnepélyes ceremónia keretében adta át Ottó hercegnek a Szent Koronát és a többi felségjelvényt. Amilyen könnyen ment azonban a kivételes tiszteletnek örvendő koronázási ékszerek megszerzése, olyannyira komoly problémát jelentett Ottó számára hogyan, miként jusson azokkal a Morva Őrgrófságból biztonságosan magyar földre, itteni híveihez.¹⁹⁴ A Habsburgok – elsősorban saját dinasztikus érdekeik miatt és sok éve igen feszült, sőt, nyílt fegyveres összecsapásokkal is terhelt viszonyuk okán – a leghatározottabban ellenezték a magyar trónnal kapcsolatos törekvéseit. Rudolf, állítólag értesülvén Ottó ambiciózus terveiről, illetve a cseh uralkodónál a korona birtoklása ügyében elért sikeréről, haladéktalanul követeket küldött Vencelhez, hogy lebeszéljék azt a bajor hercegnek tett ígérete teljesítéséről. Ottó azonban befolyását kamatoztatva kiügyeskedte, hogy a követek ne találkozzanak a királlyal, aki ráadásul épp általa utasította el uruk, Rudolf megkeresését.¹⁹⁵ Ha hihetünk az egykorú tudósításnak, a herceg nagy büszkén meg is mutatta nekik a királyi felségjelvényeket és fennhájzva kijelentette, a Habsburg-ház minden ellenséges szándéka dacára is eljut Magyarországra, a Kőszegiekhez. Rudolf erre úgyszólván lezáratta Duna menti tartománya északi és keleti határait, és az oda vezető forgalmasabb utakat is éberrel figyeltette, hogy Ottót megakadályozza merész tervének véghezvitelében.¹⁹⁶

Természetesen a bajor herceget egyáltalán nem lepték meg Rudolf intézkedései, és a rá jellemző ravaszsággal megtett minden tőle telhetőt, hogy azok hiábavalónak bizonyuljanak. Alaposan felkészült a veszélyes útra, a Szent Korona számára titokban egy megfelelő méretű csobolyót csináltatott, míg a jogart és a kardot egy tegezbe rejtette, majd november

193 Benessii Krabice de Waitmuel Chronicon. In. CFH I. 400.; Przibiconis dicti Pul-kava de Radenina Chronicon Boemorum. In. CFH III. 2002.

194 Vencel brno-i lemondására: Anonymi monachi Chronicon Osterhoviense. In. CHF I. 592.; Francisci Pragensis canonici Chronicon. In. FRB IV. 370. Más kútfők mellett utóbbi forrásunk is úgy tájékoztat (uo.), hogy II. Vencel a Szent Koronán kívül több egyéb királyi felségjelvényt és Szent István hagyatékának vélt relikviát is Prágába vitt. A kivételes tiszteletnek örvendő tárgyak legteljesebb felsorolását: „*corona, tunica Sancti Stephani regis, diademate et screpto*”, ld. Weichardi de Polhaim Continuatio Analium Sancti Rudberti Salisburgensium. In. CFH III. 2654.

195 Pór, 1895. 27.

196 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1935., j. hasáb; Pór, 1888/b. 63.

elején, kilétét is elleplezendő, egyszerű kalmárnak öltözve, kis létszámú – magát szintén kereskedőknek álcázó – kísértettel indult el Magyarországra. A kalandos utazásban Bécs új bírása, egy bizonyos Perchtold nevű szabómester volt fő segítsége, aki Enzersdorf és Fischamend érintésével gyorsan és baj nélkül elkalauzolta a Lajtaig, Magyarország nyugati határára.¹⁹⁷ Ekkortájt, alighanem még birodalmi területen esett meg azon tagadhatatlanul szimbolikusan ható incidens, amely arról megemlékező kútfőink értelmezése szerint Ottó királysága két évvel későbbi bukásának könnyen megfejtendő, baljós előjele volt.¹⁹⁸ A Szent Koronát rejtő csutorát a herceg közönséges kulacs módjára, a nyeregkápájához rögzítve szállította. Egy hajnali pihenőjük alkalmával Ottó és kísérei riadtan vették észre, hogy az utolsó útszakaszon elveszett a csobolyó, benne a legitim királyavatás zálogát jelentő, felbecsülhetetlen értékű kincssel.¹⁹⁹ Azonnal visszafordultak és gyors menetben keresték-kutatták az elhagyott borosedényt, amit végül hihetetlen szerencsésükre estefelé, a gyomrában rejtőző koronával együtt, mások által felfedezetlenül és érintetlenül, alkalmasint ott, ahol az a szíjáról leoldódva, észrevétlenül az országút porába esett, megtaláltak. Az idegborzoló eset után még nagyobb sietséggel folytatták utazásuk, mígnem november eleje körül megérkeztek a Kőszegiek hatalma alatt álló Sopronba.²⁰⁰ A városban, ahová a báró hívására ekkorra jelentősebb számban gyűltek össze hívei, János szívélyesen, mint jövődő uralkodóját köszöntötte a herceget, majd, miután megbizonyosodott róla, hogy az valóban a Szent Koronát szerezte meg és hozta magával, Buda érintésével Székesfehérvárra kísérte a trónkövetelőt.²⁰¹ Az ország székhelyén a polgárság szintén módfelett barátságosan, nagy tisztelettel fogadta Ottót és állítólag hűségesküt is tett neki.

A herceg Budára, majd Fehérvárra vonulta zavartalan volt, Károly és támogatói, habár valószínűleg korán tudomásukra jutottak a nagyon kedvezőtlen események, bevethető erőcsoportosítás híján nem tettek kí-

197 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1935., j. hasáb – 1936., j. hasáb; Révész, 1891. 242.

198 Chronicon pictum. In. CFH I. 661.; Viti Arnpeckii Chronicon Baiouariae. In. CFH III. 2647.

199 Weichardi de Polhaim Continuatio Annalium Sancti Rudberti Salisburgensium. In. CFH III. 2654.; Viti Arnpeckii Chronicon Baiouariae. In. CFH III. 2647.

200 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1936., b., j. hasáb; Anonymi Chronicon Claustro-neoburgense. In. SRA I. 478. hasáb

201 Ottokars Österreichische Reimchronik. In. CFH III. 1936., j. hasáb. Az Anonymi monachi Chronicon Osterhoviense – valószínűnek látszó – értesülése szerint Ottó nov. 11. körül érkezett Budára. Ld. CFH I. 592.; Horváth, 1871. 157.

sérletet Ottó várható királlyá koronázásának megakadályozására. Székesfehérvárra érkezte után, december első napjaiban Ottó hamarjában oda gyűlt, aránylag csekély számú hívével kisebbfajta országgyűlést tartott, melyen azok királlyá választották jelöltjüket.²⁰² A Kőszegieknek sikerült két, Károly iránt már korábban is bizonytalan hűségű főpapot rábírnia az Ottó pártjához való nyílt csatlakozásra, ezek, Benedek veszprémi és Antal csanádi püspök koronázták meg a Boldogságos Szűz-székesegyházban december 6-án a herceget.²⁰³ A királyavatás természetesen a hagyományos jogfelfogás szerint illegitim, következésképp érvénytelen volt, mert bár kétségkívül a Szent István relikviájának tartott koronával, a fehérvári bazilikában történt, így két íratlan előfeltételnek megfelelt, de annak elvégzésére kizárólag csak az esztergomi érseki szék betöltetlensége esetén, külön pápai jóváhagyás birtokában lett volna jogosult más főpap. A két püspök a jogszerűtlen koronázás elvégzésén túl – megdöbbenő vakmerőséggel – szembeszegültek VIII. Bonifác pápa 1303-ban a magyar trón kérdésében kiadott bullájával és a Szentszék azóta is ahhoz igazodó, hivatalos álláspontjával is, nem beszélve arról, hogy a feljebbvalójuk, a magyar egyház feje által kiközösített személyekkel léptek kapcsolatba, sőt, vállaltak együttműködést.

Ottó megkoronázását követően, alkalmasint még december folyamán bárói társaságában kisebb sereggel visszatért Budára, ahol egy ünnepnap alkalmával (karácsonykor?) – fején a Szent Koronával, királyi díszben – tüntetőleg végiglovagolt a város utcáin és terein, hogy ekként, a nagy nyilvánosság előtt is demonstrálja; ő az ország törvényes uralkodója.²⁰⁴ Királysága kezdetén uralma egyelőre csupán a Dunántúl és Szlavónia a Kőszegiek által tartományukhoz csatolt megyéire terjedt ki, de biztosan tartotta kezén az ország a politikai hatalom gyakorlása szempontjából kulcsfontosságú városait, Esztergomot, Budát és Székesfehérvárat.

202 Ottó királlyá választásáról több külföldi forrásunk is tud, ennek konkrét időpontjára viszont nem nyújtanak egyértelmű tájékoztatást. Anonymi *Chronicon Bohemiae* a diluvio ad usque ad a. Christi 1329. In. CFH I. 537.; Anonymi *Annales Sancti Stephani Frisingensis*. In. CFH I. 204.; Fraknoi, 1921. 26.

203 *Johannis Aventini Annales Boiorum*. In. CFH I. 385.; *Viti Arnpeckii Chronicon Baioariae*. In. CFH III. 2647. Elképzelhető, hogy Ottó koronázásán öccse, István herceg is részt vett, tekintve az Osterhofeni Krónika által említett „*dux Stephanus*”-t – elsősorban a forrásainkban még a magyar tartományurak esetében sem használt hercegi cím okán – alighanem csak azzal azonosíthatjuk. Ld. Anonymi *monachi Chronicon Osterhoviense*. In. CFH I. 592.

204 *Chronicon pictum*. In. CFH I. 661.

A kedvezőtlen fejlemények alkalmasint komoly zavart okoztak Károly táborán belül, az előállt új helyzetben nem tehettek szinte semmit, kénytelenek voltak tudomásul venni azt.²⁰⁵ Az ifjú nápolyira – a Vencellel vívott négy éves, embert próbáló, számtalan viszontagsággal nehezített, komoly csalódásokat és megannyi balsikert hozó küzdelem után, mikor már épp felcsillanni látszott a remény, hogy cseh riválisának távozásával, erőfeszítései révén végre célt ér, sikerül megszereznie az atyai örökségének tekintett magyar trónt –, egy jóformán derült égből villámcsapás-szerűen előtűnt újabb, tetejébe ismeretlen ellenfél várt a Magyarország feletti főhatalomért, a királyságért folyó harcban. Károly alighanem legborúlátóbb esélylatolgatásai között sem hitte volna ekkoriban, életének következő öt, nem kevésbé küzdelmes és mozgalmas évét kell úgyszólván feláldoznia arra, hogy végre – két, esetleg három megválasztása és két megismételt koronázása nyomán – elmondhassa magáról, legalább formálisan ő az ország egyedüli, jogérvényesen felkent királya.²⁰⁶

205 Hóman, 1936. 47.; Bertényi, 1987. 40.

206 Pór, 1895. 38–46.; KRE 17–20.; Spekner, 2015. 89–90.

I. KÁROLY (RÓBERT) KIRÁLY ITINERÁRIUMA, 1301–1305

1301.	
jan. – febr. eleje	Zágráb (Károly az előző év októberétől tartózkodott a városban.) ²⁰⁷
ápr. vége – aug. késő őszi	Esztergom (máj. eleje: megkoronázása) ²⁰⁸ Kelet-Szlavónia és Szerém vm. ²⁰⁹
1302.	
tavaszi – nyári	Pétervárad? (Szerém vm., ma: Petrovaradin, Szerbia, Vajdaság, Dél-bácskai körzet. Feltehető, hogy a király már az előző év végén is megfordult a településen.) ²¹⁰
nyári?	Böszörménytelek (valószínűleg a Szatmár vm.-i településsel azonosítható.) ²¹¹
szept. 10. kör.	Buda vára alatt (A székváros ostroma.) ²¹²
nov. 10.	Daróc (alighanem a Valkó m.-i faluval azonos) ²¹³
1303.	
első fele?	Gönc vára (Abaúj vm., ma: Borsod-Abaúj-Zemplén m.) ²¹⁴
szept. 16.	Tomica (Valkó vagy Pozsega vm.) ²¹⁵
szept. 29.	Kabol (Bács vm., ma: Kovilj, Dél-bácskai körzet, Vajdaság, Szerbia) mellett ²¹⁶
nov. 21. kör.?	Salamonharasztja (Szerém vm.?) ²¹⁷

207 6. jegyz.

208 11., 40. jegyz.

209 47. jegyz.

210 49. jegyz.

211 81. jegyz. A hely azonosítására: Németh Péter: *A középkori Szatmár megye települései a XV. század elejéig*. Nyíregyháza, 2008. 37.

212 78. jegyz.

213 89. jegyz.

214 145. jegyz.

215 102. jegyz.

216 102. jegyz.

217 102. jegyz.

1304.
 máj. 6. Futak (Bács vm., ma: Futog, Dél-bácskai körzet, Vajdaság, Szerbia)²¹⁸
 máj. 22. Hasznos (minden bizonnyal az 1338-tól Becse néven szereplő Bács vm.-i településsel azonosítható, ma: Óbecse; Bečej; Dél-bácskai körzet, Vajdaság, Szerbia) mellett²¹⁹
 aug. 24. Pozsony (Személyes találkozó és szövetségkötés I. Rudolf osztrák és stájer herceggel.)²²⁰
 szept. eleje Lean vára (Morva Őrgrófság, ma: Jaroslavice, Dél-Morva kerület, Csehország) alatt²²¹
 szept. közepe Znojmo (Morva Őrgrófság, ma: Dél-Morva kerület, Csehország) közelében²²²
 szept. utolsó hete Weitra és Gmünd (Osztrák Hercegség, ma: Alsó-Ausztria, Ausztria) térségében²²³
 okt. 19–22. kör. Hory Kutné (Cseh Királyság, ma: Kutná Hora, Közép-Cseh kerület, Csehország) alatt²²⁴
 dec. 7. Daróc (Szepes vm., ma: Szepesdaróc; Dravce, Eperjesi kerület, Szlovákia)²²⁵
 dec. 7. Szepes (Szepes vm. Nagy valószínűség szerint a ma Szepeshely; Spišská Kapitula néven ismert, Szlovákia Eperjesi kerületében fekvő településsel azonosítható.)²²⁶

218 MNL OL DL 91 155., kiadatlan oklevél, regesztája: AO I. 603. sz.

219 MNL OL DF 260 317., kiadása: AOkm. I. 80–82.; Kádár Tamás: Egy hűséges báró a XIII–XIV. század fordulóján. Rátót nembeli „Porc” István fia Domonkos nádor. = *Fons*, 2014. 21. évf. 3. sz. 278–279.

220 154. jegyz.

221 158. jegyz.

222 160. jegyz.

223 160. jegyz.

224 163. jegyz.

225 170. jegyz.

226 170. jegyz. Vö. RDES I. 231–232.